KIRKMERAK 18

SELANİK

Serhat Öztürk

CAN

Serhat Öztürk

SELANİK

KIRKMERAK 18

Can Yayınları 2086

© 2012, Can Sanat Yayınları Ltd. Şti.
Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

1. basım: MB Yayınevi, 2009
Can Yayınları'nda 1. basım: Haziran 2012
Bu kitabın 1. baskısı 2 000 adet yapılmıştır.

Yayına hazırlayan: Faruk Duman

Kapak tasarımı: Ayşe Çelem Design
Kapak resmi: © Shutterstock ve özel koleksiyon

Kapak baskı: Azra Matbaası
İç baskı ve cilt: Türkmenler Matbaası

ISBN 978-975-07-1484-9

CAN SANAT YAYINLARI
YAPIM, DAĞITIM, TİCARET VE SANAYİ LTD. ŞTİ.
Hayriye Caddesi No. 2, 34430 Galatasaray, İstanbul
Telefon: (0212) 252 56 75 / 252 59 88 / 252 59 89 Faks: (0212) 252 72 33
www.canyayinlari.com
yayinevi@canyayinlari.com

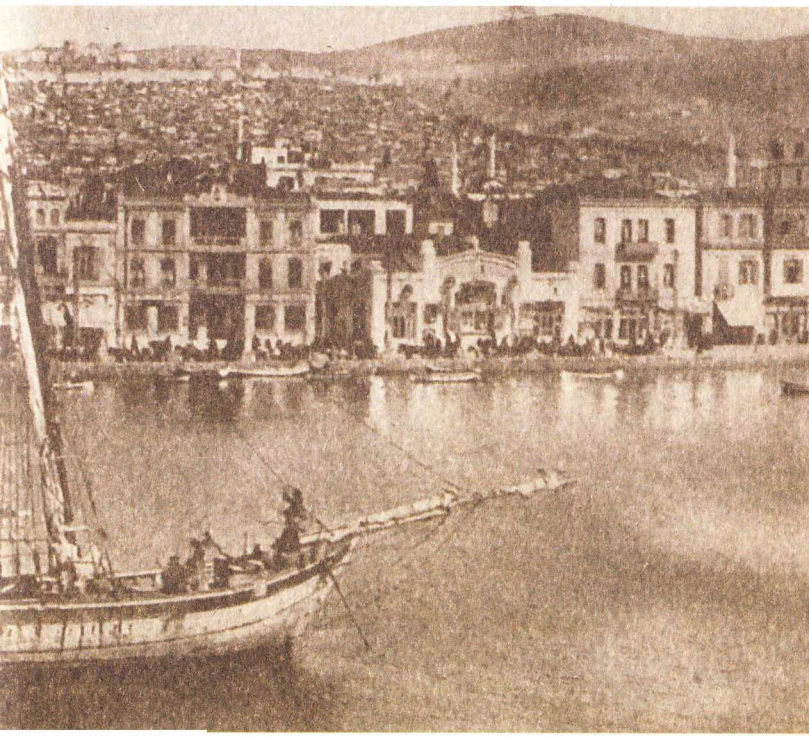
SELANİK

Serhat Öztürk

CAN

Kordonun denizden eski görünümü.

M. Irgat'ın anısına

Güneş, oynuyorsun
benimle
Oysa bu bir dans değil
Neredeyse kan
Ya da vahşi bir orman;
Öyleyse –

SEFERMS

İçindekiler

Balkon 15
Liman 23
Beyaz Kule 35
Tsimiski 107 44
Aşağı Selanik 53
Kırlar Mahallesi 82
Kıyameti beklerken 95
Bataklıklar bölgesi Bara 102
"Selanik'teki Ev" 122
Ano Poli: Minyatür 132
Yukarı Selanik: İşçi sınıfı cennete gider! 144
Lazar göm kendini! 156
Her yol Roma'ya! 167
Teşekkür 181
Kaynakça 183
Filmler 185
Kronoloji 186

Balkon

El Greko Oteli'nin beşinci katındaki odamızın balkonundan, ip gibi uzayıp giden Egnatia Caddesi'ne bakıyordum. Mayıstı. Atina'dan bindiğimiz tren, son bölümü dağlar arasında geçen altı saatlik bir yolculuktan sonra bizi, Nuh nebiden kalma Selanik Garı'na bırakmıştı.

İnsan daha önce hiç gitmediği bir şehre ayak bastığında yepyeni bir işaretler dünyasının içine düşüyor. Bu işaretlerin anlamlarını sökmeye çalışırken aklımız kadar duyularımız da işin içine giriyor ister istemez. Tıpkı, biriyle ilk kez tanıştığımızda, somut nedenlerini tam olarak bilemesek de o kişiyle ilgili –doğru yanlış– bir intiba edinmemiz gibi, bir kentle ilk kez karşılaşmak da bizde kimi intibalar uyandırıyor. Benim Selanik'le ilgili ilk intibam, burasının bir balkonlar şehri olduğuydu. Daha gardan dışarıya adım attığımız andan itibaren, nereye kafamı çevirsem bakışım, ince uzun balkonlar tarafından kuşatılıyordu. Bu, otele kadar yaptığımız yaklaşık on dakikalık taksi yolculuğu sırasında da sürdü.

Bunda ne var, denebilir? Doğrusu o sırada ne olduğunu tam olarak ben de bilmiyordum ama bu balkonlarda bana tuhaf gelen bir şey olduğundan emindim.

Ancak otele gelip yerleştikten, ılık bir duş yaptıktan, akşam yemeğine çıkmak için Sibel'in işlerini bitirmesini

beklemeye başladıktan sonra, balkondan cadde boyunca gözüken diğer balkonlara bakarken tuhaflığın ne olduğunun ayırdına vardım. Bu şehirde balkonlar, ne bir türlü atılmaya kıyılamayan ıvır zıvırla ya da su tankıyla doluydu, ne kuzey ve Akdeniz balkonlarından alışık olduğumuz çiçek tarhlarını çağrıştırıyordu ne de geldiğimiz şehirde, İstanbul'da olduğunca varlık koyumları tehlikedeydi. Sadece boştular.

Yanıtlanması gereken soru da tek tek bütün o boşluklarda duruyordu. Şimdi o ilk ânı hatırlamaya çalıştığımda görüyorum ki, benim için Selanik üzerine düşünmek, balkon üzerine düşünmekle başlamış. Kısa süre sonra kendimi, kendime sorduğum, "Bir görme ve görülme mekânı olarak, balkonun miadı ne zaman doldu?" sorusuyla baş başa buldum.

Öyleyse biraz soluklanıp Manet'nin *Balkon* tablosuna yakından bakmama izin verin. Manet, adı geçen tabloyu yaptığında yıl 1869'du. Tabloda yeşil ahşap panjurları, yeşil demir korkuluklarıyla bir balkon resmedilmişti, ki bu genel hatlarıyla, benim Selanik'te gördüğüm balkonlara çok benziyordu.

Tablodaki balkonda ikisi kadın biri erkek, üç kişi vardı. En önde pufa oturmuş, kapalı yelpazesiyle genç kadın. Onun bir adım gerisinde ve solunda, ayakta, kucağında kapalı bir şemsiye tutan orta yaşlı bir başka kadın ve ikisinin de arkasında, evin loşluğuyla balkonun aydınlığı arasındaki eşiğe yerleşmiş, mağrur bir erkek. Üçü de bakımlı ve şıktı. İlk bakışta insan, onların halkı selamlamak için saray balkonuna çıkmış kraliyet mensupları ya da opera balkonundaki soylular olduğunu düşünüyordu. Oysa biraz daha dikkatli bakıldığında burasının, yeni palazlanmış bir burjuvanın balkonu olduğu anlaşılıyordu.

Manet, tıpkı Baudelaire'in *flâneur*'u işaret etmesi gibi, yeni zamanla ilgili bir şeyi işaret ediyordu bize:

Manet'nin *Balkon* tablosu.

"Varlık"ımız artık, ancak kitlede arzu nesnesi uyandırabildiği oranda anlamlıydı.

Arkadaki oda loştu tabloda, orası hâlâ özel ve mahremdi ama bunun o güne dek bilinen mahremle alakası yoktu artık. Pandora'nın kutusu açılmış; cin, şişeden çıkmıştı. Bundan böyle bambaşka değerler egemen olacaktı dünyaya. Manet'nin *Balkon*'u, bizi görme ve görülmenin

modern anlamı üzerinde düşünmeye zorluyordu.

Balkon tablosundan 40 yıl sonra, Sigmund Freud bu yeni durumun ortaya çıkardığı insan doğası üzerinde çalışa düşüne "Schaulust" kavramına vardı. Freud'a göre insanda, hem merak ama hem de zevk içeren bir görme ve görülme arzusu vardı. Üstat çok sık rastlanan iki biçimini, aktif ve pasif olmak üzere ikiye ayırmış; aktif olanı voyeurism (röntgencilik), pasif olanı da egzibisyonizm (teşhircilik) diye nitelendirmiş ve ikisini de sapıklık kategorisi içine almamıştı. Freud'a göre bunlar, insanın doğal halleriydi.

Bu doğal haller, XX. yüzyılda çiçek gibi açılıp rol çaldılar. Öyle ki 1960'a gelindiğinde, yani Manet'nin tablosunu yapmasından bir asır kadar sonra, Michael Powell adlı İngiliz sinemacının *Peeping Tom* filmine bakarken buldu insanlar kendini. Powell'a göre varlık, kendini teşhir etmekle de huzur bulamıyordu artık; gerçeklik kazanabilmesi için mutlaka kamera tarafından kaydedilmesi gerekiyordu. Filmde, Peeping Tom'un kullandığı tripodun üç ayağından biri keskin bir silahtı, kamera da mitralyözü andırıyordu.

Kameranın mitralyözü andırdığı çağda, balkon da çoktan ömrünü tamamlamış olmalı. Şahsen, balkonlu bir gökdelen hatırlamıyorum.

Oysa Selanik, hâlâ bir balkonlar kenti ama boş balkonların...

Bir geçiş yeri burası. Otel balkonundan bakarken görüldüğü gibi iki ayrı kent, iki ayrı zaman var Selanik'te. Tamam kentin doğusuyla batısı da farklı ama o modern zamanlarda oluşan semtler için geçerli, paranın hareketiyle ilgili bir farklılık; oysa kuzey-güney aksında, Aşağı Selanik ile Yukarı Selanik arasında çok daha kadim bir ayrım var ve Avrupa kıtasında bu ayrımı bu kadar net görebileceğiniz tek yer belki de Selanik. Bunu söylerken salt kent-

sel dokuyu değil, o dokunun içinde yaşayan insanları da düşünüyorum. Böyle bakıldığında bugün bile kenti, Matrakçı'nın bir minyatürüne sığdırmayı deneyebilir insan.

Öte yandan, bunun böyle olması da normal; çünkü Selanik, –geviş getirir gibi yinelendiği üzere– imparatorluğun en Batı'ya dönük yüzü falan da olsa neredeyse beş yüz yıl boyunca Osmanlı egemenliğinde kaldı. Selanik'te balkonların ön plana çıkmaya başlaması için XIX. yüzyıl sonunu, hatta XX. yüzyıl başını beklemek gerekti – ki balkon belki de o sırada tarih sahnesinde çoktan yokuş aşağı gitmeye başlamıştı.

Düşünün ki Manet, *Balkon* tablosunu yaptığında, İmparatorluk'ta belediye ve ebniye (binalar) ile ilgili yasal düzenlemelere yeni el atılmıştı. Selanik'te önemli olayların –diyelim İkinci Meşrutiyet'in ilanının– balkonlarda yaşanmaya başlanmasına epeyce zaman vardı.

Tarihçi Meropi Anastassiadou, Osmanlı dönemi Selanik tarihi üzerine yazdığı kitabında, "İslam hukukunda bir ev inşa etmek için küçük bir arsa yetiyordu ve eğer mülk sahipleri daha sonra balkon ya da 'hayat' ilave etmek ihtiyacı duyarlarsa, kamusal yola ayrılmış mekâna taşmakta tereddüt etmezlerdi," diyor.

Evet ama "hayat"a balkon demek, ne kadar doğru? Semavi Eyice bir yazısında, "hayat"ın modern anlamda balkon sayılamayacağını, onun tıpkı çarşaflı bir kadın gibi, nasıl sıkı sıkı örtündüğünü, pek güzel anlatır. O zamanlar Osmanlı kentleri için balkon, Direktör Ali Bey'in XIX. yüzyıl sonunda yayımlanan *Lehçet'ül Hakayık*'ın da söylediği gibi "âşık tüneği" olmaktan öteye gitmiyordu. (Meraklısı, Cumhuriyet balkonuna giriş için Sezai Karakoç'a bakabilir.)

Otelin balkonunda, tırabzana yaslanmış, tıpkı bir

çekirge gibi oradan oraya sıçrayarak düşünür ve giderek sabırsızlanırken bir yandan da Egnatia Caddesi üzerindeki, 1925 yılından sonra yapılmış Napoliten binaları seyrediyordum. Manet'nin tablosundaki tertemiz, her köşesi işlenmiş, inci gibi balkon, burada yerini boyasız, bakımsız, kimsesiz ikizlerine bırakmıştı. Öyle ki, çoğu otel olan bu binalarda, Selanik'in "Avrupa Kültür Başkenti" ilan edilmesi dolayısıyla yapılan restorasyon çalışmalarında bile anlaşılan balkonlar, sadece klimaların dış üniteleri takılacağı zaman hatırlanmıştı.

Gece, daha sonra adının Bara olduğunu öğreneceğimiz Selanik'in namlı batakhaneler semtinde kaybolup neden sonra kapağı, merkezdeki bir meyhaneye attığımızda ve nihayet huzur bulduğumuz otel odasına kavuştuğumuzda, yatağa uzanmış ılık Jack Daniels'tan yudumlayıp kentin seslerini dinlerken "Selanik: Makedonya'nın Balkonu" gibi bir başlık belirdi zihnimde. Okuduğum kitaplardan birinde mi vardı bu, yoksa balkon da balkon diye kafamı ütüleye ütüleye sonunda ben mi uydurdum, bilemedim. Ama düşündükçe beylik bir şey gibi geldi ve tadım kaçtı. Yeni bir kentle karşılaşma, içinde kaybolma, bir anlama kafayı takma, içki, heyecan, yorgunluk, derken giderek sayıklamaya başlıyor insan ve sabah kalktığında hatırlamayacağı bir sürü şey, sanki kuyruklu yıldızmış gibi akıp gidiyor ardı adına. Neyse ki uyku var; biraz soluklanıyor insan.

Sabah kalkıp kahvaltıya indiğimizde, açık büfenin önünde bekleşen orta yaşlı, takım elbiseli, iş gezisindeki taşralı tüccarlarla yüzleri sabah ışığıyla başkalaşmış kadınlar kuyruğunda uzayıp giden suskunluklar içinde bekleşirken musallat fikir gelip beni buldu ve ani bir kararla, öncelikle şehre bir tepeden bakmayı önerdim.

Düşünüyorum da, belki de bir balkondan demem daha doğru olurmuş.

Kahvaltıdan sonra yokuş yukarı vurup sur dibinden kaleye doğru tırmandık. Zorlu bir etap ama yorulduğumuza değdi. Sonunda turistik çay bahçesinin de biraz ilerisinde bir bank bulup kentin bütününe, Termaikos Körfezi'ne, Olimpos Dağı'na, Karabournaki'ye baktık ve zamanın ağırlığından kurtulduğumuz duygusuna kapıldık.

Bir vakanüvis olsa, Büyük İskender'in kızkardeşiyle evlenen Kral Kassandros'un, MÖ III. yüzyılda tam da bu noktada durarak körfeze baktığını ve maiyetindekilere, buraya karısının adıyla bir şehir kurulmasını buyurduğunu anlatırdı ballandıra ballandıra. Gerçekten de şehre adını veren Kassandros'un karısı Thessaloníki idi, ama o, adına kurulan kenti hiç görmemişti. Kent onun ölümünden sonra, Makedonya'da ortaya çıkan taht kavgası sırasında kurulmuştu.

Bankta oturmuş daha önce gravürlerde, kartpostallarda, fotoğraflarda gördüğümüz ölümsüz kente bakıyoruz. Özellikle kimi renkli ya da sonradan renklendirilmiş eski kartpostallarda görülen tuhaf renkler de orada bu sabah: uçuk gri bir gökyüzünün altında su yeşili körfez, göz alabildiğine uzanan kırmızı çatılar ve açıkta demirlemiş irili ufaklı gemi gövdelerinin pastel renkleri.

Dalıp gitmişken yokuşu tırmanan bir kamyonun homurtusunu duyuyoruz. Dikkatimizin bütünüyle dağılması ise kamyonun homurtusuyla birlikte, içinde her tür ıvır zıvırın satıldığı pimapen kulübeden dışarıya fırlayan katanayı andıran teyzenin gürültüsüyle oluyor. Kamyon kulübeyi geçtikten biraz sonra, yokuşun daha müsait bir noktasında duruyor, motoru çalışır halde bırakan şoför aşağı atlıyor. Bu arada kadın telaş içinde ve cüssesinden beklenmeyecek bir cevvallikle şoföre doğru seyirtiyor:

"*Kalaysiki, kalaysiki*!"

Kamyon şoförü adam sen de gibisinden bir el hareketiyle yanıtlıyor kadını:

Selanik Körfezi'nin tepeden görünüşü.

"*Ebenisiki*!"

Acaba gerçekte ne diyorlardı? O an bu sorunun cevabını düşünmekten ziyade, dilin fonetiğinin yarattığı bu benzerliğe gülerek gülmekten katıla katıla yokuş aşağı yuvarlandık.

Hoş bulduk!

Liman

Selanik'i gören Türklerin çoğunun ilk sözü, "Tıpkı eski İzmir!" oluyor. Sanırım bunun iki temel sebebi var: ilki Termaikos Körfezi'nin önünde uzanan kordon boyu. İkincisi ise limanın, kentin modern tarihinin oluşmasında birinci derecede rol oynaması.

Selanik XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar, etrafı surlarla çevrili tipik bir Ortaçağ kentiymiş. 1869 yılında kurulan Selanik Belediyesi'nin ilk işi, surların deniz tarafındaki kısmını yıktırmak olmuş. İzmir Limanı'nı inşa ettikten sonra Selanik'e vali olarak atanan Sabri Paşa, güzel bir sabah, liman surunun batı ucuna gelmiş ve yüzyıllardır orada birikmiş çöp yığınının üzerine tırmanarak gümüş bir çekiçle yıkımın ilk sembolik darbesini vurmuş. 23 metrelik ilk Selanik Limanı, Vitalis Şirketi tarafından yapılmış ve o sıralarda Osmanlı hazinesi tamtakır olduğundan limanın masraflarını karşılamak için yeni yeni peydahlanan Selanik kentsoyluları pamuk ellerini ceplerine atmak zorunda kalmışlar.

Surların yıkılışıyla birlikte liman derhal hareketlenmiş. Oteller, kafeteryalar, sinemalar açılmış, şehrin yüzyıllardır küf kokan ara sokaklarına oksijen girmeye başlamış. Kafeler o günden beri Selanik'in alametifarikaları arasında benzersiz bir yer edinmiş durumdalar. Hiçbir

XX. yüzyıl başında Selanik'in en ünlü kafesi Kristal.

şehirde metrekareye bu kadar çok kafe düşmüyordur. İlk açıldıklarında kafeler modernliğin simgesiydi, buralarda ordövrler, pastalar, peynirler ve her çeşit alkollü içecek satılıyordu; ama daha önemlisi bunlar, kadın erkek bir arada tüketiliyordu.

Bugünse sahilin bütünüyle kafe-barlar tarafından ele geçirildiğini söylemek abartı olmaz. Üstelik hemen hepsi gün boyunca dolu. Öyle ki şehre yeni gelen biri, kordon boyunda bir-iki tur attıktan sonra Selaniklilerin çalışmadan yaşamanın bir yolunu bulduklarına inanmaya başlar.

Eskiden bir kenti dolaşmak için bir çift sağlam ayakkabı ve hafif bir çanta yeterliydi. Şimdi hepimiz Japon-

laştık: tercihen fotoğraf da çeken bir kamera, dijital bir ses kayıt cihazı, denize karşı Hacıdakis veya Karaindrou dinlemek için İpod... İnsan otelden çıkmadan önce aynaya bir göz atsa kendine yabancılaşabilir.

Yine de her şeyin başı yürümek. En azından ben bir kenti adam gibi tanımanın başka bir yolunu bilmiyorum.

Egnatia Caddesi, kentin ortasında bir ekvator çizgisi işlevi görüyor ve Selanik'i "aşağı" ve "yukarı" olmak üzere iki kısma ayırıyor. Denize doğru yürürseniz hızla modern Selanik'in içinde buluyorsunuz kendinizi. Modern, lafın gelişi söylenmiş bir şey değil; gerçekten de kentin burası 1917'deki büyük yangından sonra, kartezyen plana göre baştan aşağı yeniden kurulmuş.

Şehirdeki modern hareketlerin başlangıç noktası da burası zaten. Daha 1890 yangınından sonra –bu yangınlar bitmek tükenmek bilmeyen bir yılan hikâyesini andırıyor kentin tarihinde– Aşağı Selanik'te geniş ve düz sokaklar, kare meydanlar ve çoğu, Mimar Poselli imzalı neoklasik yapılar ortaya çıkmış. Kent, gazla aydınlatılmaya başlanmış (1890), bir içme suyu şebekesi devreye girmiş (1893). 1896 yılında ise ilk limanın büyütülmesi için Fransız yurttaşı Edmond Bartissol'un şirketiyle bir sözleşme imzalanmış. Her şey daha dün gibi.

Ancak ne yapılırsa yapılsın 1917 yangınından önce Aşağı Selanik, büyük ölçüde Ortaçağ özelliklerini korumuş. Kuşkusuz bunda 1492 yılında İspanya'dan sürülen Sefarad Yahudilerinin gelip bu bölgeye yerleşmiş olmalarının önemli rolü var. Çünkü modernizmle birlikte sınıfsal ayrışma başladığında bile, Yahudi cemaatinin hatırı sayılır kısmı, bölgede kalmayı sürdürmüş. Hem de ne kötü koşular altında.

Aşağı Selanik'in Ortaçağ dönemini anlatan tarihçiler kargacık burgacık sokaklardan, yeni göçlerle ve nüfus artışıyla üzerine kat çıkılan ve sokağa taşan ahşap evlerden,

tabakhanenin, mezbahanın ve yün boyamakta kullanılan ve evlerde muhafaza edilen idrar fıçılarının keskin kokularından, metal atölyelerinde sabahın köründe başlayan ve durmaksızın geceyarısına kadar süren biteviye çekiç seslerinin insanı delirten gürültüsünden, kurşun ve gümüş işliklerinden yükselen zehirli gazlardan söz ediyorlar.

İnsan ilk bakışta, bir kâbus diye düşünüyor. Böyle bir yerde yaşanabilir mi? Oysa dönüp içinde yaşadığımız şehirlere baktığımızda durumun çok daha parlak olmadığı rahatlıkla görülebilir.

1917 yangınında Aşağı Selanik'in dörtte üçü yanmış. 9 500 bina kül olmuş ve 70 000 kişi evsiz kalmış. Alevler kilise, cami, sinagog ayırmadığı gibi, kentin hayatına yeni girmiş otelleri, kafeleri, sinema salonlarını ve bankaları da yalayıp yutmuş.

Düşünün daha kent Yunanlıların eline geçeli dört yıl olmuş ve başta Venizelos olmak üzere Yunanlı yetkililer kara kara, neredeyse beş yüz yıldır bir Yahudi şehri olarak bilinen Selanik'i nasıl Yunanlılaştıracaklarını düşünüyorlar. Yangın hızır gibi imdada yetişmiş sizin anlayacağınız. Hükümet derhal, yangından kurtarılacak ilk şeyin, yanan bölgenin Yahudilerden kurtarılması olduğuna karar vermiş ve bunu da kentin modernleştirilmesiyle gerekçelendirmiş. Modernizmin kutsal kelam olduğu yıllar... O zamanlar âdetten olduğu üzere, bu kararı perçinlemek için derhal bir Batılı mimar aranmış ve el altında olan ve daha çok bahçe ve peyzaj mimarisi alanında çalışmış İngiliz Thomas Mawson, Aşağı Selanik'i planlamakla görevlendirilmiş. Mawson bir süre sonra hastalanıp ülkesine dönünce daha önce Ordu Arkeoloji Dairesi adına Selanik'teki Roma ve Bizans yerleşimleriyle ilgili kazılar yapmış olan Fransız Ernst Hebrard'ın başına konmuş talih kuşu.

"Savaş arası dönemin otelleri, iş hanları, kafeleri, si-

1917 yangınında Aşağı Selanik'in dörtte üçü yanmıştı.

nemaları," diye yazar tarihçi Mazower, "Hebrard'ın bir bütün olarak kente en uygun gördüğü, oldukça duygusuz Bizans-İtalyan tarzının yanı sıra, sersemletici bir üslup çeşitliliğiyle sonuçlandı; sözde XV. Louis, neo-Rönesans, neo-Venedik ve neo Mağribi, Art Deco, 'Moritanya İslamı' ve hatta ara sıra Bauhaus tarzı bile göze çarpar."

Bütün bunları adlı adınca ayırabilmek, başka bir göz ve eğitim işi kuşkusuz ama bir araya geldiklerinde yarattıkları kakafoniyi, Leoforos Nikis Caddesi'nden Beyaz Kule'ye doğru uzanan kordon boyunda piyasa yaparken, herkes rahatça gözlemleyebilir.

Dediğimiz gibi burası bir kafe-bar cenneti, ancak gezginlerin piri Evliya Çelebi'nin "yüz mil ya da daha uzun, on bin gemiyi alabilecek büyüklükte" dediği Termaikos Körfezi'ni ve kordon boyunu aynı anda seyretmek

istiyorsanız, gideceğiniz en doğru adres, limanın B rıhtımındaki Kitchen Bar olmalı. Aslında burası, hemen limanın merkez binasına bitişik olmakla birlikte, on yılı aşkın zamandır limanla bir ilgisi yok. Bütün postmodern şehirlerde olduğu gibi, burada da eski antrepoları kırpıp kırpıp kültür sanat merkezi ve kafe-bar yapıyorlar. Kitchen Bar'da, kahvaltıdan başlayarak gece yarısına kadar her duruma uygun bir şeyler bulmak mümkün. İçkiler ise envai çeşit. Yüksek tavanlı dikdörtgen biçimli geniş salonda ya da hemen önünde rıhtım üzerine yerleştirilmiş masalarda pineklerken insanı tek şaşırtan şey, deniz kenarının boşluğu oluyor. Burada ne balık-ekmek satan tekneler var, ne kıyıya bağlanmış lüks yatlar ne de sandalla balık tutanlar... Açıkta bekleyen şilepleri saymazsak körfez bomboş.

Tabii B rıhtımı, sadece kafe-bardan ibaret değil. Hemen buranın arkasında iki antrepo daha yer alıyor. Bunlardan bir tanesi, modern sanat sergilerine ev sahipliği yapan bir müze. Diğeri ise 1997 yılında Fotoğraf Müzesi'ne dönüştürülmüş. Fotoğraf Günleri her yıl şubat ayı ortasında başlayıp nisan sonuna kadar sürüyor. Diğer zamanlarda ise müzede, önemli fotoğraf sanatçılarının işlerine yer veriliyor. Biz oradayken Fransız usta Bernard Plossu'nun siyah beyaz fotoğraflarından tadımlık bir sergi vardı. Müzenin üst katında küçük bir kafe de var. Burada oturup ellerinde çeşitli markalarda ve boyutlarda fotoğraf makineleri tutan, çoğu yaşlı fotoğrafçıyla birlikte huşu içinde kahvemizi yudumlarken gümrük binasının deniz tarafındaki cephesini ve dalgakıranı izledik.

Gümrük binası ile B rıhtımı arasında kalan bir diğer antrepo ise film festivaline ayrılmış. Kentteki ilk film gösterimi, 1897 yılında La Turquie kafe-birahanesinde gerçekleşmiş ve her yerde olduğu gibi, izleyenlerin şaşkınlıktan küçük dillerini yutmalarına neden olmuş. 1960 yılında Selanikli sinemacılar, kente biraz hareketlilik ge-

tirir umuduyla "Yunan Sinema Haftası" adıyla bir yerel festival başlatmışlar. Zaman, hizmet ve festival sektörü lehine akınca bu organizasyon da gelişmiş. 2001 yılından beri "Selanik Uluslararası Film Festivali" adıyla, 1999'da hizmete giren ve içinde dört sinema, bir kongre salonu ve iki sergi salonuyla bir basın merkezi olan bir diğer antrepo binasında düzenleniyor. Her yıl kasım ayı ortasında başlayan ve on gün süren festivalde 150'den fazla film gösteriliyor.

Antrepolar ve gümrük binasının olduğu nokta, limanın batı ucu. Yeniden doğuya dönüp kordon boyunca Beyaz Kule'ye doğru ilerliyoruz. Başlangıç noktamız, eskiden Selanik'in ilk atlı tramvayının ana durağıymış. Ayrıca batıda Beşçınar, doğuda ise Kırlar Mahallesi'ne yolcu taşıyan ve İdare-i Mahsusa tarafından işletilen şehir hatları vapurlarının iskelesi de buracıktaymış. Bugün ikisinin de yerinde yeller esiyor. Varsa yoksa otomobil. Hemen sol tarafta, Plateia Eleftherias ve parkı olan yer örneğin, günümüz şehirleşmesinin ruhuna uygun olarak açık otoparka dönüşmüş. Plateia Eleftherias'ın anlamı Hürriyet Meydanı. Buranın Osmanlı dönemindeki adı da buymuş ve kentin Yunanlıların eline geçmesinden sonra ismi değişmeden kalan tek yer galiba. Onun bittiği noktada, tam köşede baştan aşağı beyazlar içinde stilize bir bar var. Günün hangi saatinde olursa olsun oradan içeri girmek için bir sebep bulabilir insan. Esas cazibesi ikindiden sonra başlıyor, akşam üzeri de iyi ama gece uyku tutmazsa ve şehirden uzaklaşmak istemezseniz, en doğru seçenek orası. Şık şıkırdım kızlar ve oğlanlar, zamane müziği ve sabaha kadar dans... Dans dediysek içkiler elde ayaküstü sallanmaca. Hemen birkaç adım atınca buraya benzer iki yer daha var. Kışın bile, şu malum üstten ısıtmalı, gazlı, tombul sobalar sayesinde dışarda takılmak mümkün.

100 metre kadar ileride 1927 ile 1996 yılları arasında faaliyette olan kralların, başbakanların ve şehrin önde gelen şahsiyetlerinin yemek yediği ünlü Olimbos-Naussa Restoranı'nın şimdi boş olan tarihî binası çıkıyor karşımıza. Onu geçtikten sonra ilk aralık olan Komninon Sokağı'nda ise bir başka tarihî binaya yerleşmiş olan Lüksemburg Oteli'ni görüyoruz. Dışarıdan bakıldığında bayağı bir cazibesi var, ancak sonradan otele çevrilen bütün eski binalarda olduğu gibi, altyapı sorunları sırıtıyor. Örneğin asansörüne iki kişi binmek için zaman zaman korse gerekebiliyor. Odalar klostrofobik, duş küveti ise Birinci Şube'nin "tabutluk"larına rahmet okutuyor. Tek avantajı şehirde dolaşırken zırt pırt otele girip çıkabilmeniz. Ben yine de içinde olmaktansa hemen karşısındaki Cafe Eden'in son derece rahat koltuklarına gömülüp buzlu viski içerken dışarıdan seyretmeyi yeğlerim.

Kordona dönüp denize karşı hasır koltuklara gömülmüş ve istisnasız hemen hepsi kafe frappe içen kentlilerin önünden yürümeye devam edince Selanik'in en önemli turistik merkezi olan Aristotelous Meydanı'na ulaşıyoruz. Aslında burası uzun ve geniş bir cadde. Aşağı Selanik'in bütün paralel caddelerini dikine keserek ve Egnatia'yı da geçerek bir parkla noktalanıyor. Girişi biraz daha tombul, öyle ki tepeden fotoğrafı çekildiğinde tıpkı bir Absolut şişesini andırıyor. Bir zamanlar "Sabri Paşa Caddesi" olarak da anılmış. İnsan buraya bakarken Hebrard'ın, bu geniş cadde aracılığıyla şehrin eskisi ile yenisini, aşağısı ile yukarısını bir yara bandıyla birbirine yapıştırmaya çalıştığı izlenimine kapılıyor.

Meydanın iki yanını kaplayan ve ona bütün karakteristiğini veren yapılar, kolonyal bir anlayışla yapılmış ve Bizans süslemeleriyle takviye edilmiş. Bu heybetli ama bir o kadar da sevimsiz binaların altında yer alan yuvarlak sütunlarla desteklenmiş, beş-altı metre genişliğindeki

Tepeden bakıldığında meydan bir Absolut şişesini andırıyor.

kemeraltı pasajları (*arcade*); kitapçı, kafe-bar, bol kepçe lokantaları, CD'ci, pastacı gibi envai çeşit dükkânla dolu. Söylendiğine göre Hebrard, bu ritmik görüntüleri, Paris'teki Rue de Rivoli'den esinlenerek gerçekleştirmiş.

Buradaki kitapçılar pek parlak değil, çoğu sıradan şeyler satıyor, lokantalar ucuz ama doldur boşalt yaptıkları için yemekleri vasat; ancak pastanelere toz kondurmak mümkün değil. Yunanlılar özellikle tatlı, tuzlu kurabiyeler konusunda eşsiz ancak aynı şeyi simitleri için söylemek mümkün değil. Simitler, daha fırından çıktıkları anda diş kırmaya aday ve son derece lezzetsiz.

Yapımı uzun yıllar süren ve ancak 1960'dan sonra bugünkü halini alan meydanda, Selanik'in en şık alışveriş merkezi olan Plateia da yer alıyor. Bütün meydan kafe ve barların hasır sandalyeleri, şemsiyeleri, masaları tarafından işgal edilmiş durumda. Olimbion sinema kompleksi ile 130 odası, 8 süiti olan ve odalarının hepsi neo-klasik tarzda döşenmiş otel irisi Electra, buranın zikredilmeye değer yerleri arasında. Electra'nın alt katın-

da yer alan ve beyaz bir vahayı çağrıştıran restoranı ise kesinlikle otelden daha cazip.

Belediyenin organize ettiği noel gecelerinde Selanikliler bu meydanda toplanıyor. Daha Noel gelmeden, meydanın denize yakın kısmına ışıklardan yapılmış bir yelkenli maketi yerleştiriliyor. Selaniklilerin Noel Babası, Odysseus; kızaklarıysa gemi. Kentin simge isimlerinden İspanyol çingenesi akordeoncu Balthazar'ı da ikindi saatlerinden itibaren burada görüp dinleyebilirsiniz.

Jim Jarmusch, unutulmaz filmlerinden biri olan *Gizemli Tren*'de, Elvis'in doğduğu topraklara yüz sürmeye gelmiş, "rock hacısı" bir Japon çifti anlatıyordu. Selanikli bir müteşebbis de, vatandaşları elde bavul, orta Amerika'da helak olmasınlar diye, 1960'ların estetik anlayışına göre dizayn edilmiş, nostaljik kafe-bar, Elvis'i açmış sahilde.

Epey bir yürüdükten sonra kordondaki *fast-food* ve kafe-bar kalabalığını aşarak, biraz soluklanmak için, bence Aşağı Selanik'in en iyi kafesi olan ve Beyaz Kule'nin karşısında yer alan Dore'den içeri giriyorum.

Tavandan yere kadar inen camlardan içeri dolan bir ışık tayfının içinde oturmuş, atlasımsı iki mermer sütunun sırtladığı beş metre yüksekliğindeki tavanıyla loşluğa doğru uzayıp giden mekâna; girişin karşısındaki duvarı boydan boya kaplayan ve ilk ağızda bir İspanyol kalyonunu çağrıştıran ahşap bara, barda oturmuş genç kızların ince bedenlerinin bu kütlelerle yarattığı tuhaf kontrasta bakıyorum. Aradaki jölemsi boşluğu, üstleri beyaz mermer yuvarlak ya da kare ahşap masalar, tonet sandalyeler dolduruyor. En dipte, bütün bu ışık denizinden uzakta, geniş zamanlara bakmak için buraya gelmeyi seçenlere ayrılmış, bir-iki basamakla çıkılan bir bölme daha var. Orası Dore'nin, ilk anda algıladığınızdan çok daha derin bir hikâyesi olduğunu fısıldıyor kulağınıza.

Duvarlarda eski zamanlardan kalma kadın ve erkek-

Cafe Dore: bir ikindi ilahisi.

lerin tek tek ya da toplu halde çekilmiş fotoğrafları asılı. Onlar da zamanında burada oturmuş ve aynı ışık tayfının ve aynı loşluğun içinde yüzmüşler gibi.

Masanın üzerinde, elimin hemen altında duran broşüre çevirmeye çalışıyorum dikkatimi. Kentin modern miladı olan 1917'de açılmış Cafe Dore. Ama çabucak ışık oyunlarının cezbedici dünyasına dönüyorum.

Yabancı bir kentte, bir süre için bile olsa tek başına olmanın, insanın içini ezen vaatlerle dolu o ferahlık duygusu sızıyor zihnime ve tıpkı su alan bir sandal gibi batıyorum. Sanki geçmişin bütün ağırlığından kurtulabilirmişim; sanki burada, yeni bir kimlikle ve sıfırdan başlayabilirmişim gibi hissediyorum. Bir gün düşü. Alain Tanner'in, şimdilerde pek kimsenin hatırlamadığı, küçük bir pırlanta değerindeki *Beyaz Kentte Dans* filmine götürüyor bütün bunlar beni. Bir makine mühendisinin, limanda çalıştığı gemiyi terk ederek, geçmişinden kaçmaya çalışması; Lizbon'daki köhne bir otel odasında, bir yatağın üzerine tüneyerek, balkon kapısının önünde uçuşan

perdenin aralığından gökyüzünün boşluğuna tutunmaya çalışmasını hatırlıyorum.

Dore! Bir ikindi ilahisi.

Tabii büyünün oluşmasında siyah İrlanda birasının, mayıs ayında sırtınızı sıvazlayan güneşin ve onun ışıklarının, olağanüstü yer çinileri üzerinde yarattığı masal dünyasının payını da yabana atmamalı. Çinilerin dört tanesi bir araya geldiğinde bir motif oluşturuyor; iki ayrı motif, zemin boyunca düzenli aralıklarla birbirini izliyor: daire içinde taç yaprakları açılmış bir çiçek ve kare içinde eşkenar üçgenler... Renkler ise kırmızı, sarı, bordo, gri ve beyaz.

Seferis'in dizesi geliyor aklıma:

Güneş oynuyorsun benimle...

Beyaz Kule

Şehirlerin simgeleri vardır; çünkü insanlar kendi düşünsel iklimlerini hatırla(t)mak için simgelere başvururlar. Paris'in Eyfel Kulesi, New York'un Özgürlük Anıtı, Rio'nun Corcovado Tepesi'ndeki İsa heykeli... Selanik'in simgesiyse Beyaz Kule.

Biz de, bizden öncekilerin ayak izlerini takip ederek Kule'nin geniş taş merdivenlerinden tırmandık. Aradaki katlarda periyodik olarak düzenlenen sergilere (küçük heykeller, mozaikler, ikonalar, sikkeler vs.) bakarken soluklandık. Nihayet açık mekâna vardığımızda, tüm görüş alanımızın Termaikos Körfezi ile göğün iç içe geçmiş maviliği tarafından kuşatıldığını gördük. Buradan, şehrin önemli bir bölümü de görülüyor elbette.

Çevresi toplam yedi kilometre tutan surların deniz kıyısındaki güneydoğu ucunda bulunan Beyaz Kule'yi Kanuni Sultan Süleyman yaptırmış. Aslında limanın başlangıcında bir ikizi daha varmış ama surların yıkılması sırasında o kaldırılmış, geriye öksüz Beyaz Kule kalmış. Ama zaten onun da adı Beyaz Kule değil, Kanlı Kule'ymiş; Yeniçeriler Kulesi olarak da bilinirmiş. 1826 yılında, II. Mahmud'un Yeniçeri sistemini tasfiye etmesi sırasında (Vak'a-i Hayriyye) epey bir Yeniçeri boğazlanmış Kule'de: iple boğmak ile iple asmak arasındaki haya-

ti çizgi. (Detaylar için bakınız, Kieslowski).

Kulenin giriş kapısında yer alan ve "Sır-i meydan hazret-i Sultan Süleyman / Emriyle yapılup burc-ı esed oldı tamam" diye başlayıp süren kitabe ise kentin, Yunanlıların eline geçmesinden sonra kaldırılmış.

Şarkiyatçılığın popüler simalarından Pierre Loti de, tıpkı Alain Tanner filminin anti-kahramanı gibi inancını yitirmiş, başka bir dünyaya kaçıp orada yeni bir adla hayata sıfırdan başlamaya çalışan biriydi. Onu cezbeden şey –halen de birçok Avrupalı'nın hayalhanesini süsleyen– "gizemli" Doğulu kadın imgesiydi. Loti için bu imgenin adı, Aziyade'ydi.

> ... Hoş bir mayıs günü, güzel bir güneş, bulutsuz bir gökyüzü... Yabancıların kayıkları geldiğinde, rıhtımdaki cellatlar eserlerini son bir kez kontrol ediyordu: Asılan altı kişi, kalabalığın önünde son korkunç çırpınışlarını yaşıyordu... Pencereler, çatılar izleyicilerle doluydu, yakınlardaki bir balkonda, Türk yetkililer onlar için alışılmış olan görüntüyü gülümseyerek seyrediyorlardı.
>
> Sultanın hükümeti, idam için fazla para harcamamıştı. Darağaçları o kadar alçaktı ki, mahkûmların çıplak ayak parmakları toprağa değiyor, kasılıp kıvrılan tırnakları kumları kazıyordu.
>
> İdam sona erdiğinde, askerler çekildi ve ölüler gün batana kadar halkın seyrine bırakıldı. Ayakları üzerinde dikilmiş gibi görünen altı ceset, umursamadan gelip geçenler ve sessiz genç kadın grupları arasında, Türkiye'nin güzel güneşi altında, ölümün dehşet verici gülümseyişi gibi beklediler.

Loti'nin tesadüfen tanık olduğu ve çok canlı bir bi-

çimde betimlediği idamlara neden olan konsolos cinayetleri, Selanik tarihinin önemli sayfalarından biriydi. Her şey, Mayıs 1876 Mayısı'nda Selanik Garı'nda başlamıştı. Stefana adında 16 yaşındaki Hıristiyan Bulgar kızı, gönül verdiği Türk için dinini değiştirip İslamiyeti seçmeye karar vermişti. Annesi, evden kaçan kızının izini takip ederek yollara düşmüş ve ana kızın talihsiz karşılaşmaları, Selanik Garı'nda gerçekleşmişti. Genç kız feraceli ve yaşmaklı, yanında Müslüman kadın ve erkekler olduğu halde tren beklerken anne, feryat figan etmeye başlamıştı. Gar, ayinden çıkmış olan Selanikli Rumlarla doluydu. Kalabalık grup, talihsiz kadının çığlıklarına tepki vererek olaya müdahale etmiş ve genç kızın feracesini ve yaşmağını yırtarak –ki bu Osmanlı âdetlerine göre büyük bir suçtu– Stefana'yı Amerikan Konsolosluğu'na ait bir arabayla gardan kaçırmışlardı.

O zamanlar sık rastlandığı üzere, Selanik'teki Amerikan konsolosu aslında bir Rum olan Perikles Hatzilazarou'ydu. Ana kız geceyi onun evinde geçirmiş, bu arada olay bütün kentte duyulmuştu. Sabah erkenden konağın önünde toplanan Müslüman grup, kızın geri getirilmesi için bağırıp çağırmaya başlamıştı. Bir süre sonra grup daha da kalabalıklaşmış ve onlara silahlı Arnavutlar da katılmıştı. İş giderek çığrından çıkıyor ancak Hatzilazarou'nun kardeşi ısrarla kızın kendilerinde olmadığını söylüyordu. Sözleri bütünüyle yalan da sayılmazdı; çünkü ana-kız sabah erkenden başka bir eve gönderilmişlerdi.

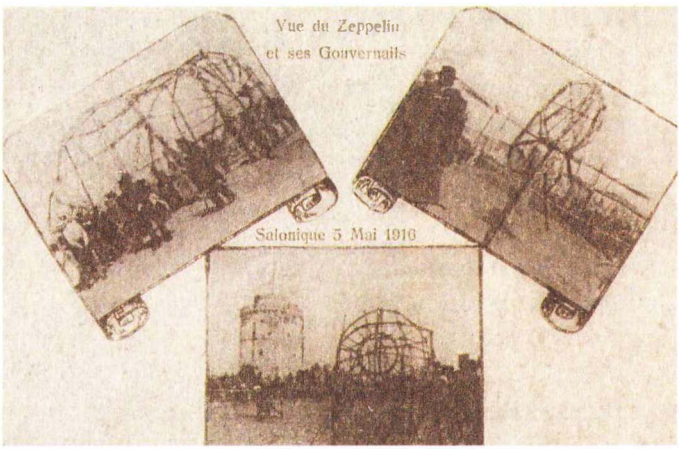
Politik manevraların bedelini, hep olduğu gibi, başkaları ödedi. Öğleden sonra, kalabalık iyice gemi azıya aldığında, Fransız konsolosu Jules Moulin ve Prusya konsolosu Henri Abbot, durumu konuşmak için Konak'a geldiler ve bir anda kalabalığın ortasında kaldılar. İki konsolostan uzun süre haber alınamadı. Bu arada Prusya konsolosunun kardeşi Alfred Abbot, her yerde Stefana'yı

arıyordu. Bir süre sonra kızı bulup Konak'ın önündeki meydana getirdi ve kalabalığın homurtusu dindi. Ne var ki işten işten geçmiş, iki konsolosun paramparça cesetleri, çoktan Saatli Cami'nin avlusuna atılmıştı. Bunlar, hikâyenin bilinen versiyonu. Ama her hikâyede olduğu gibi, olayın farklı görünüşleri var. Örneğin başka bir versiyonda, kalabalığı lince kadar götüren kışkırtıcıların arkasında, Müslümanların kentteki önde gelen zenginlerinden Emin Efendi'nin adı geçiyor. Hatta Hatzilazarou, Emin Efendi'nin kızı, kendi haremi için Selanik'e getirtmiş olduğunu iddia ediyor. 16 yaşındaki kızdan, bir prololita çıkarma azminde olanlar da yok değil: zaten kızın eskiden beri çok kötü bir ünü olduğu, hamile kaldığı için evden kaçtığı gibi...

Tabii her büyük toplumsal olayda olduğu gibi, işin siyasal sonuçları da var. Konsolos cinayetleriyle birlikte Avrupa devletleri ile Osmanlı arasında zaten gergin olan ilişkiler iyice kopma noktasına geliyor. Termaikos Körfezi'ne demirleyen emperyal zırhlıları toplarının namlularını, Yukarı Selanik'i mesken tutan Müslümanların mahallelerine doğrultuyor. Zaten, Aziz Loti de bu zırhlılardan biriyle geliyor Selanik'e.

Böyle durumlarda hep olduğu gibi, alelacele birtakım suçlular aranıp bulunuyor. Emin Efendi'nin bu suçlular arasında olmadığı kesin. "Bir konsolos ölüsüne karşı üç Müslüman asılmalı" aritmetiğinin nasıl oluştuğunu ise kimse anlatmıyor. Asılanların kimlikleri konusunda da bir şey bilmiyoruz. Beyaz Kule'nin yanında gerçekleşen "seyirliği" ise, zaten Loti'nin kaleminden bütün ayrıntılarıyla okuduk.

Selanik'te doğru dürüst hapishane olmadığı için Beyaz Kule, 1880'lerden sonra hapishane olarak kullanıl-

Birinci Dünya Savaşı'nda düşürülen ve iskeletinden yüzük yapılan Zeplin.

maya başlanmış. Birinci Dünya Savaşı sırasında İttifak güçleri (Fransız piyadeleri, Faslı zuhaf askerleri, Vietnamlılar, Senegalliler, Britanyalılar, Hintliler, İskoçlar, Ruslar, Sırplar ve İtalyanlar –Kadroya bakar mısınız?–) gece hava saldırısı sırasında kentin üzerinde vurulan Almanlara ait bir zeplin iskeletini Beyaz Kule'nin yanı başında sergilemiş.

Selanik göçmenlerinden Reşat Tesal anılarında bu olayı şöyle anlatır:

> Ağabeyim elimden tutarak beni, sütbabanın selamlıktaki terasına çıkardı. Buradan korku ile karışık bir hayranlık içinde, gökte dolaşan zepline ve uçaklara bakmaya başladım. Yerden, savunma için fırlatılan mermiler bunların etrafında patlıyor, hava gemilerinin bombalarının şehir içindeki infilakları da kulakları çınlatıyordu. Büyüklerin anlattığına göre, müttefikleri olmamız nedeniyle zepline ve uçaklara, Selanik Türkleri dahi işaretlerle, hedefleri belirtiyorlar imiş. Ancak ne

yazık ki, büyük heyecan yaratan bu hava akını, umduğumuz sonucu veremedi. Zeplin düşürüldü. Hatta parçalarından yapılan yüzükler sonradan tümüyle düşman cepheye katılan Yunanlılar tarafından kapışılacak, biz azınlık Türklerine nispet verilerek düşmanlık gösterisine gidilecekti.

Şu kısa paragrafta bile, taraf olmanın o "tatlı" şuursuzluğuna ne çok örnek var.

Bugün sahil boyunca gidip gelen faytonu ve turistleri saymazsanız Kule'nin etrafı oldukça tenha. Doğu tarafında, Karaburnaki'ye doğru yöneldiğinizde, ince uzun bir park, geniş bir kordon ve beş şeritli devasa bir cadde göze çarpıyor. Caddenin kıyısında, 1 Temmuz 1940 yılında "Royal" adıyla açılan Vasiliko Teatro var. Zaman içinde tiyatronun sadece adı değişmemiş; 1997 yılında eski bina yıkılarak yerine bugünkü modern bina yapılmış.

Kule'nin doğu tarafında, 1974 yılında Evangelos Mustakas tarafından yapılmış şaha kalkmış atı üzerinde yalınkılıç bir Büyük İskender heykeli duruyor. Onun sağında, heykelin bir devamı olan mızrakların gölgesinde, her mayıs deniz kenarına kurulan kutu gibi çadırlarda Selanik Kitap Festivali gerçekleştiriliyor. Sahil boyunca ilerlediğinizde, heykeltraş George Zongolopoulos'un elinden çıkma, 1997 tarihli şahane *Şemsiyeler*'e varıyorsunuz. Oradan sonrasında sahil, alabildiğine genişliyor ve beş yıldızlı Makedonya Palas Oteli'ne gidiyor. Bütün körfeze hâkim manzarasıyla otel, Selanik'in en stratejik noktalarından birinde.

Beyaz Kule'den yolun karşısına geçtiğimizde, sağ köşede Kuzey Yunanistan Devlet Tiyatrosu binasını gö-

Selanik'in yeni simgesi haline dönüşen George Zongolopoulos'un *Şemsiyeler* heykeli.

rüyoruz. 1870 yılında Rusya'nın en büyük şirketlerinden biri olan Mondasiav'ın depoları varmış burada. Şehrin *fuel oil* ile aydınlatıldığı dönemde, gerekli yakıt bu depolardan sağlanıyormuş. Yine o yıllarda şirketin gemilerinden birinin Termaikos Körfezi'ndeyken tutuştuğu ve üç gün, üç gece boyunca yanarak Selaniklileri mest ettiği biliniyor. Bugünkü binanın yapımına 1952 yılında başlanmış ve tamamlanması on yıl almış. Tiyatronun arkasındaki üçgen alanda ise Aşağı Selanik'in en kayda değer parkı olan Hanth uzanıyor. Uzanıyor lafın gelişi, o kadar büyük bir alan değil ama parkın içindeki Teatro Kipou Açıkhava Tiyatrosu'nda yaz aylarında tiyatro gösterileri ve konserler gerçekleştiriliyor ve şehirliler buraya akın ediyor.

Parkın kuzeyindeki köşede, 1962 yılında Patroklos Krantinos tarafından tasarlanan Arkeoloji Müzesi binası var. Tarih öncesi çağdan Roma dönemine kadar olan eser-

lere ve antik seramiklere yer verilen müzeden çıkıp sağa doğru ilerlediğinizde ise Bizans Kültürü Müzesi'ne geliyorsunuz. 11,5 dönüm üzerine kurulan modern binanın üç dönümü, kalıcı sergi alanı olarak ayrılmış. İçinde çok geniş bir bölümde sanat eserlerini korumak için kurulmuş laboratuvarlar ve depoların yanı sıra küçük bir amfiteatr, kafe, restoran ve sergi salonu bulunuyor. Mimar Kyriakos Krokos imzasını taşıyan bina 1989-1993 yılları arasında yapılmış. Modern materyallerle ve yüksek kalitede inşa edilen bina, modern Yunan mimarisinin önemli yapıtlarından biri olarak kabul ediliyor. Bizans ve sonrası dönemde sanat, ideoloji, sosyal strüktür ve dinin, zaman içinde ve değişen politik süreçlerde insanların gündelik hayatlarını nasıl etkilediği fikri üzerine kurulan müze, 2005 yılında Avrupa Müze Ödülü'nü de kazanmış.

Selanik Uluslararası Fuar alanının tam ortasında, Avrupa'nın en büyük kulelerinden biri olan, 76 metre yüksekliğindeki OTE Tower televizyon kulesi yer alıyor. Yapımı 1966 yılında tamamlanmış; kentte ilk siyah beyaz televizyon yayını da o tarihte gerçekleştirilmiş. Ortasında döner bir restoranı olan kule, 2005 yılında restore edilmiş. Televizyon kulesinin karşısındaki Kaftantzogleio, Caddesi'nin üzerinde şehir fidanlığı var. Kaftantzogleio, Yunanistan'ın önde gelen mimarlarındandı. Bu caddenin sonunda yer alıp bugün Iraklis Kulübü tarafından kullanılan ve 2004 Olimpiyat Oyunları sırasında sıkı bir elden geçirilen Kaftantzogleio Stadı da onun eseri.

Iraklis –1902 yılında kurulan, futbolun Selanik'e girmesine vesile olan ve altı yıl gibi kısa bir sürede tarihe karışan Union Sportive bir kenara bırakılacak olursa– kentin en eski (1908) spor kulübü. Onu sırasıyla Aris (1914), PAOK (1926) ve Apollon Kalamarias (1926) izliyor. Bu son ikisi, Anadolu'dan gelen mülteciler tarafından kurulmuş. PAOK, bugün kentin en ünlü futbol ku-

lübü ve maçlarını Toumba Stadı'nda oynuyor. Atina'nın zengin ve büyük kulüpleri karşısında bir tür Trabzonspor duruşu sergileyen PAOK Türkiye'den giden Beşiktaşlı Rumlar tarafından kurulmuş. Son harfi olan "K" Konstantinopolis'ten geliyor. Amblemi, çift başlı kartal da Beşiktaş'ın simgesi kartaldan; ama bu kartalın kanatları kapalı çünkü anavatandan kovulmanın yasını tutuyor. Ateşli bir taraftar grubu var ve Aris'li taraftarlar onları "çingeneler" ya da "Türkler" diyerek aşağılıyorlar. PAOK'un Sport Arena adlı bir de kapalı salonu var. Ancak kentteki kapalı salonların en önemlisi Aris'in Aleksandrino Melathro'su. Zaten Selanik ve basketbol denince ilk akla gelen isim de Aris. Burası eskiden kentin tek kapalı salonuymuş. 1980'lerden sonra sadece Aris tarafından kullanılmaya başlandı. İraklis ise daha çok voleybol takımıyla adından söz ettiriyor.

Spor bahsine girdik, çünkü Selanik'te her türlü sportif başarı, Beyaz Kule'nin etrafındaki alanda kutlanıyor. Burada dolaşırken kendinizi birden zıvanadan çıkmış bir taraftar kitlesinin ortasında bulabilirsiniz, şaşırmayın.

Tsimiski 107

Selanik'ten bahsedip de Yahudilere bir bölüm ayırmamak olmaz. Gerçi kente 1430'dan 1912'ye kadar Osmanlılar, sonrasında da Yunanlılar hükmetti ama 1500'lerden İkinci Dünya Savaşı'na kadar burası bir Yahudi kentiydi.

Selanik'teki Yahudilerin tarihi, Aziz Pavlus'un daha I. yüzyıla ait iki mektubuna kadar uzanır; ancak kentin Yahudi kimliğini kazanması, 1492 yılında İspanyol Kralı Ferdinand ile Kraliçe Isabella'nın, İngilizlerin iki asır önce açtığı yoldan geçerek İspanya'daki Yahudileri ülkeden kovmasıyla gerçekleşti.

Yahudi liderlerden bir kısmı cemaatlerini, sürek avına maruz kalmayacakları Lehistan ve Osmanlı topraklarına yönlendirdi. Bunlardan kimileri, İmparatorluğun Avrupa limanı olan Selanik'ten geçti ve kayda değer bir kısmı da buraya yerleşti. Hem de ne yerleşmek! Sadece çeyrek asır sonra 1520 yılında, kentin 30 000 kişilik nüfusunun yarısı Yahudilerden oluşuyordu.

Düşünün ki Osmanlılar 1430'da Selanik'i aldıktan sonra bile Rumlar, kentte çoğunluk olmayı sürdürmüşlerdi. İlk kez Yahudilerin gelmesinden sonradır ki Selanik'te azınlık konumuna düştüler. Bu, Yahudilere karşı "bitmeyen" husumetlerinin başlangıcı oldu. Öyle ki

XVI. yüzyılın ortalarından itibaren kentte, Yahudilerin hamursuz ekmeklerini Hıristiyan çocukların kanıyla yaptıkları söylentisi dolaşmaya başlamıştı.

Bu süreçte Aşağı Selanik'in merkezi, büyük ölçüde Yahudilerin eline geçmişti; çoğu terzi, ayakkabı tamircisi, duvar ustası, metal işçisi olan Rumlar, Ayaios Minas Kilisesi civarında bir mahalleye sıkışmış, buraya sığmayanlar Kelemeriye Kapısı civarına göçmüş; Maruni şair Samuel Usgur ünlü tespitini yapmıştı:

> Türk krallığında bir kent var. Eskiden Rumlara ait olan, bugünse Yahudilerin anayurdu.

Selanik'te daha önce Rumca konuşan (Romaniote) Yahudiler ile Alman kökenli Eşkanaziler yaşıyordu. Ancak bunlar, varlığı ile yokluğu bir insanlardı. Göze çarpmadan yaşayıp gitmeyi tercih ediyorlardı. Oysa İberya'dan gelen Sefaradlar, hem büyük bir ekonomik güce sahipti hem de bu gücü kullanmaktan, sergilemekten kaçınmıyorlardı. İçlerinde banker ve tefeciler vardı. Kimileri zeytinyağı ve sabun imal ediyordu. Kasap, duvarcı, demirci, bakırcı, marangoz, tenekeci, çömlekçi, mermerci, tornacı, sepici, arabacı, iplikçi, kunduracı ve terziydiler... Daha sonra madenciliğe de el attılar. Bazı meslekler ise bütünüyle onların tekelindeydi: kuyumculuk, elmas traşlamacılığı, mühür kazımacılığı, parfümcülük ve yünlü dokumacılığı gibi... Bu sonuncusu daha sonra "Selanik dokumacılığı" olarak ünlenecekti; ama kökeninde, Ortaçağ'dan beri bu alanda sanayileşmiş üç kentin mirası vardı: Barselona, Toledo, Segoviya.

Sefaradlar, yirmi yıl gibi kısa bir sürede 25 sinagog inşa etmişler Selanik'te. Ama 1545 yılı, şehrin üzerine bir kâbus gibi çökmüş. Önce art arda iki veba salgını ortalığı kırıp geçirmiş. Derken bir eczacının, ilaçlar ara-

sında fare kovalarken çıkardığı yangın 5000'den fazla evle birlikte, 18 sinagoğu kül etmiş. Paha biçilmez Tevrat rulolarıyla birlikte, İspanya'dan getirilen elyazmaları ve Benveiste'nin İbranice, Arapça ve Latince kitaplardan oluşan eşsiz kütüphanesi de yanmış.

Yangının bunca etkili olmasındaki başlıca sebeplerden biri, kavurucu yaz güneşiyse diğeri de Selanik'in alametifarikası, kuzeybatıdan esen Vardar rüzgârıymış: "Şehri sık sık ziyaret eden kuzey rüzgârını bütün Selanikliler bu adla bilirler. Yazın bu rüzgâr estiğinde sıcaklık 38 dereceden 20 dereceye düşer; kışın ise durgun suları dondurur," diye yazıyor tarihçi Anastansiadou. Bu, bizim Rumca adıyla bildiğimiz poyraz rüzgârı; Yunanlılar ise Slavca ismini kullanıyorlar.

Vardar rüzgârının sürüklediği yangın, son derece dirençli ve kültürlü olan Yahudileri sarsmış ama yıkamamış. Düşünün ki, XVI. yüzyılda Rumca, Arapça ve Osmanlıca kitap basılması uzak bir ihtimal bile değilken İbranice matbaa 1512'den beri, tıkır tıkır çalışıyordu. Bu yüzdendir ki, imparatorluğun sonuna kadar, hatta sonrasında da Ladino (Judesmo) kültürü kente damgasını vurdu.

Kuşkusuz Osmanlı, skolastiğin ve Engizisyonun hâkim olduğu bir Avrupa'ya göre rahattı. Kuşkusuz Yahudiler birçok Avrupa kentinde olduğu gibi Osmanlı şehirlerinde gettolarda yaşamak zorunda kalmadılar. Ancak bütün bunlar başka şeyleri görmemizi engellememeli. XVI. yüzyılda Selanik Yahudilerinin Fransız temsilcisi Nikolas de Nikolay, Yahudilerin başlıklarının safran sarısı olduğunu yazıyordu. Hıristiyanlarınki mavi, Türklerinki ise beyazdı.

Aslında bu şaşırtıcı değildi. Benzer bir ayrım payitahtta, ayakkabı renklerinde de görülüyordu. İstanbul kitabının yazarı Muhteşem Amicis, "Türklerin sarı, Er-

menilerin kırmızı, Rumların mavi, Musevilerin siyah pabuçlarından söz ediyor. Öyle ki birinin başına ya da ayaklarına bakarak onun dinini, hatta ırkını anlamak mümkündü. Kaldı ki başıboş askerlerin zulmünden en çok çekenler de herhangi bir Batılı hamisi olmayan Yahudilerdi. Haham Yasef Kovo 1784'te, "Askerî şefler tarafından kuru incir gibi eziliyoruz. Onların gözünde ıskarta maldan başka bir şey değiliz. Mallarımıza göz dikiyorlar. Bizim sırtımızdan sefahate dalan, ar damarı çatlamış bir soy oluşturuyorlar," diye yazıyordu.

Yine de Selanikli Yahudilerin, Osmanlı'da iki altın çağı oldu. İlki, padişahın Yeniçeriler için ihtiyaç duyulan yünlüleri Selanik'te imal ettirmeye karar vermesiyle başladı. Ama cicim yılları uzun sürmedi. Devlete verdikleri yıllık 1200 parça çuha vergisi bir zaman geldi dört bini aştı. Artık sadece padişaha çalışıyor ama yine de kaliteden ödün vermeden bu kadar malı yetiştiremiyorlardı.

Yahudilerin ikinci altın çağı, 1747'de, Toscana İmparatoru'nun Babıali'den kendi kapitülasyonlarını elde etmesiyle başladı. Selanik'e gelen Livornolu Yahudiler arasında, XIX. yüzyıl boyunca kente damgasını vuracak Allatini'ler de (1796) vardı. Veinstein, "Bu Toscanalılar bir başka dünyadan, dünyevi kültüre ve Aydınlanma'nın laik düşüncesine bulaşmış bir dünyadan geliyorlardı," diye yazıyordu.

1912'de kent Yunanlıların eline geçtikten sonra da, Yahudiler varlıklarını güçlü bir biçimde sürdürdü. Azınlık hakları meselesi, uluslararası gündeme ve kimi antlaşmalara girmişti. Ancak XX. yüzyılın büyük insani skandallarından olan Türk-Yunan mübadelesi sırasında, şehirdeki dengeler bütünüyle değişti. 1922-1923 yıllarında varlık koyumunu yitirme noktasında, aç ve umutsuz bir milyon kişi geçti Selanik'ten ve bunlardan doksan beş bini kente yerleşti.

Var olan sistem içerisinde bu insanların gözlerini Yahudilerin mallarına dikip kendi "6-7 Eylül"lerini pışpışlamaları kaçınılmazdı. Yerel basın ve siyasilerin çoğu, dönemin ruhuna uygun olarak milliyetçi çizgide ilerliyordu. Örneğin Venizelos, 1934 yılında verdiği demeçte, "Selanikli Yahudiler Yunan yurtseverleri değil, Yahudi yurtseverleri. Bizden çok Türklere yakınlar... Yahudilerin Yunan siyasetini etkilemelerine izin vermeyeceğim" diyordu.

Aşırı milliyetçi *Makedonia* gazetesi düzenli olarak anti-komünizm ve anti-semitizm vaaz ediyor, kentte Millî Talebe Birliği, Yahudi Karşıtı Gençlik Merkez Birliği gibi dernekler kuruluyordu. Kampanya ilk kez 1931'de etnik şiddete dönüştü. Önce yağma, talan, kundaklama girişimleri olarak başladı, sonra milliyetçi gruplar bir Yahudi mahallesine saldırdı ama dayak yediler. Bunun üzerine mültecilerden oluşan iki bin kişilik bir grup, Campbell adlı Yahudi mahallesini basıp ortalığı yakıp yıktı, birkaç kişiyi öldürdü. Sonuçta amaçlanan olmuştu.

Haziran ayı boyunca tırmanarak süren olaylar sırasında Yunanlı yetkililer, "Bana sağcılar suç işletiyor dedirtemezsiniz"in en güzel örneklerini veriyorlardı.

1932'de başlayan davada yargılananların çoğu Yunanistan Millî Birliği (EEE) militanıydı. Yahudi ve komünistleri bitirmeye yeminli grup, ağırlıklı olarak mültecilerden oluşuyordu. Bunların baskın birlikleri, üniforma giyip miğfer takıyordu; Alman işgali sırasında ise işbirlikçi Güvenlik Taburları'na katıldılar. Angelopulos'un epik filmi *Kumpanya*'da yılbaşı gecesi tavernada erkek erkeğe dans eden, sonra yol boyu marş söyleyerek yürüyen siyah takım elbiseli faşistlerdi bunlar.

Alman birlikleri Selanik'e, 9 Nisan 1941'de girdi. 8 Temmuz 1942'de, Selanik'teki yerel Wehrmacht kuman-

danı, 18-45 yaşındaki Yahudi erkekleri Plateia Eleftherias'ta topladı. Yunan basını, Yahudi düşmanlığına iyice gaz verdi. Nazi yetkililerden icazet alan Yunanlılar, 1942 Aralık ayında, belediye başmühendisinin talimatıyla, bugün Aristo Üniversitesi'nin kurulu olduğu alanda bulunan Yahudi mezarlığını yağmaladı. Beş yüz işçinin, 35 hektarlık alanı kaplayan alanda –bazıları XV. yüzyıldan kalma– binlerce mezarı dümdüz etmesi birkaç haftalarını aldı. Mezar taşlarının bir kısmı Almanlar tarafından yol yapımında kullanıldı. Kalanlar, Yukarı Kent'teki inşaatlara gitti. Savaşın bitiminde ise yerel yetkililer şaka gibi bir açıklama yaparak, "arazinin kesin olarak istimlak edilmiş olduğunu" bildirdiler.

Ama mezarlık sadece bir başlangıçtı. Yaşayanların temizliği için, 6 Şubat 1943'te, SS'lerin önde gelen isimlerinden Wisliceny ve Brunner, kente geldi. Akabinde, Baron Hirsch semtinde tel örgülerle çevrilmiş bir kamp oluşturuldu. Meşum ikilinin gelişinin üzerinden sadece beş hafta geçmişti ki, Auschwitz'e giden ilk tren kalktı.

İlahî komedyanın kimi Rum ve Yahudi aktörlerine haksızlık etmek istemem. Komşusu Yahudileri kurtarmak için canını dişine takan ya da gidişlerine salya sümük ağlayan sivil Rumlar olduğu gibi, Hirsch kampındaki Yahudilere eşyalarını sakladıkları yeri söylemeleri için işkence eden, paralarını gasp etmek için öldüren işbirlikçi Yahudi polisler de vardı.

Sonradan Alman kayıtlarına bakıldığında Selanik'teki yaklaşık elli bin Yahudi'den kırk beş bininin kısa sürede Auschwitz'e ulaştığı ve orada gaz odalarına gönderildiği ortaya çıktı. Ama bu bile Selanik'teki Yahudi hikâyesinin sonu değildi; çünkü daha paylaşılacak mal meselesi vardı.

Almanlar daha baştan, bu işlerdeki tecrübelerini konuşturarak Yunanlılara tavsiyede bulunmuş ve Yahudi

Bugün üniversitenin olduğu alan Yahudi mezarlığıydı ve 1942'de yağmalandı.

Mülklerinin Tasarrufu İdaresi'ni (YDIP) kurdurmuşlardı. Bu arada kurumun başına getirilen Yunanlı yetkili İlias Duros, envanter çıkartmak için yöntem arayadursun, Almanlar çoktan seçkinlerin villlalarını ve depolarını yağmalamıştı. Aynı esnada yoksul Yahudi mahalleleri de Yunanlılar tarafından talan ediliyor, altın ya da para bulmak için evlerin döşeme tahtaları, duvar fayansları sökülüyordu.

Ilias Douros, Hirsch kampından getirtebildiği mülk sahiplerinin huzurunda, Yahudi mallarından 600 kadarının envanterini çıkartabildi. Bu, toplamın üçte birinden azdı. Ancak o kadarı bile, YDIP'nin kapısında envanterleri kontrol etmek için görevli olmak isteyen Yunanlıların uzun kuyruklar oluşturmasına yol açtı. Bütün bu kalabalık içinde güvenilir birini bulmak, samanlıkta iğne aramaya benziyordu. Herkes bir şey kapma telaşındaydı. Ama bunun tek yolu YDIP'den geçmiyordu.

"Evi P. adlı bir güzellik uzmanı, dosdoğru Almanlara giden düzinelerce kişiden biriydi," diye yazar Mazower. "Wehrmacht yönetiminin bürolarına gitmiş gelmiş ve

Müfettiş Kuhn diye birine –Almanca olarak– kendisini şöyle tanıtmıştı:

> Humboldt bursuyla üç yıllığına Viyana Güzellik Okulu'nda öğrenim gördüm ve üstün dereceyle mezun oldum. Yahudilerin bıraktığı dükkânlardan biri için size başvuruyorum. Tsimiski Sokağı 107 numara (eskiden Hayim Mano'ya ait olan) veya Ermu Sokağı 33 numaradaki (Greta Almaleh'e ait) dükkân olabilir.

Üç gün sonra, Kuhn ona Tsimiski Sokağı'ndaki dükkânı verdi ve işyeriyle içindekilerin değerini belirlemek için iki adam güzellik uzmanına eşlik etti.

Gerçi şehrin bir hayli dışında bir yerlere yerleştirilen ve İkinci Dünya Savaşı'nda soykırıma maruz kalan Selanikli Yahudiler anısına dikilen "timsah gözyaşları" anıtına gitme ihtiyacı duymamıştım ama döneceğimiz sabah, yatakta bir sağa bir sola dönüp dururken "Tsimiski 107 numara"da ne olduğuna bakmayı unuttuğumu hatırladım ve bir telaş, önce odadan, sonra otelden dışarı fırladım.

Sabah ayazında, aralık soğuğu bıçak gibi kesiyordu. Bir yandan da hâlâ uyku sersemiydim ve caddede tek ve çift numaraların ait olduğu kısımlarla, numaraların hangi istikamete doğru büyüyüp küçüldüğünü tespit etmeye çalışıyordum; ama neredeyse caddenin tamamı mağaza ve dükkân vitrinlerinden oluştuğu için bu hiç de kolay olmuyordu. Bunu doğal bir şeymiş gibi söylüyorum çünkü öyle alıştık; ama mağazalar kapı girişlerine numara koymaktan azade mi?

Sonunda bir hayli batıya gitmem, hatta neredeyse upuzun caddeyi baştan sona geçmem gerektiğini ayırt

edince ayıldım ve hızla Beyaz Kule yönünde ilerlemeye başladım. Burası kentin en lüks caddesiydi. Daha önce bu caddede defalarca dolaşmıştım ve diyebilirim ki bu saatte gördüğüm insanların hiçbirine rastlamamıştım. Bunlar uyku mahmuru, sıcak yataklarını terk etmek zorunda kaldıkları için bedbaht, vaktinde işyerinde olmak için önlerine bakarak hızlı adımlarla yürüyen bedbin insanlardı. Denilebilir ki, sokakta gördüklerim içinde bir tek bir çöpçünün yüzünde gülümseme gördüm, o da çoktandır çalışıyor olmalıydı, kim bilir belki de mesaisinin sonuna yaklaşıyordu ya da doğuştan güleç yüzlü bir adamdı.

Bütün dükkân kepenkleri kapalıydı ve hepsinin üzeri *graffiti* ile boyanmıştı. Bu da caddeye yepyeni bir çehre katıyordu, ama *graffiti*'nin politik ruhuna aykırı, sipariş şeylerdi bunların çoğu.

Sonunda, "Tsimiski Sokağı, 107 numara"ya vardım. Emin olmak için sağındaki ve solundaki kapı numaralarını ve bina sayısını kontrol ettim. Evet, burasıydı ve tabelasından anlaşıldığı kadarıyla hâlâ bir güzellik uzmanı tarafından işletiliyordu.

Aşağı Selanik

Alışveriş

Zor çamaşır!

Alışveriş yapmadığımdan değil, mağara devrinde yaşamıyorum sonuçta; daha çok alışveriş üzerine kafa yormaya başlamakta geç kaldığımdan. Aklım bir karış havadaymış sizin anlayacağınız.

Alışveriş benim için daima kısa bir iş olmuştu. Ne alacağım belliydi, onları nerede bulacağım da... Tamam, itiraf ediyorum, mağara devrine yakın bir yerde yaşıyordum. Ama şikâyetim yoktu. Mesele üzerine kafa yormaya başlamam, aradıklarımı her zaman aldığım dükkânlarda bulamadığımda ortaya çıktı. Hep kullandığım birkaç parça eşya –kadife pantolon, pötikare gömlek, süet bot vs.– sırra kadem basmışlardı. Daha düne kadar bu malları satan dükkân sahipleri, şimdi pişkin bir ifadeyle, "Bu yıl moda değil," diyorlardı. Bunun üzerine, "Klasik diye bir şey vardır hayatta," diye bir diskura girişecek olduğumda ise hiç de kibar olmayan bir biçimde takım elbise arıyorsam yanlış dükkânda olduğumu ihsas ediyorlardı.

Neyse ki bugün böyle bir sorun yok. Hatta daha ileri giderek alışveriş sayesinde, dünyanın neresine giderseniz gidin, bir aşinalık duygusu yaşayacağınız bile söylenebilir. Bir zamanlar Çin üzerinden onca eleştirilen tek tipleşme ne zaman başladı ve bitti? Her şey ışık hızında

olunca biz de kendimizi terbiye olmuş bulduk. Geriye tek teselli kaldı: Nike olmasın da!

Hep söylendiği gibi, artık her şey var! Yalnız bu yeni zamanlarda, benim giydiğim kıyafetlerin satıldığı dükkânların kapısında *Adventure* yazmaya başladı. "Maceranın bedelini ödeyecek paran varsa, buyur!" demeye getiriyorlar.

Dersimiz Selanik. Aşağı Selanik ve alışveriş sözcükleri yan yana gelince bu bölgeyi de kendi içinde ikiye ayırmak gerekiyor aslında. Kordon boyuna paralel uzanan Mitropoleos ve Tsimiski caddeleri kentin *trendy* dükkânlarıyla dolu: her biri bir sanat eseri olmaya aday el yapımı hediyelik eşyalar, biblo galeriler, dünyanın dört bir yanından gelmiş züccaciyenin toplandığı tıklım tıkış ama yine de ferahlık hissi veren dükkânlar, aksesuvar mağazaları, a'dan z'ye tekno-samsılar, çiçekçiler, kuyumcular ve onlardan rol çalmaya çalışan saatçiler, envai çeşit kadın pabucu mağazası, birkaç tane, ne olsa satarım Boynerizmi, bol bol kuaför, kozmetikçi ve Zara, Levi's, Marks&Spencer, Benetton, Massimo Dutti gibi harcıâlem küresel markalar.

Hemen söylemeli, burası bir Akmerkez, bir Kanyon arayanlara göre değil.

Bütün bu mağazaların arasında ise barlar, kafeler var; sonra kafeler, barlar, birkaç pastane, kilise, *fast food* mekânları sonra tekrar kafeler derken yine barlar...

Tabii alışverişten bahsedip de kadın faktöründen söz etmemek olmaz. Aşağı Selanik'in bu *trendy* kesiminin çoğunluğunu, Fashion TV'den fırlamış gibi görünen genç ve orta yaştan Selanikli kadınlar oluşturuyor. Laf aramızda Yunanistan'ın en tanınmış iki-üç mankeni de bu sokaklardan çıkmış.

Önemsiz ama itiraf ediyorum; ben alışverişin bir şey alma niyeti olmadan, sırf ileride yapılacak alışverişlerin bir ön hazırlığı olarak da yapılabileceğini kadınlardan öğrendim. Gerçi sorduğunuzda, vitrin bakıyoruz, diyeceklerdir ama sabahtan akşama kadar bakılan ne mene bir vitrindir anlaması zor. Bir yandan da o homojen alışveriş görüntüsü içinde, öyle değişik biçem alıştırmaları var ki... Şaşıp kalıyor insan.

Siz de benim gibi Tsimiski ve Mitropoleos'ta bir kadınla turluyorsanız, sık sık vitrinlere takılıp kalmanız ve o meşum soruyla yüzleşmeniz kaçınılmaz:

Acaba burada farklı bir şey var mı?

Uzayın sonsuzluğunda bu soru bir kere sorulmuşsa ve siz buna seyirci kalmışsanız, kocaman bir vakumlu süpürge tarafından emilip kendinizi bir yürüyen merdivende bulmayı da hak etmişsiniz demektir. Boşuna mızırdanmayın.

Walter Benjamin, XIX. yüzyılın ilk yarısında doğan ve Baudelaire'in modern olarak vaftiz ettiği zamanın simgelerini pasajlarda bulmuştu. Ona göre pasajlar, yeni bir kent ve yeni bir insanı işaret ediyordu. Bu yenilik, malın niteliğinin sonsuza dek değişmiş olmasından kaynaklanıyordu. Balzac, değişimi "vitrinlerin büyük şiiri" diye selamlamıştı. Benjamin ise daha ileriden ve daha kuşatıcı bir bakışla fantazmagori kavramını geliştirdi.

> Aldatıcı görüntü artık malın kendisidir; bu mal içerisinde değişim değeri ya da değer biçimi kullanım değerini perdeler; fantazmagori, kapitalist üretim sürecinin bütünüyle eşanlamlıdır ve bu süreç, kendisini gerçekleştiren insanların karşısına bir doğa gücü gibi çıkar.

Biz, o yeni kenti de yeni insanı da gördük çok şükür!

Küreselleşen dünyada hangi kentte dolaşırsanız dolaşın bu "doğa gücü"nü bütün ağırlığıyla tabanlarınızda hissedersiniz. Alışverişin, semavi dinlerin yerini aldığını ve dolgun bir kredi kartınız varsa en az onlar kadar tatminkâr olduğunu söylemek abartı olmaz. Dünyayı sırtladıkları söylenen zamane Atlas'ları teknoloji, medya, reklam, bilişim bile, ancak onun birinci derece hizmetkârı olmalarına borçlu varlıklarını. Diyeceğim Benjamin, bir ara arabasının bagajına kadın çorabı ve kot pantolon doldurarak eski Doğu Avrupa ülkelerine doğru yola çıkan abazan erkeklerde şahikasına ulaşan ütopik uygarlığımızı, yarım asır öncesinden görmüştü.

Ama ne gam, varsa yoksa o Hamlet telaşı:

Alışveriş ediyorum, öyleyse varım!

Zeitgeist'a sıkışmışlara şaşırtıcı gelebilir ama durum her zaman böyle değildi. Malın çok nadir ve kıymetli olduğu, her bir gardırobun, yüzüğün, elbisenin el emeğine ve göz nuruna mal olduğu yüzyıllar oldu. O zamanlar Selanik'teki Müslüman mahallelerinde açgözlülük eksik değilse de, bunun gözlerden ırak yapılması konusunda zımni bir anlaşma vardı. Oysa İberya'dan gelen zengin Yahudiler gösterişçiydiler. Öyle ki Yahudilerin karıları ve kızları, altın bileziklerini ve gerdanlıklarını Selanik sokaklarında pervasızca (!) sergiledikleri için eleştiri konusu olmuş; rivayete göre bu, İstanbul'daki padişahın bile öfkesini çekmiş ve 1554 yılında hahamlık alelacele bir buyruk yayımlayarak "evliler de dahil olmak üzere, yetişkin bir kadının evinden dışarıya, parmağında tek yüzük dışında bir ziynet eşyasıyla çıkmasını" yasaklamıştı. Yasak, hep olduğu gibi bir süre iş görüp sonra tavsamış olmalı. XX. yüzyıla yaklaşırken İstanbul'dan sonraki en pitoresk Osmanlı kentini görmek için yollara düşen Şarkiyatçılar, kadınların taktıkları göz alıcı elmas rosetalar,

almendralar, gerdanlıklar, sikkeli kolyeler ve başlık süslemelerinden söz edip durduklarına göre...

Aşağı Selanik ve alışveriş deyince madalyonun bir de öteki yüzü var. Bunu görmek için Tsimiski'den yukarıya doğru birkaç adım atmanız yeterli. Burası alışverişin Mahmutpaşa-Tahtakale-Mısır Çarşısı hattı. Küreselle yerel, Batı ile Doğu arasındaki bu dudak dudağalık başdöndürücü. Selanik biraz da bu uzaklıkları yakınlaştırdığı için özel bir yer.

Tsimiski'den Ermu Caddesi'ne doğru giderken özellikle de Aristotelous Meydanı civarındaki ara sokaklarda başlıyor "tuhaflık". Meydanı kesen Ermu Caddesi'nde bizim Balık Pazarı'nı andıran, Demir Çarşı yer alıyor. Egnatia'ya doğru çıkarken sağda meyve ve sebze bölümü var. Buranın başlangıcı tıpkı Nevizade. Yan yana bir sürü taverna, şimdi bizde de çok yaygın olan tombul sokak sobaları, uyduruk naylonlarla sokak ortasında yaratılmış kışlık kapalı alanlar ve her kapıda sizi içeriye buyur eden, giderek paçanıza asılan yapış yapış garsonlar.

Demir Çarşı'nın, Aristotelous Meydanı'nın solunda, buranın tam simetrisinde kalan kısmında ise et ve balık ürünleri satılıyor. Girişindeki birkaç adımlık boşluğa don, sutyen, eşofman, gecelik, penye vs. satan bir-iki dükkân yerleşmiş ve sokağa tezgâh açıp üzerine, "ne alırsan 2 avro, 3 avro" gibi etiketler koymuşlar. Bu dükkânlarda satılan malların neredeyse yüzde 90'ının İstanbul'dan geldiğini öğrenmek pek de şaşırtıcı değil.

Sonra bir et diyarına düşüyoruz. Yan yana kasaplar, önlerindeki yuvarlak ağaç tezgâhlarda, domuz, koyun, tavşan, dana eti parçalayıp duruyorlar. Balıkçılarda ise her türlü deniz ürününü bulmak mümkün.

Etçileri ve balıkçıları geride bıraktıktan sonra bizim

Yunanistan'ın en makbul yemekleri kuşkusuz deniz ürünleri.

Mısır Çarşısı civarının benzeri kuruyemişçiler, kuru meyveciler sahne alıyor. Ayrıca her çeşit kuru bakliyat... Envai çeşit zeytin, güveç kaplarının içinde çeşit çeşit turşular, turşu dolmaları... Derken terlikler, ayakkabılar... Sonra ikona dükkânları, hediyelik eşyacılar, tabak çanakçılar, turistik ıvır zıvır satanlar, çantacılar ve tekstilciler... Burası 1821'den beri faaliyette olan Kapari Çarşısı. Bunun içinde 1922 yılında Yahudi mimar Eli Modiano tarafından yapılmış Modiano Çarşısı da yer alıyor.

Kuşkusuz bu bölümün en göz alıcı yeri balık ve et satılan kısım. Çok eski zamanlardan beri yemek üzerine kurulmuş insan rüyasının bir toplamı gibi: envai çeşit balık, kurutulmuş karides, yengeç bacağı, tarak, haşlanıp soslu zeytinyağına yatırılmış ahtapot, lakerda, midye derken hayvanın orasından burasından fümelenmiş domuz etleri, sucuk, sosis ve feta peynirleri...

İnsan hepsinden biraz biraz alıp uzo ya da şarap eşliğinde tatmak istiyor; ama bütün bunları bir otel odasında yapmak hem çok tatsız hem de çok saçma. Öyley-

Siyah çoraplı kadınlar ve graffiti.

se sizin için bir apart aramaya başlamanın zamanı gelmiş demektir. Ne yazık ki, Selanik bu konuda henüz emekleme aşamasında bile sayılmaz.

Son olarak şu söylenebilir: Burada gördüğümüz insanlar aşağıda dolaşan oğlan ve kızların ana babaları elbette. Düşünün ki kadınların bir kısmının ayaklarında hâlâ o kalın siyah çoraplar var, siyah etekler giyip siyah başörtüler bağlıyorlar ve bu halleriyle Ritsos'un bir şiirinden fırlamış gibiler. Çocuklarıyla yan yana düşündüğünüzde iki farklı zamandan değil de iki farklı gezegenden gelmiş gibi duruyorlar. Beşik gibi sallanıyor aslında dünya.

Neden sonra ayaklarımıza kara sular inmiş, Aleksandrou Svolu Sokağı'nın köşesinde yer alan yeşile boyalı tavernada oturmuş, yaşlılarla ağır ağır uzo yudumlarken sonuçta bu yaşlılar ölecek, bugünkü gençler yaşlanacak ve onlar da alışveriş etmeye Kapari'ye gidecekler, diye düşünüyoruz. Nasıl giyinirlerse giyinsinler oradaki

sucukları, domuzları, kerevitleri, salatalıkları, paçaları, ahtapotları yemeyecekler mi yani? Allahtan yemek kültürünü değiştirmek, kıyafet değiştirmeye benzemiyor, diye akıl yürütüyoruz keyifle. Ama lafın ötesini berisini tartınca o kadar da emin olamıyoruz. Ne de olsa bir mikrodalga "devrim"i yaşanıyor dünyada.

Görülesi yerler

Aşağı Selanik'in tarihî yerlerini anlatırken okuyucuya kolaylık olması açısından limanın girişindeki Platei Eleftherios Parkı'yla Mitropoleos Sokağı'nın birleştikleri köşeyi kerteriz aldık.

Bu noktadan biraz batıya doğru yalpa vurarak Egnatia Caddesi'ne doğru çıkarsanız Politehniu Caddesi'nde, 1997 yılında hizmete giren Müzik Enstrümanları Müzesi'ni gezebilirsiniz. Küçük ama yerel müzik aletlerini tanımak için yeterli. Hazır buraya kadar gelmişken dileyen biraz daha yukarı çıkıp vakti zamanında Frenklerin yaşadığı Frangon Sokağı'nda, bugün Devlet Konservatuvarı olarak kullanılan, daha önceleri Osmanlı Bankası'na ev sahipliği yapmış tarihî yapıya göz atabilir.

Bu ikisi de sizi ilgilendirmiyorsa o zaman dümdüz tırmanın; bu cadde, Selanik'in iş merkezi. Ulusal Banka burada, birçok tarihî bina da... Bizim Bankalar Caddesi'ni andırıyor. Geçip giderken Tsimiski Caddesi'nin köşesindeki Burla Levi ile Ayios Minas Sokağı'ndaki Zenith apartmanlarına bakmayı ihmal etmeyin. Zaten Ayios Minas Sokağı'nda biraz daha uzun durmanız gerekecek, çünkü burada şehrin en önemli kiliselerinden biri var.

Zamanında Rumların çevresine sığıştıkları Ayios Minas Mahallesi, bugün de kentin önde gelen tarihî noktalarından biri. Sokağın köşesinde yer alan kilisenin tarihi VIII. yüzyıla kadar uzanıyor. Ayios Minas, III. yüzyılda

Hıristiyanlığı seçmiş ve büyük mucizeler gerçekleştirmiş Romalı bir askermiş. Küçük Asya'daki bir savaşta ölünce arkadaşları, naaşını ve eşyalarını develerle taşıyarak geri getirmiş. Aziz mertebesine yükseltilip adına birçok yerde kilise yapılmaya başlanmış.

Kilisesinin ilk halinin nasıl olduğunu bilen yok. Sadece, kimi kaynak kitaplarda döneminin en iyi mimari yapılarından olduğu iddia ediliyor. Çok yanmış yıkılmış bir kilise. Hele 1890 yangınında bütünüyle kül olmuş. Öyle ki Müslümanlar buradan "Yanık Manastır Mahallesi" diye söz etmeye başlamışlar. Bundan sonradır ki, yepyeni bir mimari planla ve sıfırdan inşa edilmiş. Bugün, kentin ticari merkezinin ortasında yer alıyor ve çevresindeki XIX. yüzyıl sonuna ait kimi binalarla birlikte, Selanik'in bir başka çağından küçük bir esinti taşıyor.

Ama buraya gelişi bu kadar kaçınılmaz kılan tek şey Ayios Minas Kilisesi değil. Selanik'in, Yahudi tarihinden geriye kalan iki mekânı da burada: ilki Ayios Minas Sokağı'ndaki Yahudi Müzesi. 1917 yangınından kurtulan ender Yahudi binalarından birinde, 1997 yılında açılan ve *audio-visual* bölümleri de olan müzede Yahudi mezarlığından geriye kalanlar, kentteki Yahudi tarihiyle ilgili belgeler, Yahudi folkloruna ve dinî geleneklerine ait eşyalar ve soykırım döneminin ibretlikleri sergileniyor. Diğeri ise Venizelu Caddesi'nden karşıya geçip Vasilis İrakliu boyunca ilerlerken göreceğiniz Yahudi Hamamı. XVI. yüzyılın ilk yarısında yapılan binanın erkekler bölümünde, devasa iki hamam yer alıyor. Çatı, binaya hoş bir estetik görünüm veren kubbelerle kaplı. Yahudi Hamamı XX. yüzyılın başına kadar faalmiş. Daha sonra çeşitli dükkânlara ev sahipliği yapmaya başlamış. Özellikle kuzey bölümü tamamen çiçekçi dükkânları tarafından ele geçirilmiş ve zaman içinde Çiçek Pazarı adıyla anılmaya başlanmış.

Venizelu Caddesi'ne dönüp oradan yukarı doğru ilerlemeye devam ederseniz, bu kez kalın duvarlarla çevrili, çatısı yine kubbelerle kaplı XVII. yüzyılın ortalarında inşa edilen Bedesten'e varıyorsunuz. Civarı sokaklara taşan tavernalar ve uzo barlarla çevrili bölge, özellikle cumartesi öğleden sonraları ve pazar akşamları yükünü tutuyor.

Biz yine kerteriz noktamıza dönelim. Plateia Eleftherias otoparkından başlayarak Mitropolis Caddesi boyunca doğuya doğru ilerlemeye başladığınızda, önce üzerinde bir kule ve kulenin üzerinde de kocaman yeşil top olan, o tuhaf Stein binasını (1908) göreceksiniz. Binayı daha iyi görebilmek için sokağın karşısına geçmeniz gerekecek ama sonra dönüp sağ taraftan ilerlemeyi sürdürün. Biraz ileride şehrin yabancı dillerdeki rehber kitaplarını satan az sayıdaki dükkânından biri var. Üstelik sahibi Dedeağaçlı Müslümanlardan ve ne alacağına kararsız kalmış, kendi aralarında Türkçe konuşan insanları gördüğünde, yanaşıp tavsiyelerde bulunuyor. 40-45 yaşlarında güleç yüzlü bir adam. Şehirle ilgili İngilizce rehber aradığımızı söyledik, çok ilgilendi ve elindekinin en iyisini verdi.

Yunanistan'da dolaşıyorsanız, hem genel geçer kitaplar dışında İngilizce kaynak bulmak dert, hem de alfabe büyük sorun. Bir ara hiç değilse Yunan harflerinin Latin alfabesindeki karşılıklarını öğrenelim dedik, biraz söktürür gibi de olmuştuk, ama bir süre sonra işin içine küçük harfler ve onların farklı yazılışlarıyla okunuşları falan da girince havlu attık.

Slavların kullandığı Kiril alfabesi de Yunan alfabesinden türeme ve kökeni Selanik. Slavlar ilk kez VII. yüzyılda gelmiş Makedonya bölgesine. Selanik'i almak

için şehri kuşatmış, olmayınca Makedonya kırsalına yayılmışlar. Zaman içinde asimile olmuş bazıları, içlerinden bir kısmı Selanik'e yerleşmiş. Bunlardan, Selanik'teki bir Bizans askerinin iki oğlu Kırilos ve Methodios, Yunan alfabesinden esinlenerek Slavlar için bir alfabe yaratmışlar. Bu sayededir ki Hıristiyan öğretisi, hem Makedonya'daki Slavlar arasında hem de Doğu Avrupa'da yayılmış. İki Selanikli kardeşin yarattığı bu alfabe büyüğünün adıyla; Kiril alfabesi olarak biliniyor.

Kitapçıdan çıkınca biraz ileride, caddenin karşı tarafında 1923 yılından beri neo-klasik tarzdaki binasında faaliyet gösteren Turist Otel çıkıyor karşımıza. Hem merkezde konaklamak hem de kentin tarihî dokusunu solumak isteyenler için iyi bir seçenek. Ufak tefek durduğuna bakmayın, klasik tarzda döşenmiş 37 odası var. Ama yine de odalara bir bakmakta fayda var. Bu tür oteller hep bir risk payı taşıyor.

Son olarak caddedeki iki önemli yapıya kısaca göz atıp uzayalım. İlki döneminin Selanik başpiskoposu olan ve her yıl 14 Kasım'da adına yortu düzenlenen Gregorios Palamas (1296-1359) anısına yapılmış, Agios Gregorios Palamas Katedrali. Selanik'teki Ortodoks âleminin merkezini oluşturan yapı, 1891'de mimar E. Ziller'in yönetiminde inşa edilmeye başlanmış ve 1906 yılında, kentteki birçok önemli yapıda imzası olan mimar X. Paionidis tarafından bitirilmiş. Geç XIX. yüzyıl Selanik eklektisizminin tipik örneklerinden biri olarak kabul edilen katedral Roma, Rönesans ve neo-klasik tarzların tatsız bir harmanı. Biraz Tarot destesinden düşmüş bir kart izlenimi uyandırıyor insanda.

Hemen buna yakın diğer önemli yapı ise, Yunanistan'da beş yüzden fazla bina yapmış Ernest Ziller'in elinden çıkma, yine neo klasik tarzdaki Makedonya Mücadele Müzesi. Türkokrasi yıllarında burada Yunan Kon-

solosluğu varmış (1894-1912). Müzeye çevrilirken içi yeniden düzenlenmiş. Müze, iki bölümden oluşuyor. İlk bölümde Makedonya halkının tarihiyle ilgili sergilere yer veriliyor: kutsal emanetler, kişisel eşyalar, geleneksel giyim kuşam, fotoğraf arşivleri vb. İkinci bölüm, bütünüyle Makedonya tarihi ve kimliği üzerine yapılan akademik çalışmalara ayrılmış.

Hâlâ Mitropoleos Caddesi'ndeyiz. Lüksemburg Oteli civarında, 1920 yılında inşa edilen ve bugün Andromeda Oteli'ne ev sahipliği yapan bina ile 1926 tarihli Sırp Konsolosluğu binası görülmeye değer yapılar.

Yolun sonu Beyaz Kule'ye varıyor gene, oraya kadar gitmeden, ara sokaklardan birinden Tsimiski Caddesi'ne çıkarsanız orada Nea Panagia Kilisesi'ni göreceksiniz. Kiremit damlı kilise, 1727 yılında Meryem'in göğe yükseliş yortusu anısına yapılmış. Arkeolojik bulgular Bizans devrinde (XII. yüzyıl) burada Meryem adına yapılmış bir manastır olabileceğinden söz ediyor. Bunu da 1666 yılında hem Yunanistan'ı hem de Türkiye'yi gezen Fransız yazar R. de Dreux'un yazdıklarına dayandırıyorlar. Güya manastır varmış ve 1690 yılında bilin bakalım hangi yangında ne olmuş? Bu savı kabul etmeyenlerin sayısı hiç de az değil, bizden söylemesi. Kilisede kullanılan freskler, Selanik usulünce yapılmış ve bu anlayış XIX. yüzyıl sonuna kadar kentte bol bol tekrarlanan bir üslupmuş.

Nea Panagia'dan Egnatia'ya doğru çıkmaya devam ederseniz, hafifçe sola kıvrılarak Agias Sofias (Aya Sofya) Caddesi'ne geleceksiniz. Meydana ismini veren ve erken Hıristiyan dönemin Selanik'teki en önemli Ortodoks kiliselerinden olan Aya Sofya burada. Kubbeli bazilika şeklindeki kilise, ismi gibi planını da İstanbul'daki ağabeyinden almış. Hatta iki kilisenin planının da, Justinian döneminde (527-565) İsidoros ve Antemios adlı

mimarlar tarafından yapıldığını iddia edenler var. Ancak arkeolojik ve morfolojik geçmişine bakan ve içindeki şahane mozaikleri tarihlendiren uzmanlar, buranın VIII. yüzyılın son çeyreğinde inşa edilmiş olabileceğini söylüyorlar. Önceleri bir katedralken Osmanlılar zamanında camiye dönüştürülen yapının kubbesinde, kucağında bebek İsa'yla oturan Meryem'i gösteren mozaik, erken dönem Bizans sanatının önemli örneklerinden.

Aya Sofya Meydanı'nın sol taraftaki iki köşesinde birbirine çapraz olarak duran Nedelko ve Hadzidimota binaları bölgenin görülmeye değer yapıları arasında. Meydandaki en göze batan kafe, Totis. 1930'larda burada şehrin en önemli kafelerinden Astoria varmış. Mübadeleyle Anadolu'dan Yunanistan'a gelen, 1930'larda Columbia Records adına şarkı söylemeye başlayan, İkinci Dünya Savaşı yıllarında "Zaferin Şarkıcısı" olarak ünlenen Sofya Vembo, 1930'larda Astoria'da sahne alıyormuş. İlk Yunan divası olarak bilinen Zozo Dalmaz da... Bir dönem İstanbul'da *Cici Berber* operetinde sahne alan, hatta o zaman istanbul sinemalarında Türkçe ve Rumca olarak iki dilde gösterilen aynı adlı filmde, Rum kızı Eleni'yi canlandıran Zozo Dalmaz, devrinin en ünlü kadınlarındandı. Doludizgin bir hayat yaşayan Dalmaz, 1931'de İstanbul Tokatlıyan Oteli'nde sahneye çıkmıştı. Hayranları arasında Mustafa Kemal de vardı ve kendisini hediyelere boğmuştu. Aralarında bir ilişki de olduğu söylenir. Pire'de bir huzurevinde hayata gözlerini yuman Zozo Dalmaz, kendisiyle yapılan son röportajda, bu söylentiyi kurcalayan gazeteciyi yanıtlarken iyice alaycı bir ifade kullanarak, "Evet. İzmir yanarken ben Kemal'in koynundaydım. Zaten İzmir'i de benim yüzümden geri aldı," demişti. Astoria, İkinci Dünya Savaşı başlarken kapanmış ve mekânda, savaş boyunca kentteki Alman radyosu faaliyet göstermiş.

Biraz ötede çıplak çocuk heykelli karakteristik çeşmesiyle de dikkat çeken Navarino Meydanı'nda, şimdilik Selanik'in tek apartı olan Navarino Apartmanı var. Burada, dört kişilik bir dairede günlüğü 120 avroya kalabilirsiniz. Kafe-bar ve tavernalarla dolu meydanın en önemli kısmı ise Selanik'in Roma döneminden kalma idari ve dinî merkezi olan Galerius Maksimus Sarayı'nın kalıntıları. Egnatia Caddesi'nde bir de kemeri bulunan Galerius, Roma İmparatorluğu'nun doğu kanadı *augustus*'u idi (305-311). Sözünden dönmez, merhametsiz ve haris biri olduğu söylenir ki imparatorluğu ele geçirmek için çevirdiği dümenler, en azından bu sonuncu iddiayı doğrulamaktadır. Hıristiyanlara da çok eziyet etmiş bir adammış; ancak 311'deki ölümünden önce çok ağrılı bir hastalığa yakalanınca Hıristiyanların Tanrısı'nın intikam aldığını düşünerek, bütün Hıristiyanlara serbest ibadet hakkı tanımış. Bu ona, topu topu bir ay kazandırmış.

Galerius Sarayı'nın günümüze kadar gelen kalıntılardan anlaşıldığı kadarıyla dört koridorun birbirine bağladığı yapılar, ortadaki bir iç avlunun etrafında sıralanıyormuş. Yapılan kazılar sonucunda hem saray hem de zeminindeki mozaikler gün ışığına çıkartılmış. Buranın en önemli yapısı, bir çokgenin kenarlarına eklemlendirilmiş sekiz tane yarım daire planlı, yarım küre örtülü, saltanat odasını da içeren sarayın güney köşesindeki oktakonk. Roma ve erken Hıristiyan mimarisinde görülen bu stil, 300 yılında inşa edilen sarayda da kullanılmış. Ayrıca buranın hipodrom, tören yolu ve belki *rotunda*'yla bir bütün oluşturduğu da tezler arasında. 30 metre çapındaki sarayın zeminindeki mermer işçilik dikkate değer.

İpodromiu Sokağı'ndan yukarı doğru çıkınca iki koridorlu küçük bir kilise olan Agios Antonios'a varıyoruz. Doğu tarafında, 1873 yılında yıkılan şehir surlarından üçgen bir kule parçası kalmış. Selanik metropolitinin

özel mülkü olan şapel, eskiden akıl hastanesi olarak kullanılıyormuş. Biraz daha ileride Aleksandru Svolu Sokağı'nın köşesinde ise Selanik'teki günümüz mimarisinin önemli örneklerinden biri olarak gösterilen, bir ara sokağın içine sıkışmış, o yüzden de kendini tam ele vermeyen Şehir Kütüphanesi binası var.

Ye! İç!

Bir yere gittiğimizde nerede kalacağımız ve nereleri görmek istediğimizle birlikte kafamızı en çok meşgul eden mesele, ne yiyip içeceğimizdir. Kimi için alıştığına benzer bir şeyler bulup bulamayacağı sorusu öne çıkar; bunlar, Fildişi Kıyısı'na da gitseler çevrede ocakbaşı bakınırlar. Kimileri ise sadece yeni tatlar peşine düşüp onun dışındaki her şeye boş verecek kadar hazcıdır. Bunlar da kendi aralarında ikiye ayrılır: Bir kılı kırk yararak nerede ne yiyebileceklerini önceden araştıranlar vardır; bir de kendilerine cazip gelen her kapıdan içeri dalan "sapkın"lar.

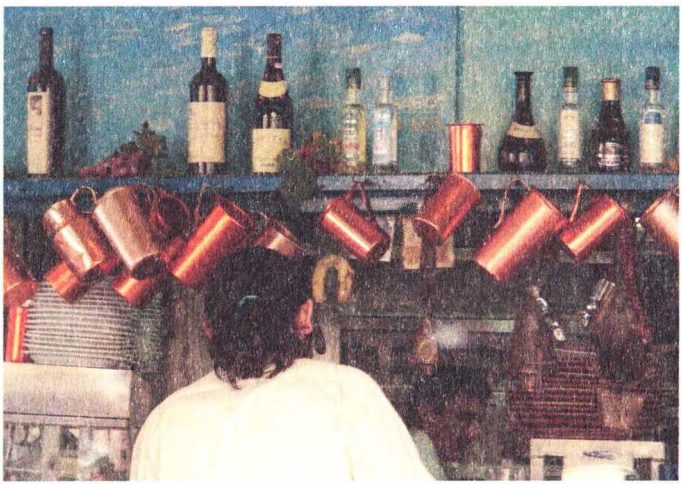
Şehirleri birer kap olarak düşünmek de mümkün. Tarihin içinde piştiği ve orada yaşayanları da pişirdiği devasa bir kap. Bu kapta pişen yemekleri bilmeden o şehri anlamak ne mümkün.

Selanik söz konusu olduğunda öncelikle söylenmesi gereken, burada bizim damak tadımıza uygun çok fazla lezzetin olduğu ve sürpriz tatlar arayanların hayal kırıklığına uğrayacakları. Bir de şu söylenebilir, öyle uzun uzadıya sözü edilecek bir Yunan mutfağı yok. Yok derken adaları dışta tutuyoruz; özellikle de Girit bu söylediklerimize dahil değil.

Yunanistan'da nereye giderseniz gidin üç aşağı beş yukarı aynı şeyleri yiyorsunuz. Yine de İpsala'dan Selanik'e kadar uzanan bölgenin mutfağı daha bir zengin.

Arabayla gidiyorsanız İpsala'dan çıktıktan sonra, daha Dedeağaç'tan itabaren şahane deniz ürünleri başlıyor. Bu bölgede yaşayan insanların denizle hakiki bir ilişki kurduğunu hemen fark ediyorsunuz. Nereye giderseniz gidin iyi pişirilmiş balık yiyebiliyorsunuz. Yanında bizim çobansalatasının iri doğranmışı olan ve üzerine bir-iki dilim feta ve kekik konulan Yunan salatası isteyin. Yine fetayla yapılmış bol yağlı ve salçalı sosla servis edilen karidesler de çok lezzetli. Ancak karidesler kabuklu geliyor ve kolları sıvayıp yağ, salça ve peynir bulamacına ellerinizle dalmanız gerekiyor, kibarlık edip çatal bıçakla yemeye kalkmayın hem ziyan edersiniz hem gülünç olursunuz. Bütün bunlar elde var bir. Ama bizce Yunanistan' da hangi balık lokantasına giderseniz gidin, ilk yapmanız gereken şey kesinlikle ızgara ahtapot sipariş etmek olmalı. Bir de, eğer peynir seviyorsanız bir *sahanaki* söyleyin, bulunsun. *Sahanaki*, bazen mısır ununa bulanıp bazen de olduğu gibi zeytinyağında ve çok hafif ateşte kızartılan peynirlerin ortak adı; "sahanda pişmiş" anlamına geliyor. Ama ne peynir! Yunanistan bir peynir cenneti ve hemen herkes kendi peynir çeşidini kullanmaya dikkat ediyor, tıpkı kendi ekmeklerini yapmaya özen gösterdikleri gibi. Diyebiliriz ki, Yunanistan'da yediğimiz onlarca *sahanaki* içinde iki kez aynı peynire rastladığımız olmadı.

Aşağı Selanik'teki tencere yemekleri genellikle vasatı aşmıyor. Mezeler için de farklı bir durum söz konusu değil. Zaten çeşitleri de oldukça sınırlı. Cacığı (*cacıki*) bizden daha kıvamlı ve daha iyi yapıyorlar. Bunun sebebi, doğranmış salatalıkları önceden tuzlayıp suyunu salıncaya kadar bekletmeye özen göstermeleri. Yoğurdu da sulandırmadan kullanıyorlar. Böylece kıvamlı bir rakı mezesi çıkıyor ortaya. Sonra dikine bölünüp içi oyulmuş patlıcanların domatesli, soğanlı, peynirli bir harçla doldurulup fırına atılmasıyla yapılan *pabucaki* var. Yaprak

Selanik tam bir açık şarap cenneti. Özelilkle reçine şarabı denemeye değer.

sarma ve biber dolma, bizdekilerin yerini tutmaz. Bir de patlıcan musakka takıntıları var ve çok değişik türlerini yapıyorlar; genellikle altında bir kat kıtır yufka ve üzerinde beşamel sosla fırında pişiriliyor. İyi yapıldığında çok lezzetli ama ağır; hiç değilse iki kişi paylaşmalı.

Et ürünlerinde baş köşeyi domuz eti tutuyor tahmin edilebileceği gibi. İlk gittiğimizde, Türkiye'de pek fazla bulup yiyemediğimiz için olsa gerek, çok iştahımızı kabartmıştı. Ama bir-iki yerde domuz eti sipariş ettikten sonra hemen vazgeçtik. Genellikle sası, kurumuş etler getiriyorlar insanın önüne. Selanik'te doğru dürüst pişirilmiş domuz eti bulamadığımızı söyleyebiliriz. Tabii o olağanüstü füme domuzlar buna dahil değil.

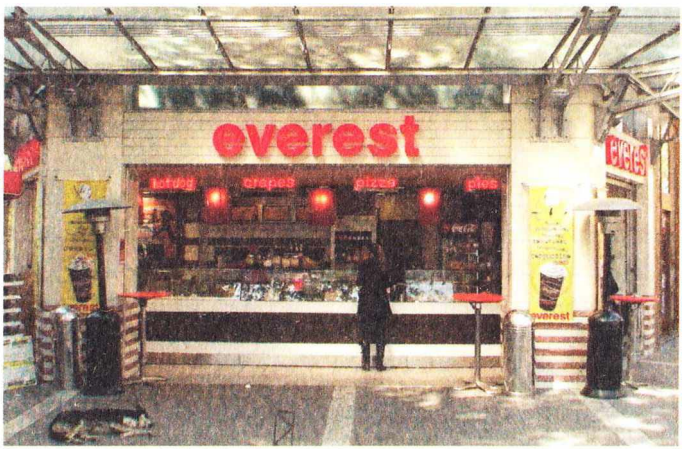
Genel olarak konuşmayı sürdürürsek son olarak burada daha yerel bir mutfak olduğunu belirtelim. Batılı metropol kentlerde görülen çeşitlilik yok. Daha çok Ladadika bölgesinde başlayan ve kendini hissettiren bir füzyon mutfak arayışı görülüyor ama daha yolun başındalar.

Buna karşılık hamur işlerinde rakipsizler. Tatlıları fazla tatlı ama hamur işleri birinci sınıf. Özellikle tatlı, tuzlu kurabiyeler, beni alıp çocukluğumun Kuzguncuk'una kadar götürdü ki, Rumların gitmesiyle İstanbul şehrinde yitirdiğimiz şeylerin uzun listesi arasına bunu da mutlaka eklemek gerekir.

Tabii kaldığınız otelde açık büfe kahvaltı var ve siz de onun parasını ödemişsiniz. Yine de bir sabah kahvaltıyı kırıp en yakındaki börekçilerden birine kapağı atın. Özellikle de ıspanaklı ve peynirli *buğatsa*'lardan (poğaça) tadın. Poğaça bizde de var gibi bir yanlış düşünceye kapılmayın, böylesine kırk yılda bir rastlanır. Bir de bizim Laz böreğini andırır, içi kaymaklı börekleri var, çok değişik bir lezzet ama bir hayli ağır.

Öğleyin ne yiyip ne içeceğiniz, bütünüyle sizin temponuza bağlı. Deli gibi oradan oraya koşturanlardansanız ve şöyle ayaküstü bir şeyler atıştırmak istiyorsanız, iki temel seçenek var: biri, domuz etinden yapılan ve *souvlaki* denilen dürüm içi Yunan şişi, diğeri ise Yunanistan'ın en ünlü *fast food* markalarından Everest. Burası da *hot dog*'u, krepleri, pizzaları, elmalı payı ve isteğinize göre hazırlanan sonsuz sandviç çeşitleriyle kendi çapında bir zirve sayılır.

Yok, *trendy* bir yer arıyorsanız o zaman ikindi vakti gitmeniz gereken yer, Venizelu Caddesi'nden Egnatia'ya doğru çıkarken Karipi Sokağı'nın köşesinde yer alan, ters L biçimindeki açık hava pasajı. Pasajda yan yana dizilmiş beş dükkân var ve üçünün tabelasında "Ouzo Melathron" yazıyor. Birine girin. "Girin," lafın gelişi, yağmur yağmıyorsa dışarıdaki masalarda oturmak çok daha eğlenceli. Özellikle güneşli günlerin ikindisinde, pasajın, insanı hemen içine alan eşsiz bir atmosferi var. Bir süre durup garsonların tepsilerde taşıdığı yemekleri seyredin. Çok tuhaf salatalar, gratenler, dev patatesler... Hepsinin

Yunanistan'ın önemli *fast-food* zinciri Everest kendi çapında bir zirve.

tadına kefil olmamız beklenemez elbette ama ne görseniz peşinden gitmek istiyorsunuz, bu kesin. Sipariş vermeden önce bir süre civar masalarda tüketilenlere bakmakta fayda var; garson geldiğinde elinizle işaret etmekten çekinmeyin. Akşam gitmenizi –hele bir de içeride oturacaksanız– kesinlikle tavsiye etmem. Gündüz sizi büyüleyen mekân, öyle sıradan bir yere dönüşüyor ki, nasıl kaçacağınızı bilemiyorsunuz.

Deniz ürünleri ağırlıklı bir mönü de tercih edebilirsiniz. O zaman Beyaz Kule tarafına doğru yürümeniz gerekiyor. Kordon ile Mitropoleos arasına yatay olarak sıkışmış Lori Margariti Sokakçığındaki Angirovoli, taze balıkları, şarap soslu ahtapotu ve isminden de anlaşılabileceği gibi ıstakozlu makarnasıyla sizi bekliyor.

Ama bana sorarsanız öğle yemeği için mutlaka gitmeniz gereken tek yer, biraz bizim eski Krepen Pasajı'nı anımsatan Demir Çarşı'ya bitişik ince uzun pasaj. Ortodokslar için Patrikhane neyse gırtlağına düşkün olanlar için de burası o. Daha girişte, ayaküstü tektekçilerin

önünde birikmiş bira ve şarap şişelerinden, kâğıt üzerinde *souvlaki* ve patates kızartması atıştıran insanlardan doğru yere geldiğinizi anlıyorsunuz. Burada hayat var. Tek başıma takılıyor olsaydım ben de kesinlikle o girişte olurdum. Dillerini hiç anlamadığım bu insanların arasında, bir köşede ayakta dikilip içerken hiç değilse birileri tarafından itileceğimi, uzaktan biriyle bakışacağımı, birinin şişesini benim de şerefime kaldırırken tuhaf bir biçimde gülümseyeceğini bildiğim için. İnsansız yemek neye yarar?

İçerdeki iki-üç lokantanın hepsi iyi; ama ben özellikle duvarları eski reklam afişleriyle kaplı ve zamanı 60'larda durdurmuş gibi gözüken mekânı önereceğim. Burada et ve sebzeyle yapılmış fırın yemekleri tadından yenmiyor ve açık şarapları da gayet lezzetli. Tam bir öğle ve ikindi mekânı, sonrası da yok. Zaten Yunanistan'da öğle yemeği demek, ikindi demek. Akşam yemeği ise en iyi ihtimalle 22.00'den sonra başlıyor. Daha önce giderseniz çoğunlukla boş mekânlarda oturuyor ve garsonlarla bakışıyorsunuz.

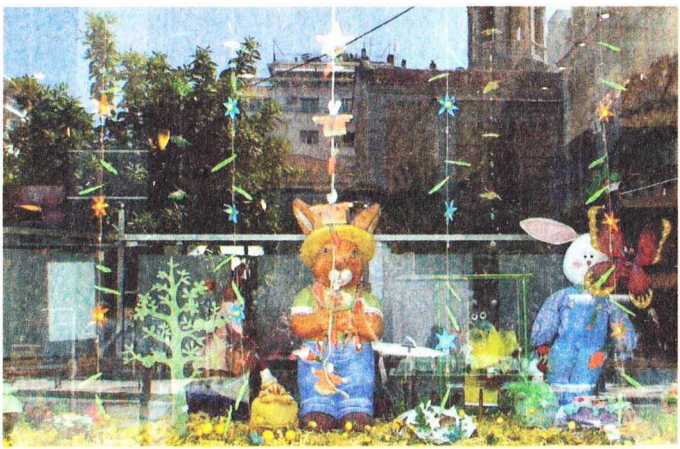
Tabii bütün bu koşuşturma ve yeme içme faslı arasında kimi kafelerde dinlenmeniz gerekecek. Seçenek öyle çok ki... Eğer Tsimiski civarındaysanız –ki bir ara mutlaka olacaksınız– o zaman Kuskura Sokağı'nın köşesindeki Cafe Social'i atlamayın. Selanikliler için burası âşıkların mekânı. Ama bu gözlerden ırak bir yerde baş başa kalmak anlamında değil de, daha çok kalabalığın içinde yitmek anlamında. Belki de kafenin böyle nitelenmesinin esas esbab-ı mucibesi hep diz dize, kucak kucağa oturmak zorunda kalınmasıdır. Social, günün her saati dolu, yine de ne zaman gitseniz, aralıkta kalmış bir boş masaya sığışabiliyorsunuz. Bu kadar *amor* muhabbetinden sonra İtalyan kahveleri ve çikolatalarıyla meşhur olduğunu söylemeye gerek var mı?

Biraz ileride caddenin Aristotelous Meydanı'yla kesiştiği köşeyi Konstadinidis Pastanesi tutmuş. 1925 yılında Larissa'da açılan pastane, yedi yıldır Selaniklilere de hizmet veriyor. Açık mutfak prensibiyle çalışan mekânda, neyin nasıl yapıldığını izleyebiliyorsunuz. Plateia Eleftherias'a yaklaştığınızda ise bu kez tatlılarıyla ünlü Agapitos Pastanesi'ne tosluyorsunuz.

Bu pastanelerin vitrinleri, Noel ve Paskalya zamanında olağanüstü. Sırf bunları görmek için bile Selanik'e gidilebilir. İnsanı ışık hızıyla çocukluğuna uçuran vitrinlerde rengârenk yumurtalar; sepetlerin ya da bebek arabalarının içine kurulmuş şekerlemeden ördek yavruları ve tavşanlar; egzotik renkleriyle cama yapışmış dev kelebelekler ve Ancak Alice'in dünyasında rastlanabilecek nice şey görmek mümkün. İçerdeki envai çeşit çikolatalar, şekerlemeler ve içkiler ise saymakla bitecek gibi değil.

Yunanistan şarapları konusunda pek fikir edinemedik. Zaten çok fazla ve çeşitli şarap da içmedik. İçtiklerimizin birkaçı da fazla bir şey vaat etmiyordu. Öğlen yemeklerinde açık şarapları tercih ettik. Özellikle de reçine (*retsina*) şarabını.

Uzoya gelince. Yunanistan'da hemen her yerde Mini Ouzo satılıyor. "Mini" ismi Yunanistan'daki uzo kültürüne cuk oturuyor, çünkü uzo –gerçi rakı da öyle ya– hep 20'lik şişelerde geliyor. Öyle bizdeki gibi 35'lik getir, 70'lik getir deme şansınız yok. Ayrıca Mini Ouzo'nun etiketinde, Yunanlı akşamcılara kıyak olarak mini etekli bir kadın boy gösteriyor. Garsonlar, boşalan şişeleri ancak siz hesabı öderken kaldırdıkları için, bir süre sonra masada bir sürü mini etekli kadınla başbaşa buluyorsunuz kendinizi. Uzun lafın kısası Mini Ouzo, bizdeki Yeni Rakı'nın Yunanistan'daki muadili. Tabii yaygınlık anlamında söylüyoruz, yoksa tadı başka ve bütün uzolar gibi tatlı. Gerçekten bizdeki rakıya benzer bir şey içmek isti-

Paskalya zamanı Selanik'te pastane vitrinleri bir tür harikalar diyarı...

yorsanız lacivert etiketli Barbayani aramanız gerekiyor ki, onu da çok az yerde bulabiliyorsunuz. Midilli'nin Plomari köyünde üretilen ve bir aile işletmesi olan Barbayani rakıları, yeşil ve lacivert etiketli olmak üzere iki cins. Lacivert etiketli olanı tam bizim damak tadımıza uygun ve Kulüp Rakısı sertliğinde. Öğrendiğimiz kadarıyla bugün Barbayani'de dördüncü kuşak iş başındaymış.

Selanik'te fiyatlar, Türkiye'nin turistik batı kesimiyle kıyaslanmayacak kadar ucuz. Aslında bu bütün Yunanistan için geçerli. Öyle ki bir süre yiye içe dolaştıktan sonra, Türkiye'de yaşamanın salt manen değil madden de ne çekilmez bir kahır olduğunu daha iyi anlıyor insan. İpsala'yı geçtiğiniz andan itibaren benzin dahil hemen her şey yarı fiyatına düşüyor.

Paris'te eğitim gördükten sonra kente fiyaka yapmaya gelen Yahudi mimar Eli Modiano'nun 1909 yılında gerçekleştirdiği, limandaki o emperyal gümrük binasına

sırtınızı verip havayı dolduran baharat, pişmiş domuz eti ve zeytinyağı kokusunu takip ederseniz Ladadika'ya varıyorsunuz. Türkokrasi yıllarında, "Agora" olarak bilinen semt, 1856 yangınından sonra yeniden inşa edilmiş ve sonraki yangınlardan etkinlenmediği için, sur içi Selaniki'nin en korunmuş bölgesi olarak günümüze kadar gelmiş. Gündüz, çeşitli alışveriş dükkânları, yiyecek içecek satan yerlerle dolu.

Akşam bastırdığında yanan ışıklarla birlikte bütün atmosfer değişiyor. Kaldırıma atılan şık masalar ve onları örten keten şemsiyeler altında, şehrin ünlü simaları boy gösteriyor. Uzun yıllar unutulan Ladadika'nın kaderi, son birkaç yılda peş peşe açılan şık mekânlarla değişmiş. Salaminos Sokağı'ndaki mönüsü bütünüyle Yunan mutfağı üzerine kurulu Krikelas örneğin, bugün şehrin en ünlü restoranlarından. Marihovou Meydanı'ndaki Kioupia işadamı, politikacı ve sanatçıların uğrak yeriymiş. Yine aynı meydanda 1915 tarihli bir yapıda üslenen Militos, sanat kitapları satan, kafeteryası ve lokantası da olan bir yer. Egyptou Sokağı'ndaki Eis tin Polin, İstanbullu bir Rum aile tarafından işletiliyor. Anne Aleksandra pişiriyor, oğlu Yannis ve arkadaşları servis yapıyor. Aynı sokaktaki bir diğer seçenek, iki katlı, yeşil kapı ve doğramalarıyla klasik Yunan tavernası Negroponti. Yemeğe çıkmadan önce, aperitif almak isteyenler Kat ouni Sokağı'ndaki son derece şık kafe-bistro To Musio'ya uğrayabilir. Burası aynı zamanda resim ve dekoratif malzemelerin sergilendiği bir galeri.

Cafe Dore'nin ikizi Zythos da burada. Şahane bir bina, algının kapılarını açan bir iç dekorasyon. Gerçi dışarıdaki yönetmen koltuklarına kurulmak da mümkün ama hiç tavsiye etmeyiz. Burada daha karışık bir mutfak var. Değişik peynir kızartmaları, salatalar, makarnalar, Tunus ve Fransız mutfağına uygun hazırlanmış yemekler

ve geniş bir şarap mönüsü. Yemekler olağanüstü değil ama mekân bu açığı kapatıyor ve diğer yerlerin boş olduğu akşamın ilk saatlerinde bile, Zythos her zaman yükünü tutmuş oluyor.

Ladadika esas olarak daha da geç saatlerde şenleniyor ve bazı mekânlarda dans sabaha kadar sürüyor. Örneğin Zythos'un bir üst sokakçığında yer alan, akşam dolaşırken gördüğümüz El Arabia, Very Coco gibi gece kulüplerinde... Ama insan, hele de bu kente ilk kez geliyorsa bunlardan birine girmek ister mi, pek emin değilim. Dışarıdan göründüğü kadarıyla façaları çok bozuk. Aynı sokakta nispeten daha derli toplu bir Cult Rock Club var belki orası denenebilir.

Başlangıçta çıkmazmış gibi gözüken sokağın sonundan sola doğru kıvrıldığınızda, birkaç adım sonra sağ kolda, şık şıkırdım bir Alman birahanesi olan Draft'a geliyorsunuz. Mekân yeni açılmış ve belli ki sahibi bir hayli özenmiş. Envai çeşit sosis ve bira, bol lahana garnisi ve patates kızartma. İdeal Alman menüsü. İçerisi tamamen ahşaptan, Bavyera estetiğine göre dizayn edilmiş ve iki katlı binanın kendisi çok güzel olduğundan, ortaya çıkan sonuç da kötü olmamış. Saat erkence olduğu için biz oturduğumuzda ortalık boştu, normal şartlarda dönüp giderdik ama uzun bara tüneyip değişik markalarda birer bira içmek cazip geldi. Sonra hazır bulmuşken biraz domuz sosisi de yemek istedik.

Draft'ın tek kusuru, belli ki Almanya'da uzun yıllar geçirmiş, sıkıcı sahibi. Önce uzun uzadıya ne yiyeceksiniz, ne içeceksiniz, onunla o gider mi gitmez mi türünden bir muameleye tabi tutuluyorsunuz. Adam, olmayan Alman yemek kültürü konusunda bir tür "herbokolog" gibi. Bütün bunlardan sonra kendince size not veriyor. Ayaküstü uğramış bir turistin çözebileceğinden daha derin problemler. Barda çalışan genç oğlunu görmek de

yeter bunu anlamak için, babası konuşup dururken çocuk renkten renge giriyordu. Neyse ki yiyip içtiğimiz *bratwurst* da, biralar da şahaneydi. Draft'a uğrarsanız bardan uzak durmak en iyisi.

Ladadika'daysanız ve alkolle birlikte akrep de gece yarısına doğru yıkılıyorsa insan, dozu giderek artan bir kaşıntıyla, dizinin dibinde bir rembet istiyor. Bu semtte birçok yerde, özellikle de hafta sonu, canlı müzik bulabilirsiniz. Ancak bunların çoğu, Yunanlıların argoda *skiladika* dedikleri (Türçesi "it müziği" gibi bir şey oluyormuş) yıvış yıvış popüler müzikler. Yok, rembetikoya benzer bir şey dinlemek istiyorsanız onu bulmak mümkün değil; türevini bulmak bile bir hayli zor ve şans işi. Bunun için daha viran sokaklardaki, daha salaş mekânlara girip çıkmanız gerekiyor. Biz de kararsız kasım dolaşırken tombulca bir kız, kolumuzdan tuttuğu gibi bizi tavernasından içeri attı. İçeriyi görünce önce kaçtık ama çevrede biraz turladıktan sonra, kendi ayağımızla tıpış tıpış gittik; çünkü aradığımız müziğe en yakın şeyi orası vaat ediyordu. Mekânı, ana kız işletiyorlarmış. Yeni açmışlar, gördüğüm kadarıyla fazla uzun ömürlü olması da imkânsız. Söylemeye gerek bile yok getirdikleri her şey berbattı. Uzo da Mini Ouzo. Neyse ki yol almaya çalışan genç bir buzukici vardı. Aslında ikiliydiler, biri sadece çalıyordu ki bu arkadaşı, daha önce Giotta'nın grubuyla geldiği İstanbul'da da dinlemişliğimiz vardı. Diğerini ise ilk kez görüyorduk ve geceyi o sürüklüyordu. Şarkı söylerken boyun damarları patlayacakmış gibi şişiyor ve anlatılan hikâyenin içinde yitip gidiyordu. Sesi, insanın yüreğine işliyordu. (Genç bir Alpay'dan "Fabrika Kızı" dinlemek gibi.) Bize yemekleri de mekânı da unutturdu. Ama ismi nedir, bir daha nerede rastlarsınız orası meçhul. Biz mekândan geceyarısını bir hayli geçe, biraz da kaçarcasına çıktık; çünkü bir süre sonra berbat yemekle-

re bir de ikiliyi dinlemeye gelmiş, kaşar müzisyen arkadaşlarının birer birer sahne almaya başlamaları eklendi. Şu kadarını söyleyebilirim, bir süre sonra büyük ihtimalle o genç şarkıcı da Atina'ya gidenler kervanına katılacaktır; çünkü Selanik bütün o kültürel faaliyetlerine, müzelerine, festivallerine rağmen, kültürel olarak hâlâ taşra.

100 yıl boyunca Selanik'ten Atina'ya göçenlerin, göçmek zorunda kalanların hangi birini sayalım ki: ünü yazarının önüne geçmiş *Z* (*Ölümsüz*) romanının yaratıcısı Vasilis Vasilikos örneğin... Selanik'te büyümüş, ilk ürünlerini burada vermiş ama ilk fırsatta kapağı Atina'ya atmıştı. Tıpkı XX. yüzyıl Yunan bestecilerinin en önemlilerinden biri olarak kabul edilen, 1932 Selanik doğumlu Stavros Kouyoumtzis gibi. Stavros, günümüzün önde gelen şarkıcılarından Yorgos Dalaras'ın elinden tuttuğunda, Dalaras daha 19 yaşındaymış. Ayrıca Anna Vissi, Haris Aleksiu, Yannis Parios, Eleftheria Arvanitaki ve Georgios Katatzis gibi, her biri bir efsane olan Yunanlı şarkıcılarla çalışmış ama bütün bunları yapabilmesi için Atina'ya yerleşmesi gerekmişti. Doğduğu şehre ancak ölmeden önce dönebildi. Selanik'te yetiştikten sonra Atina'ya gitmek zorunda kalan bir diğer isim Apostolos Nikolaidis idi. 1938 Drama doğumlu Nikolaidis, Vamvarakis, Tsitsanis, Lafkas gibi büyük rembetlerin son dönemlerine yetişmiş, onlarla birlikte çalışma şansı bulmuştu. 1970'lerin başında, Yunanistan'daki askerî cunta döneminde yasaklanmış olan otantik rembetiko şarkılarının bir kısmını ilk kez kaydetmiş, bir kısmının ise yeni kayıtlarını yapmıştı. *Otan Kapnizi o Lulas* albümü dünya çapında ünlenmiş ve üç milyondan fazla satmıştı ama o sırada Yunanistan'da yasaktı. Yasaktı ama, 1973-1974 yıllarında Selanik ve Atina'nın neredeyse bütün taksi şoförleri, o albümü dinliyordu. Bu hikâye size de tanıdık gelmiyor mu?

1957 yılında yaptığı ilk şarkısı "Küçük Helen"le dikkat çeken, 1970 ve 1980'lerde yaptığı albümlerden çok, sahne şovları, kostüm, dans ve ışıklandırma konusundaki çalışmalarıyla Yunan gece kulüplerine yeni standartlar getiren Mashella da ancak Selanik'i terk edip Atina'ya yerleştikten sonra, sözünü ettiğimiz kariyerine ulaşabilmişti.

Tıpkı 1971 yılında Selanik'te doğan, 26 yaşına kadar şarkılarını bu kentte söyleyen ve ilk üç albümüyle üç platin plak kazanan, günümüz Yunan divalarından Nataşa Theodoridu gibi...

Ladadika, yükselen değer ama Bara'yı –şimdilik kaydıyla– bir kenara bırakırsak Selanik'in bütün gece hayatı da bundan ibaret değil elbette. Limanın hemen başlangıcındaki beyaz barlardan daha önce söz etmiştik. Bir diğer seçenek Mitropolis Caddesi'nde, Otel Lüksemburg sapağını geçtikten hemen sonra, sağdaki Koromila Sokağı olabilir. Akşam yemeği için buraya gidip Yunanistan'ın en meşhur lokantalarından Ta Nisia'yı deneyebilirsiniz. İstanbul'da da bir şube açan Ta Nisia'yı doğrusu daha gösterişli bir yer olarak hayal etmiştim kafamda. Oysa ara sokakta, biraz bizim Hacı Abdullah'ı andıran bir havası var ama mekân ondan çok daha küçük ve daha süslü dekore edilmiş. Biz gittiğimizde saat çok erkendi, bomboştu ve doğrusu bu ya, girip yemek yemek gelmedi içimizden, sonra da bir fırsat daha yakalayamadık.

Onun yerine, alakasız bir biçimde, sadece Ta Nisia'nın yanında olduğu ve daha önce bir barmenden methini duyduğumuz için, Ethnic Bar'dan içeriye girmiş bulunduk. San Fransisco sokaklarından kalma mekânda, kaybetmiş hippilerle, onlara hayran olmaya gelmiş üniversiteli yeni yetmelerden oluşan bir kitle vardı. Bize çok Ankara işi geldi. Yine de Ta Nisia'da yemek yedikten sonra şöyle bir girip çıkılabilir. İnsanda, şehrin ortasında iri bir Amazon papağanı görmüş hissi uyandırıyor. Daha

ilerki saatleri hedefleyenler zaten caddeye dönmeye çalışırken Karolou Diehl Sokağı'ndaki bir binanın üçüncü katında, açık kalmış bir pencereden dışarıya sızan caz sesini duyarak merdivenleri tırmanmaya başlayacaklardır.

Benzer bir turu daha ileride Navarinou Meydanı ile İktinou Caddesi civarında da atabilirsiniz. İktinou özellikle yaz akşamları sokağa atılan masalarıyla tam bir yeme içme cenneti. Duvarlarında haremde saz çalan kadınlar ve tarihî yarımadanın devasa resimlerinin yer aldığı To Peran, adana kebabı, iskenderi, hünkar beğendisiyle meşhur. Kim bilir, belki Yunanlılar yakında bunların patentlerini de alırlar ve bizim medya yine ayağa kalkar. Kimse de, bir yemeğin patentini almak ne mene bir şeydir, diye sormaz. İnsan yaşadığı dünyaya ve hayata bu kadar mı yabancılaşır?

Bu civardaki Tiffany's de şehrin gözde restoranlarından. Diatiriteo ve Iktmoy Au Trottoir adlı kafe-barlar ise egzotik kokteylleriyle ünlüymüş. Buraları, egzotik kokteyl meraklılarına bırakmak en iyisi. Bizim için bölgenin en dikkat çeken yapısı "Kırmızı Ev"e bakmak daha önemli. 1926 yılında mimar Naoum Kostopoulos tarafından Selanik'in önde gelen sanayici ailelerinden Longoslar için yapılmış. Girişindeki Ermiş Kafeterya faal ve emekli öğretmenlerin belli başlı uğrak noktası.

Caddeden yukarı doğru çıkarken soldaki ilk sokaktan içeri girdiğimizde ise kapısında Bremen mızıkacılarını andıran heykeliyle Selanik Tarih Merkezi'nin modern binası var.

Buradan ötesi Navarinou Meydanı. Bütün alan kafe, bar ve tavernalarla dolu. Osmanlı mutfağıyla ünlü Liopesi ve Ta Adlfia tis Piksarias, isimlerinden en çok söz edilenler. Meydandan hemen yukarı doğru çıkan ve Tsimiski ile Egnatia sokaklarını birbirine bağlayan Gounari Sokağı ise esas olarak öğrencilere ait: *fast-food* dükkânları,

krepçiler, hediyelik eşyacılar, sinemalar ve geç saate kadar açık kitapçılarla dolu.

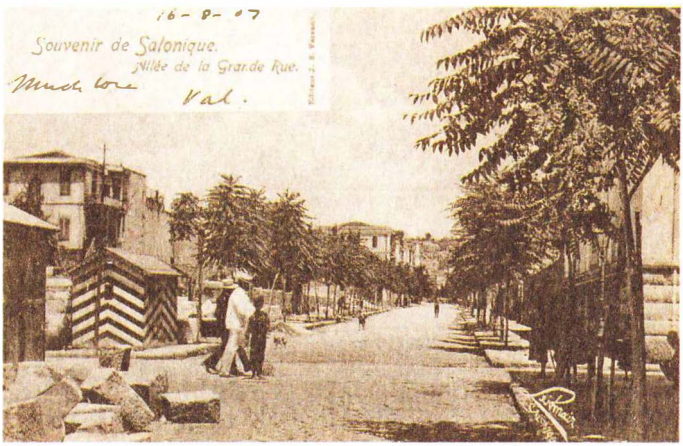
Oradan birkaç adım daha ilerlediğinizde ise Selanik'in ilk Alman mekânı Extrablatt'a varıyorsunuz. Soğuk sıcak yiyecekler eşliğinde 50 ayrı şişe ve yedi ayrı fıçı bira markası servis edilen mekânda, ayrıca 40 değişik marka şarap bulabilirsiniz. Bölgenin kabadayısı üç ayrı kafe-barı olan Harris Spot. Aleksandru Svolu Sokağı ile caddenin birleştiği köşe başına konuşlanmış Cafe Verdi ise konumunun verdiği güçle tek başına hepsine meydan okumaya çalışıyor. Buralar da iyi hoş elbette ama daha çok müdavimleri olan yerler ve hele akşamın ilerleyen saatlerinde bir yabancı olarak içeri girdiğinizde, kendinizi gerçekten de öyle hissetmenizi sağlıyorlar. Bizden söylemesi.

Kırlar Mahallesi

Selanik'te, Beyaz Kule'den öteye doğru uzanan ve Villalar, Yalılar ya da Kırlar Mahallesi olarak anılan bölge XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren oluşmaya başlıyor. Sırtımızı, şaha kalkmış atının üzerinde, kılıcını çekmiş zenginler mahallesine hücum etmeye hazırlanan Büyük İskender heykeline dönüp kentin doğusuna doğru yürümeye başladığımızda, şehrin öteki yüzüyle karşılaşıyoruz.

Önce özenle yetiştirilmiş ağaçlarıyla bir park çıkıyor karşımıza. Belli ki, yerel yönetim bu ağaçların bakılıp büyütülmesini, buraların temiz tutulmasını, kentin her yerinden daha çok önemsemiş. Parkın içindeki devasa ağaçlar arasından yürüyüp Vasilis Olga (Kraliçe Olga) Caddesi'ne çıkıyoruz.

1848'de Doğu'nun bu pitoresk kentini görmek için Selanik'e gelen ve kentin bir dizi suluboya resmini yapan, kuşlara takık İngiliz seyyah ve ressam David Lean'in bir tablosunda görüldüğü üzere, burası bir zamanlar Müslüman mezarlığıymış. Bu tarih, Kırlar Mahallesi'nin oluşumunun da hemen öncesine işaret ediyor aslında. Bir süre sonra Ortaçağ kentini çevreleyen Doğu Surları yıkılacak, surlardan çıkan taşlar, kurulan şantiyelerde işlenecek, yeni yeni palazlanan tüccarlar buradan rant elde edecek, şehrin ilk büyük caddelerinden biri –o zaman

XIX. yüzyıl sonunda Kırlar Mahallesi'nin başlangıcı.

Hamidiyye adıyla– burada inşa edilecek, şehrin ilk tramvayı buraya işleyecek ve bir süredir kentin bu en müstesna alanına yapılan villların, konakların yanına yerleşmek isteyen, onlara yakın olmak isteyen orta sınıf için bir cazibe merkezi oluşturacaktı.

Bugün de Kraliçe Olga Caddesi'nin iki yanında, heybetli apartman blokları uzanıyor. Çoğu denize nazır lüks dairelerin içinde at koşturulabileceğini tahmin etmek için kâhin olmaya gerek yok. Geniş cadde, bu ılık bahar gününde bile ıssızlığıyla dikkat çekiyor. Mobilya mağazaları, merkezdekilerden bambaşka bir kitleye hitap ettikleri her hallerinden belli olan avizeciler, pastaneler, şarküteriler, galeriler hayalet müşterilerini bekliyorlar. Burada, Selanik'te başka hiçbir yerde göremeyeceğiniz, hangar gibi balık lokantaları da var. Ama bizim turist olarak kentin bu bölgesine gelmemizin sebebi bunlar değil. Biz, kentin mimari tarihi içinde büyük öneme sahip olduğu söylenen ve kentin tarihsel bir dönemine işaret eden, yaklaşık 15 kadar villayı görmek istiyoruz.

Selanik yüksek sosyetesi, 1840'lardan sonra oluşmaya başlamış. Tarihçilerin yazdığına göre, o yıllarda bu sosyete valinin çevresi, iş adamları, dinî cemaat liderleri, toprak sahibi büyük aile mensupları, konsoloslar, yabancı banka ve şirket müdürleri ve mühendislerden oluşuyormuş.

Kent tarihindeki her büyük dönüşüm, beraberinde birtakım simge isimler, olaylar, efsaneler de ortaya çıkarıyor. Bence Selanik kentinin modern dönüşümünü anlamak için, kentin doğu ve batı uçlarında ortaya çıkan iki ismin hikâyesine bakmak gerekiyor: Bunlardan ilki, Batı bölgesinden beslenen John Abbot. Ona daha sonra, Bara'yı anlatırken döneceğiz. Kırlar Mahallesi'ne damgasını vuransa Moiz Allatini olmuş. Kentin batısı ile doğusu, nasıl birbirinin taban tabana zıttıysa –ve tam zıtların birliği hikâyesi gibi aynı zamanlarda ortaya çıkmışlarsa– bu iki adamın hikâyeleri de öyle. Abbot'ın çöküşü, yükselişi kadar hızlı olmuş. Moiz Allatini ise sağlam adımlarla gelip kentin belleğinde daha derin izler bırakmış.

Moiz, Selanik'in altın çağının en tanınmış ailesi Allatini'lerin üyesiydi. Allatini'ler, Selanik'e XVIII. yüzyılın sonunda Livorno kentinden gelmişti. Kuşkusuz aynı dönemde o bölgeden Selanik'e gelen başka aileler de olmuştu. Onlar da zengin ve işbilir insanlardı. İnsan ister istemez düşünüyor, Allatini'lerin bunca öne çıkmasının sırrı nerede?

Tarihçiler sırrın, 1808 yılında Selanik'te dünyaya gelen Moiz Allatini'de olduğunu fısıldıyorlar. Daha gençken basıp Floransa'da tıp okumaya gitmiş Moiz ve birkaç yıl sonra babasının ölümü üzerine apar topar döndüğü Selanik'e yerleşmiş. Bir yandan babasından kalan işlerin idaresine hâkim olmaya çalışırken, bir yandan da kendi arzusunu bu işin içine sıkıştırmış. Irk ve din ayrımı gözetmeksizin bütün hastalarının derdine koşmuş, hangi dinden olurlarsa olsun yoksullara bedava bakmış; bununla da

Kırlar Mahallesi'nin villaları Selanik eklektisizminin ne mene bir şey olduğunu çok net anlatıyor.

yetinmeyip kentin eğitim meselesine el atmış. Bütün bunları yaparken un ve kiremit fabrikalarını, alkol damıtımhanesini kurmuş, sonunda ölüm kapısını çaldığında, kentlilerin gözünde bir tür ahir zaman azizine dönüşmüş.

1880'lerdeyiz. Yeni palazlanan bir sınıfın cemaat hayatından ayrışmaya başladığı, insanların servetlerine göre toplaşmaya başladıkları sınırda duruyoruz. Kentin bir yanının dağlık, bir yanının da deniz olduğu düşünülürse geriye, büyüyebileceği iki alan kalıyordu: batıdaki Vardar Ovası ve doğudaki kırlık arazi. Vardar'ın açıldığı batı, bataklıktı. Orası daha sonra, zorunlu göçmenler ve yeraltı dünyası tarafından doldurulacaktı. Doğaldır ki zenginler doğuya, Kırlar Mahallesi'ne doğru yayılacaklardı.

Zenginlerin hamle etmesiyle birlikte Kırlar Mahallesi'nin görünümü kısa sürede değişmişti. Bu değişimi gözümüzde canlandırmak için, yazar Claude Simon'dan yardım alabiliriz. Simon, hatırlama üzerine bir risale olarak da okunabilecek *Tramvay* adlı şahane anlatısında şöyle yazar:

> Bahçelerindeki ağaçlarla az çok gizlenmiş bu geçen yüzyıldan kalma yapılar, sanki bir döküm sunarlardı geçenlere; yeni edinilmiş ya da sağlamlaştırılmış servetlerden doğan bir kendini beğenmişliğin, konak sahiplerine ya da onların isteklerine boyun eğen (giderek onların önüne bile geçen) mimarlara neler esinleyebileceğinin bir dökümünü; kültür düzeyi orta karar ama cebi dolu bir taşra sınıfının gösteriş hırsı bir mimari marifetler yelpazesi (zarif, tuğla bacalarla taçlandırılmış ya da belli belirsiz Arap etkileri taşıyan ağır, kare kuleler) sererdi gözler önüne yol boyu. Kimi zaman epeyce zevksiz ama toplama bakıldığında hoş, insanı rahatsız edip göze batmayan şeylerdi bunlar.

Simon'un "toplamda hoş" dediği şeyin çoğu, nostaljidir. Ama tramvayla gidip geldikçe, zamanın ruhunu ve ondan kaçmanın olanaksızlığını anlamaya başlarız. Simon'un anlattığı benzerlik sadece mimariyle de sınırlı değildir. Tramvay, tıpkı Simon'un çocukluk kentinde olduğu gibi Selanik'te de, ilk kez kentin zenginler mahallesinde hizmet vermeye başlamıştır. İnsan rahatlıkla, tramvayın aslında XIX. yüzyıl sonunda bütün haşmetiyle ortaya çıkan yeni zenginler için geliştirildiğini söyleyebilir. Selanik'te, 1893 yılında katanaların çektiği vagonlar, az sayıda ama seçkin müşterilerini ve onların okula gidip gelmekte olan çocuklarını, misafirlerini Kırlar Mahallesi'ne taşıyıp durmuşlardı. O zaman daha ne bugünkü apartman bolluğu vardı, ne de sahil yolu... Tramvayın penceresinden bakanlar, yeşillikler arasından Termaikos Körfezi'nin şiirsel maviliğini görebiliyorlardı.

Kraliçe Caddesi'nde yürürken hayata doktor çırağı olarak atılan ve 1840'larda kentin ilk uluslararası bankeri olarak alkışlanan, Livorno göçmeni Saul Modiano'nun ailesine ait iki katlı konak, görüş alanımıza giriyor. Hat

boyunca –Asılmayın. Depoya gider!– *art nouveau*, Rönesans, neo-klasik, eklektisizm, neo-gotik, neo-Arap, antik Yunan, İtalyan, Fransız ve hatta Orta Avrupa mimarilerinden oluşan bir yelpazeyle karşılaşıyor insan. Selanik eklektisizminden söz edilmesine şaşmamalı.

Şaşmıyoruz, tamam! Peki ama bütün bu binaları yaptıran, Simon'un "cebi dolu taşralılar" ile "boyun eğen mimarlar" olarak nitelendirdiği insanlar kimlerdi?

Yeni dönemin, yeni mimarlarının önemli kısmı İtalyan'dı ve sonra aralarına, Avrupa'da okumuş Yunanlı ya da Yahudi bir-iki Selanikli mimar da girdi.

Bölgenin belli başlı binalarından Casa Bianca'yı, İtalyan mimar Piero Arrigoni, 1912 yılında Dino Fernandez ve karısı Blanche için inşa etmişti. Binanın cephesi iki farklı anlayışla tasarlanmış. *Art nouveau* ve Rönesans tarzlarının aynı yüzeyde harmanlanmasını gözünüzün önünde canlandırmaya çalışın. Sonra bir de Orta Avrupa'dan apartılmış çatıya bakın. Estetikten çok, cürete hayran kalıyor insan.

Eğitimini Almanya'da tamamlayan Yunanlı mimar Ksenophon Painidis'in, 1905 yılında Seyfullah Paşa için yaptığı, bugün Murdoch (Mordoh) Villası olarak bilinen yapı; eğitimini Fransa'da tamamlayan Eli Modiano'nun, 1906 yılında Jacob Modiano için yaptığı (ilk işi) ve Fransız etkisi açıkça görülen konağı ki, bugün Makedonya Halk Sanatı ve Etnoloji Müzesi olarak kullanılıyor; E. Charneau'nun Diran Abdullah için 1890 yılında yaptığı ve Ortaçağ kuleleriyle bugün de olanca tuhaflığıyla görenleri şaşkına çeviren Mon Bonheur Şatosu; ve kentte dolaşırken nereye kafanızı çevirseniz bir binasıyla karşılaştığınız Vitallo Poselli...

Geçmişte Termaikos Körfezini rahatça gören, şimdi sahil yolunun geriye ittiği ve apartmanlar tarafından ışıkları kesilen köşklerin, konakların çoğu, bugün okul olarak

kullanılıyor: körler okulu, ilkokul, Aristotelous Üniversitesi'nin Bizans Bölümü, konservatuvar gibi...

Kucaktan kucağa dolaşanlar da var: bir zamanlar bölgenin önde gelen sanayicilerinden Dönme Ahmed Kapancı'nın hâlâ kendi adıyla anılan köşkü örneğin. 1926 yılında mübadele malları kapsamında Yunan Ulusal Bankası'na geçmiş, İkinci Dünya Savaşı'nda fırın olarak kullanılmaya başlanıp Almanlara, İngilizlere ev sahipliği yapmış; derken müze olmuş, bugün ise Selanik Çevresel Projeler Organizasyonu ve Planlama Merkezi.

Ya da Ahmed Bey'in oğlu Mehmed Kapancı'nın 1890 yılında yaptırdığı Vasilis Sofia, 108 numaradaki villası. Sırasıyla Yunan Prensi Nikolaos ve Başbakan Venizelos'un ikâmetgâhı olmuş, 1925 yılında Yunan Ulusal Bankası göz koymuş, şimdi ise Kültürel Kuruluşlar Enstitüsü ve Kuzey Yunanistan Kültür Merkezi.

Devrin önde gelen zenginlerinden, daha önce konsolos cinayetlerinde de karşımıza çıkan Hatzilazarou'nun villası, geniş bahçesini istimlak çalışmalarında yitirse de, özel mülk olduğu için halen son derece bakımlı. Tabii, bütün bunların içinde sayıları az da olsa kaderine terk edilmiş olanlar da var ve hemen hepsi, sayfiye tarzında inşa edilmiş, üst katlara doğru yükseldikçe daralarak ziguratımsı bir hal alan apartmanların gölgesinde kalmış, ihtiyarladıkça ufalan yaşlılara dönmüş durumdalar.

Şimdilik kaydıyla, bu makus talihten kurtulan tek bina, Poselli imzalı Villa Allatini. Bu da mimari özelliklerinden çok şehrin belleğinde bıraktığı izden kaynaklanıyor olsa gerek. Düşünün ki, II. Abdülhamid İttihatçılar tarafından Selanik'e sürüldüğünde, Yıldız Sarayı'nın muadili olarak Villa Allatini düşünülmüştü.

Büyük bir bahçenin ortasında, 500 metrekare üzerine oturan Villa Allatini'nin iki katlı binasını, Moiz Allatini'nin, kentte sosyal faaliyetleriyle nam salan oğlu Ka-

Şehrin belleğindeki önemli izlerden biri: Villa Allatini.

rolos Allatini yazlık köşk olarak yaptırmıştı. Bir Selanikli, Yorgos Skambadonis, anılarında o köşkte yaşanan şatafatı şöyle anlatır:

> Rüzgâr değişiyor ve ben kâh orkestra şefini, kâh çevrilen nota yapraklarının sesini duyuyorum. Yoksa bunlar, yitirilmiş zaferin inilti ve fısıltıları mı?
>
> Gözlerimi kapatıyorum ve bütün sesler; Allatini Kardeşler tarafından verilen geçmişteki bir balonun müziğine karışıyor.
>
> Canlı orkestra vardı. Piyanoda Poselli; Spatas ve Fotis Zervos ise mandolin çalıyorlardı. Villa Allatini ışıklar içinde yüzüyordu. İçinde karidesler, renkli kanapeler, uzun şampanya kadehleri olan gümüş tepsilerle hizmetçiler, kısa beyaz eldivenleriyle birbiri ardına binadan çıkıyor ve gecenin gölgeleri arasında kayboluyorlardı.

O sıralar kent sosyetesinin yanı sıra, Avrupa'dan gelen sanayiciler, gazeteciler, sanatçılar da mutlaka Villa Allatini'deki bir davette boy gösteriyorlardı. Bu arada şehrin içinde gündelik hay huy sürüyordu ve giderek kabaran

milliyetçilik dalgası, bütün Balkanlarla birlikte Selanik'i de kuşatıyordu. Öyle ki bu milliyetçi dalganın kentteki ilk örneklerinden biri olarak da görülebilecek Jön Türk hareketi ve onların dayatmasıyla kabul edilen İkinci Meşrutiyet (1908), hemen bütün tarihçilerin ağız birliği ettikleri gibi, Selanik'te yaşayanlar için büyük bir sürpriz olmuştu:

"İnsanlar aklını yitirmiş gibi sevindi," diye yazıyordu o günleri anlatan bir gazeteci: "Rumlar ve Bulgarlar, papazlar ve müftü balkonda birbirlerine ellerini uzattılar ve dostça el sıkışarak dindaşlarını aynı şekilde davranmaya çağırdılar."

Kuğunun son kuğurdayışı!

Kuşkusuz köşkler bölgesinde yaşayanların çoğu, bu manzaranın içindeki pusu da görüyorlardı.

Selanik'e ilk yolculuğumuzu yaptığımızda, Selanik-İstanbul arası Dostluk Treni –nasıl da çocukça bir şey– seferlerine yeni başlamıştı. Akşama doğru Sirkeci Garı'na geldik, istasyon yanındaki daracık, görmüş geçirmiş sokaklardan birindeki bir büfeden bulabildiğimiz tek şarabı aldık ve yataklı kompartımanımıza yerleştik. Kompartıman öyle matah bir şey değildi ama bilet fiyatları düşünülürse –ya da dostluğun bazen ne kadar ucuzlayabildiği– bu da anlaşılır bir şeydi. Bu yüzden mini buzdolabını açıp içinde hanidir orada duran, durmaktan mayalanmış ve mantarlaşmaya başlamış birtakım Alien artıklarıyla karşılaştığımızda da canımızı sıkmadık. Adının ne olduğu çok da önemli değil, tren yolculuğunun kendisinde çocukça bir yan vardır.

Gelen kondüktörden öğrendiğimiz kadarıyla çok şanslıymışız; çünkü bu trenin bir de Yunanistan tarafından kalkan muadili varmış ve onun kompartımanları daha küçükmüş. Halbuki bizimki...

Trende çoğunluk Yunanlılarda ya da Türklerde değil, eski Demirperde vatandaşlarındaydı ve gece yarısını geçtikten sonra bile koridorlarda epey hareket vardı. Neden sonra insanlar uykuya çekildiğinde ben de üst ranzaya uzanmış, camın dışındaki yeknesak karanlığa bakıp, trenin biteviye tıkırtısını dinlerken aynı yolculuğu, 1909 yılında bir gece haremi, çocukları ve hizmetkârlarıyla yapan Abdülhamid'in halet-i ruhiyesini hayal etmeye çalışıyordum: bir akşam Yıldız Sarayı'ndan apar topar çıkartılan padişah ailesinin, atlı arabalara doldurulup karanlık sokaklardan nal, kırbaç ve tekerlek şakırtıları ve binbir vehim içinde geçerek Sirkeci Garı'na getirilişleriyle açılan ve Abdülhamid'in kızı Ayşe Osmanoğlu'nun anılarında anlattığı yolculuğu...

> Ekspres hareket etti. Son hızla gidiyorduk. Küçük bir kompartıman vardı. Babam oraya girdi. Biz de salona gelişigüzel dağıldık. Bazıları yerde oturmaya bile mecbur kaldılar. Geçirdiğimiz korku ve heyecandan cümlemiz harap bir haldeydik. Tren, istasyonlarda durdukça ürkerek, "Ne olduk, yine ne var?" diye birbirimize soruyorduk. Bazı istasyonlarda nümayişler yapıldığını ve bir defasında taş atıldığını hatırlıyorum. Bu sebepten perdeleri indirmiştik.

Kendini kapattığı küçük kompartımanda Abdülhamid ne düşünüyordu acaba? Osmanlı taht savaşları düşünülürse o güne ömrü boyunca hazırlanmış olmalı. Ama insan –hele de 33 yıllık saltanattan sonra– ne kadar hazırlanmış olsa nafile. Özellikle de tren gecenin bir yarısı, kırlığın ortasında durdurulup, "İnin aşağı!" dediklerinde, genç bir kondüktörün himmetine muhtaçsanız: "Oğlum gel, beni tut, rica ederim."

O geceyle ilgili merak ettiğim bir başka şey de şu:

Acaba bir gün süren o kâbus yolculuğun sonuna doğru Abdülhamid, İnekçi Mehmed Ağa'yı da düşünmüş müdür?

Neden derseniz, Allatini Villası'nın bahçesine askerler için yapılan derme çatma yapılardan ve villanın 24 kişilik sakinlerinin rutin hayatının başlamasından hemen sonra, Sultan'ın gözde Ankara kedisi Pamuk, sultanların ağzına layık yumurtlayan 50 tavuk, iki inek ve bir öküzle birlikte İstanbul'dan gelen İnekçi Mehmet Ağa da Villa Allatini'de boy gösterecektir. Gel de kralın hayvanlarını anma.

1926 yılından sonra Aristotelous Üniversitesi'nin ilk yerleşkesi olan Allatini Villası, sonrasında üniversite yeni kampüsüne taşınınca askerî hastane olarak kullanılmış, 1979 yılından bu yana ise Selanik Valiliği'nin hizmetinde.

Villayı geride bırakıp biraz daha ilerlediğimizde ismini haritada görüp dilimize doladığımız Depo'nun (Ntepo) olduğu araziye varıyoruz. Eskinin tramvay deposu, hanidir boş. Daha hiçbir girişimci bu ölçekte bir işe kalkışmamış şehirde ama eli kulağındadır. Şimdilik, Tarkovski'nin *İz Sürücü* filmindeki *no man's land*'i andırıyor.

Ötesi, üç parmak gibi Ege Denizi'ne uzanan, Selanik ve *hinterland*'ının tatil beldesi, Halkidiki Yarımadası'na gidiyor. Sofuli Caddesi boyunca ilerlerken ilk karşınıza çıkan toprak sokaklardan birinden denize doğru saptığınızda birden midye kabukları, şeytan minareleri ve Termaikos Körfezi'nin nihayet berraklaşan suları karşılıyor sizi. Yan tarafta yelken okulu var. Buraya, "Karaburnaki" deniyor.

1920'lerdeki göç dalgasıyla gelenlerin çoğu, Yukarı Selanik'te Müslüman mahallelerinin olduğu kısma yerleşmişti. Kalanlar, Vardar'ın ötesindeki bataklıklara ya-

yılmışlardı; ama gelenlerin çokluğu düşünüldüğünde buralar bile yeterli olmamıştı. İçlerinden bir kısmı da Kırlar Mahallesi'nde, zengin villalarının bittiği yerden sonraki Sofuli Caddesi'nde, çamurlarla kaplı Kalamaria semtinin başladığı Karaburnaki'de kurulan göçmenkente yerleşmişlerdi. Selanikli yazar Despina Pandazi'nin, İstanbul'un Boğaz kıyısındaki köyünden kopartılan, Boğaz âşığı dertli babası da, hanımın itirazlarına aldırmadan, bir süre sonra Yukarı Selanik'in onu boğan havasından kaçarak burada satın aldığı bahçeli bir eve taşımıştı ailesini:

> Denize bakan son malikânelere geliyorduk artık, Zannas'ın saray yavrusu gibi duran bembeyaz, neoklasik yalısı ve daha aşağıda Layas'ın ince uzun şarap mahzeni, biraz ötede de yazlık De Ville Sineması vardı. Yokuş olan toprak yoldan yürüdük, çoğu teneke barakalardan oluşan gösterişsiz, ufacık evlerin hemen hemen hepsinin avlusunda kafes, kafeslerde de evcil hayvanlar vardı; kiminde tavuk, kiminde kedi, köpek, başka birinde keçi; eşek yavrusu bile gördüm birinde. Küçük gruplar halinde toplanmış kadınlar, alçak duvarlar ve taburelerde oturmuş, bazıları ağları dikiyor, bazıları da nakış, dantel veya örgü örüyordu. Neşeli ve yüksek sesle konuşuyorlar, gülüşüyorlardı, biz yaklaştıkça sesleri alçalmış, fısıltıya dönüşmüş, sonra da tam bir sessizlik oluvermişti, uzaklaştıkça da yine başlamışlardı. Bizi ve özellikle giyimimizi garipsedikleri açıktı. Onlar çok fakir giyimliydi, çoğunun üstü başı yamalıydı ve çıplak ayaklarında takunyalar vardı.

1960'ların başında bir an için oluşuveren o sessizlik, 2007 Aralık ayının bu pazar ikindisinde de kesintisiz sürüyor; ama yoksulların bir anlık sessizliği değil artık söz

konusu olan. Düzenli bir biçimde yerleştirilmiş geniş, bakımlı binalardan oluşturulmuş adalar ve kentin iç tarafına doğru uzanan ferah caddeler var her yerde. Geçmişin anısı belki bir tek, yelken kulübünün karşısındaki duvarın dibinde, ufak taburelere tünemiş, şarabın dibine vurmakta olan kırmızı burunlu ihtiyarlarda yaşıyor.

Arabayla biraz daha ilerlediğimizde ise yazın son derece hareketli olduğu anlaşılan kentin sayfiye bölgesine varıyoruz. Tavernalar, diskotekler, pizzacılar gırla gidiyor. Yat limanı ve hemen yanındaki lunapark ise kış güneşinde asfalta serilmiş sokak köpeklerine ve kedilere emanet.

Kıyameti beklerken

Kırlar Mahallesi'nde dolaşıyorsanız, buranın en önemli, en tuhaf yapılarından biri olan Yeni Cami'ye uğramamak olmaz. Sabetaycılığın merkezi konumundaki Selanik'te, dönme aileler tarafından yaptırılmış, belki de dünyanın en tuhaf camii burası. Ama camiye varmadan önce, Selanik dönmelerinin uzun tarihine bir göz atmak gerekiyor. Bu kent onlarsız düşünülemez ne de olsa.

Dinler tarihinde izine sık rastlanan iki kavram "dönme" ve "kıyamet", Selanik'in tarihinde de derin izler bırakmış. İnsanlar, tarih boyunca çeşitli sebeplerle inançlarından dönmüşler. En bilineni kılıç zoruyla olanı. Misyonerlere inananlar var. Ticari çıkarları için dönenler. Âşık olanlar...

Vardım kiliseye haç suda döner
Ahçiği kaybettim yüreğim yanar
Ben dinen dönersem el beni kınar.

Yazık ki, adına tarih dediğimiz o yamalı bohça, o nalıncı keseri zalimlerden çok, dönenleri hedef alır hep. Maranoslar, daha İspanya'dayken din değiştirerek Katolikliği benimsemiş, böylece "kaderlerinden" kaçmaya çalışmış Yahudilerdi; ama bu, onların da diğerleriyle bera-

ber sürgüne gönderilmelerini engellememişti. Selanik'e geldiklerinde, İspanya'ya göre biraz daha rahat etmişlerdi etmesine ama yine de Araf'ta durmayı sürdürmüşlerdi. Dönmeyseniz, kimsenin gözünde makbul değilsinizdir. Selanik'te de, özellikle Yahudilerin kuşkulu bakışları hep Maranosların üzerinde olmuş; yıllar yılı hahamların bitmek bilmeyen ve hiçbir sonuca varmayan teorik tartışmalarının nesnesine dönüşmüşlerdi.

Maranoslar, kente yerleştikten bir süre sonra geriye dönüşü olmayan nehirde olduklarını anlamışlardı. Bu durumda, bir yere ait olanların pek cesaret edemeyecekleri Batınilik sularında dolaşmaları, giderek Kabala'ya varmaları kaçınılmaz gibi gözüküyordu. Onlar da öyle yaptılar.

Kabala'nın sırrına vakıf olanların söylediğine göre Yahudiler, onları maruz kaldıkları bütün bu zulüm sürecinden kurtaracak bir mesihe ve onun gelişi için şart olan kıyametin varlığına inanmışlardı. Tek yapılması gereken, başlangıçtan beri insanları büyüleyen sayılar labirentinde doğru adresi bulmaktı.

Ne var ki, yaşamları pahasına kıyametin izini sürenler ne eski Sümer'i, ne Babil'i, ne Mısır mitolojisini ne de Maya takvimini çalışmışlardı! Ellerinde topu topu ordan burdan apartılmış hikâyeleri ve bolca okültizm sosuna bulanmış ayetleriyle Eski ve Yeni Ahitler vardı. Semavi dinlere inanan herkesin bam telini titreten kıyametin, Selanik'teki tellalları Maranoslardı. Daha 1500'lerin başında, Selanikli âlim Isaac Abravanel, mesihin gelme sürecinin 1503'de başladığını, bunun 1531'de kıyametle taçlanacağını duyurmuştu. 1524'te Venedik'te, İsrail'in kayıp kabilelerinden birinin prensi olduğunu ileri süren "David Rueberi" adlı bir adam ortaya çıkmıştı. Derken Yahudi kökenlerini keşfeden ve adını Solomon Molcho olarak değiştiren bir Portekizli, Selanik'te Kabala eğiti-

minden geçtikten sonra mesihliğini ilan ederek Roma'ya gitmiş ve orada yakılmıştı.

Bunlar bildiklerimiz... Herhalde bilmediklerimiz de vardı.

Zaman gelip geçiyor ne mesih geliyor ne kıyamet kopuyordu. Böyle durumlarda hep olduğu gibi, Tanrı'nın inananların inancını sınadığına inanıyor ve yeni hesaplar yapıyorlardı; 1540 ve 1568 böyle geçildi.

Bütün bu karavanalardan sonra bir ara ortalık yatışır gibi olduysa da, gerçekte kazan alttan alta kaynamaya devam ediyordu. Mesihin gelişiyle ilgili yeni bir tarih vardı artık: 1648. Bunun üzerine bir kıyamet tarihi saptamak da gerekiyordu. Öteden beri hem Yahudi hem de Hıristiyan inancında 666'nın Şeytan'ın sayısı olduğuna inanılıyordu. Öyleyse kıyametin tarihini, 1666 olarak belirlemekten daha doğal bir şey olamazdı. Bu tarihlere talip olan mesih adayları arasında İzmirli bir Yahudi, Sabetay Sevi de vardı.

Yandaşları –hâlâ varsa– bugün de çeşitli av köpekleri tarafından kovalanan Sabetay Sevi'nin hikâyesi, mitolojilerin nasıl oluştuğuyla ilgili yakın tarihli bir kaynak sunması ve Selanik'in Yakınçağ tarihiyle bağlantılı olması nedeniyle, üzerinde biraz daha ayrıntılı durmayı gerektiriyor.

Sevi, 1 Ağustos 1626 yılında İzmir'de doğdu. Yahudi mistisizmi Kabala, esasen çok daha önce, 1000 yılında gerçekleşecek bir kıyamete inanıyordu – Milenyum öncesini hatırlayın. Yahudi inancına göre gelecek "çocuk-mesih" bir cumartesi günü doğacak, Şab adını alacak ve Yahudilerin birinci ve ikinci tapınaklarının yıkılışını andıkları 1 Ağustos'ta dünyaya gelecekti. (Sabetay Sevi'nin, bu tarihe uydurmak için doğum gününü değiştirdiğini iddia edenler az değildir).

Talmud eğitimi alan ve genç yaşında haham unvanı-

nı elde eden Sevi, 15 yaşından itibaren Kabala'ya merak sardı. 18'inde kendi yorumlarını başkalarına öğreten, melankolik ve sıklıkla tefekküre dalan bir hocaydı. 1648'de, 22 yaşında mesihliğini dillendirdiğinde İzmir'in hahamları isyan etti ama cemaat arasında epeydir birçok müridi vardı. Rivayet o ki, yasak kelamı söyler söylemez, vücudundan esans gibi bir koku yayılmaya başlamıştı.

Yıl, 1650. Şimdi hicret zamanıydı. Önce İstanbul'a gitti, oradan Selanik'e geçti. Burada evinde misafir olduğu Yahudi ailenin reisi ona kızını verdi. Sabetay üçüncü kez evlendi ama bu karısıyla da cinsel ilişkiye girmedi. Soranlara, "Tevrat" ile evli olduğunu söylüyordu. Bu sözler, Selanikli hahamları hiddetlendirdi. Apar topar gittiği Atina'da da beklediği ilgiyi görmeyince baba evine, İzmir'e döndü. Arada kısa bir İstanbul seyahati olduysa da, 1659'dan itibaren İzmir'i mesken tuttu.

Üç yıllık bir nekahat döneminden sonra bu kez Filistin'e gitmeye karar verdi. Şunun şurasında kıyamete dört yıl kalmıştı. Beyrut'a geldiğinde, gizli bir emir almış gibi birden rotasını Mısır'a çevirdi. Gemiyle İskenderiye'ye geldikten sonra Kahire'ye doğru yola çıktı. 1663'te Kahire yolundayken mesihliğini onaylayacak Gazzeli Nathan'a rastladı.

Genç yaşında bir din âlimi olarak tebarüz eden Nathan, sonrasında Kabala'ya yönelmiş, derken rüyasında, "Büyük bir ışık bekle!" talimatını almıştı. İşte beklenen ışık gelmişti: Nathan, İsrail devletinin çok yakında kurulacağını ve Sevi'nin dünyayı kurtaracağını ilan ederken kıyamet için randevu vermeyi de unutmadı: 1666.

Sabetay Sevi, 1665'te İzmir'e döndüğünde köprünün altından çok sular akmış; mesihliği Venedik'te, Amsterdam'da, Hamburg'da, Londra'da ve kimi Kuzey Afrika kentlerinde yankılanmıştı.

Bu arada Selanik'te kıyameti bekleyenlerden "bazı

müminler ölünceye kadar oruç tutuyor ya da kendilerini kamçılıyorlardı. Birçokları gündelik işlerini boşlamışlardı. Kendilerini, bir tek başları açıkta kalacak şekilde bahçelerine gömenler, dondurucu soğukta buz gibi ırmaklara atlayanlara sık rastlanıyordu."

Sevi, kıyamet öncesi İzmir'de geçirdiği bu son günlerinde dünyayı ölçüp biçti, onu 38 krallığa bölüp her birinin başına adamlarını atadı ve Osmanlı İmparatorluğu'nu devralmak için gemiyle İstanbul'a hareket etti. Tarih, 30 Haziran 1666'ydı. Doğru tarihte ikinci adımı da atmıştı.

Sevi'yi götüren gemi, Çanakkale Boğazı'nda durduruldu. Sabetay Sevi alıkonuldu ve bir süre sonra da padişahın huzuruna çıkarıldı. Avcı Mehmed'e kalsa hemen kafası kesilecekti ama danışmanları padişaha, her zamanki gibi davranıp ciddi işleri kendilerine bırakmasını tavsiye etmişlerdi. Sabetay Sevi, Müslümanlığı kabul etmesi karşılığında, 16 Eylül 1666'da, Aziz Mahmud Efendi adıyla ve 150 akçe maaşla saray başkapıcılığına atandı.

Rivayetler muhtelifti elbette. Müslümanlık yemini ederken lafa, "Bu can bu bedende kaldığı sürece," diye başlayıp Divan'dan çıkınca kaftanının altına sakladığı ve "Can" adını verdiği beyaz güvercini uçurarak, "Can bedenden çıktı," diyen mi ararsın, Musa'nın Firavun'un sarayında bir Mısırlı gibi yaşadığını, bu yüzden Sabetay'ın da halkını kurtarmak için Müslüman olup Osmanlı gibi yaşaması gerektiğini söyleyenler mi...

Sevi, olanları basitçe, Tanrı'nın emrine itaat etmesiyle, açıkladı.

İnanan ve inanması mümkün taraftarlarının bir kısmını yitirdi elbette, yine de çeşitli yerlerde kendisiyle beraber Müslümanlığa dönenler oldu. Bunların en çarpıcısı, 1689'da Selanik'te yaşandı ve kentin en zengin ve saygın ailelerinden 300'ü Sabetay'ı izleyerek Müslümanlığı seçti.

Yedi yıl Edirne Sarayı'nda kaldı Sabetay, sonrasında rahat durmadığı ileri sürülerek Arnavutluk'a sürüldü ve oraya gidişinden beş, beklenen kıyametten 11 yıl sonra, 30 Eylül 1675'te öldü.

J. Nehama, Selanik Sabetaycıları üzerine incelemesinde, bunların üç ayrı kolu olduğunu yazar: İzmirliler (ya da Cavellero'lar), Kuinosolar ve Yakubiler. Söylediğine göre İzmirliler, en aydın kesimdir içlerinde; Kuinoso' lar en yoksul; Osmanlıcayı en iyi bilen Yakubiler ise bürokrattır. İlk ikisi, Selanik'in kuzeydoğusunda aynı mahalleyi paylaşırken Yakubiler, Müslüman mahallelerinin yakınında, kuzeybatıda bir mahalleye yerleşmişlerdi.

Başta da dediğimiz gibi, bütün bunlardan Selanik'e dünyanın en tuhaf camii kaldı. Bugün Vasilis Sofia Caddesi'nden Kırlar Mahallesi'ne doğru ilerlerken sol koldaki Arheoloğiku Musiu Sokağı'na saptığınızda, bir zamanların ünlü ve zengin fes tüccarı, adıyla sanıyla Dönme Ahmed Kapancı'nın, İtalyan mimar Poselli'ye sipariş ettiği, eklektisizmin allahı Yeni Camii görebilirsiniz.

Eminönü Meydanı'ndaki adaşının aksine, Selanik'in Yeni Camii, apartmanların arasındaki bir ilkokul bahçesine sıkışmış durumda. Öyle ki, elimizde harita, duvarın dibine kadar vardığımız halde, camiyi fark etmemiz zaman aldı. Kuşkusuz bunda kafamızdaki cami imgesinin bambaşka oluşu da rol oynuyordu.

Biz gittiğimiz gün kapalıydı. Çevresinde döndük, orasından burasından baktık, fotoğrafını çektik, yazık ki geniş açılı bir objektif olmadan bütününü sığdıracak bir mesafe bulamadık, belki civardaki apartmanların çatısına filan çıksaydık...

1925-1963 yılları arasında Arkeoloji Müzesi'ne ev sahipliği yapan binanın avlusunda, mezar taşları ve mo-

zoleler vardı. Cordoba Camii'nden esinlendiği çok açık olan ön cephedeki giriş kapısının hemen üstünde kocaman bir Davud yıldızı duruyordu. Dışarıdan görebildiklerimiz arasında, saat kulesi de dikkat çekiyordu.

İçeriyi gösteren fotoğraflara bakılırsa zemini siyah-beyaz çini karolarla kaplı cami *art nouveau*, barok ve İslami tarzların harmanı.

Hanidir sergi salonu olarak kullanılan caminin, bahçe parmaklıklarının arasından içeriyi görmeye çalışırken bir kitapta okuduklarım geldi aklıma. Yazılana inanılacak olursa yedi kişilik bir Mamin heyeti, kentin Yunanlılar tarafından alındığı 1912'ye kadar –Niye o tarih ki?– her sabah şehrin kapısına giderek, belki o gün döner diye Sabetay Sevi'nin yolunu gözlemişti.

Kıyamete gelince; o şimdi Marduk burcunda duruyor.

Bataklıklar bölgesi Bara

Bir saat önce trenden inmiş, taksiyle El Greko Oteli'ne gelmiş, duş almış ve akşam yemeği için İstanbul'dayken Stelyo'dan aldığımız, yıllar öncesinden kalma bir adrese, Tombulakis'in tavernasına gitmeye karar vermiştik. Stelyo'nun söylediğine göre mezeleri ağzımıza layık mekânda, rembetler mikrofonsuz çalıp söylüyorlardı. Hızlı trenle üç-dört saatte gelinecek yol için 16 saat harcamıştık; yine de keyfimize diyecek yoktu. Saat dokuza geliyordu, bir an evvel çıkıp iki kadeh parlatmak istiyorduk.

Lobiye indiğimizde, resepsiyondaki görevliye adres sorma gafletinde bulunduk. Adamın hiç İngilizcesi yoktu; buna karşın o yarım yamalak da olsa bir şeyler bildiğine inandırmıştı kendini belli ki, oteldekileri de. Uzun uğraşlardan sonra, Limnou Sokağı'na gitmek istediğimizi anlatabildik. Bu kez de o sokağın yerini bulmak sorun oldu. Sonunda kan ter içindeki resepsiyonist telefonda bir yerle konuştu, hareketlerinden anladığımız kadarıyla onlardan tarif aldı, bize harita üzerinde gideceğimiz yeri gösterdi ve açık olduklarını söyledikten sonra, "Taksi?" diye sordu.

Trenin uzun süren sallantısından mıdır nedir, üzerimize bir eblehlik gelmiş olmalı, diye düşünüyorum, şimdi o akşamı hatırladığımda. Kendimize karşı biraz daha

insaflı olursam ılık bahar akşamından, biraz yürüyüp bacaklarımızı açmak istememizden ve şehri görme telaşından da dem vurabilirim.

Lobideki mutat döner kapıdan çıktık. Salına salına Vardar Meydanı'na kadar gelmemiz ancak beş dakika sürdü. Oradan karşıya geçtik, 26 Oktovrio tabelasını görüp yolu tuttuk. Resepsiyonist, en fazla 20 dakika demişti –20 saat olamayacağına göre– acıkmıştık ve ne yiyeceğimizi düşünmeye başlamanın vaktiydi.

26 Ekim, ilk bakışta iki yanı boş arazilerden oluşan, ortası refüjlü altı şeritlik asfaltıyla dikkat çekiyordu. Sokak lambalarının aydınlattığı kadarıyla, boş araziler demiryollarına aitti ve belli ki uzun zamandır ardiye olarak kullanılıyorlardı. Ortada başka bir şey de gözükmüyordu. Yine de caddenin karanlık ufkuna doğru ferah adımlarla yürüdük.

Bir şeylerden işkillenmeye başladığımızda, yürümeye başlayalı yarım saat olmuştu. Bu arada birkaç sokak geçmiştik ama hiçbirinde ne bir evin ne de bir büronun ışıkları çarpmıştı gözümüze. Kaldı ki bizim aradığımız sokağın, geçtiğimiz sokaklardan biri olup olmadığını da bilmiyorduk; çünkü şehrin bu bölgesindeki sokak tabelaları sadece Yunancaydı. Tek güvencemiz, henüz bir taverna görmemiş olmamızdı, o kadar.

Son beş dakikadır durup durup, artık iyice gerilerde kalmış trafik lambasının yeşil ışığı yanınca küçük bir küme halinde kaptırıp gelen arabalara bakıp boş bir taksi arar olmuştuk ve o sırada değil Selanik'te, bütün Yunanistan'da yoldan geçen boş bir taksi bulmanın mucizeyle eşdeğer olduğunu bilmiyorduk.

Ben, geleneksel erkek rolünün içine sıkışmış, çok dipte bir yerlerden yükselmeye başlayan korku dalgasına yüz vermeksizin kararlı adımlarla yürümeyi sürdürmeye çalışıyordum. Sibel'in böyle dertleri yoktu. Ha bire dön-

Bataklıklar bölgesi Bara'ya Vardar Meydanı'ndan geçilerek gidiliyordu ve burası randevuevleriyle ünlüydü.

memiz gerektiğini söyleyip duruyordu –ki düşününce haksız da sayılmazdı– çünkü hiç değilse geride ne olduğunu biliyorduk. Ama ben, bunca yol geldikten sonra dönmenin saçma olacağını eveleyip geveliyordum. Bizi, birkaç adımda bir aynı replikleri yineleyip durmaktan, hemen ilerimizdeki karanlık meçhulden havlamaya başlayan bir köpek kurtarıyordu genelde. Birbirimize sokulurken bakışımız tel örgülere, otların arasında görünen bir gecekondu karaltısına, yıllar önce terkedilmiş bir araba müsveddesine kayıyor; köpeğin olabileceği yeri tahmin etmeye çalışıyor, ipinin bağlı olmasına ya da tellerde bir boşluk olmamasına dua ediyorduk. Bu arada tartışırken düşen yürüyüş tempomuzu da yakalamış oluyorduk can havliyle.

Bir müddet böyle gidiyor, derken ileride aydınlık bir neon görünce ufukta gemi görmüş Robinson gibi seviniyor, yaklaştıkça bunun bir *peep show* ilanı olduğunu fark

ediyor, ne cins insanlar olduklarını bilmesek de nihayet birilerini bulabileceğimiz umuduyla gayrete geliyor ama neona iyice yaklaştığımızda yine büyük bir boşlukla karşılaşıyorduk. Tam o esnada Paris-Dakar Rallisi için yapılmış iki motorun, asfaltı yakan ve kulakları yırtan cayırtısı kaplıyordu geceyi ve motorcular geldikleri gibi aynı şimşek hızıyla uzaklaşıyorlardı. Bu halleriyle daha çok bir gök cismini çağrıştırıyorlardı.

Asfalt yolda uzun süre bir çıkış aradıktan sonra gördüğümüz ilk sokaktan içeri daldık. Dalmamızla ta öbür uçta, sokak lambasının ölgün ışığı altında kıpırdaşan iki gölgeyi fark etmemiz bir oldu. Birkaç adım sonra seslerini de duyduk, deli gibi gülüyorlardı. Sanki onca zamandır insan arayan biz değildik, loş ışıkta olduğumuzdan, daha başka gölgeler edinmeye çalışarak ilerledik. Gülüşleri kesintisiz sürüyordu. Uçmuş bunlar, diye düşündük. Ancak aramızda on adım kaldığında birisi iriyarı, diğeri minyon 16-17 yaşlarında iki genç kızla karşı karşıya olduğumuzu fark ettik. Yine de bir şey sormadık, çünkü yabani hayvanı andırıyorlardı.

Kızlar gerçekten uçmuştu. Gergin vücutlarımızla yanlarından geçtikten hemen sonra, içgüdüleriyle ko(r)kumuzu al(gıla)dılar ve hiç dinmeyen o kahkaha içinde arkamızdan laf attılar; herhalde çapkınca ama dili olduğu kadar nüansları da anlamaktan uzaktık o sıra. Karşı kaldırıma varmıştık, ben de dönüp onlara bağırdım, boğuk bir sesle. Sonra mucize gerçekleşti, boş bir taksi geçti, geçmekle kalmadı el edince durdu. Böylece biz de şehrin azizleri, azizeleri arasına karıştık!

Şoför iyi niyetli bir adamdı, ama o da Yunancadan başka dil bilmiyordu ve bizim kendimize gelip nereye gideceğimize karar vermemiz ve şoföre derdimizi anlatmamız epey zaman aldı. Beş dakika kadar sonra, Egnatia Caddesi'nin ışıklarına kavuştuğumuzda, limana gitmesi

için haritayı burnunun ucuna dayamayı akıl edebildik. Derken Türk olduğumuzu anladı ve bu, her şeyi değiştirmiş gibi, Yunanca uzun bir monologa girişti. Yalan olmasın biz de arada Türkçe bir şeyler söyledik.. Anlaşamasak da konuşuyorduk. Bu tuhaf durum, Aristotelous Meydanı'nda ininceye kadar sürdü.

Böylece Selanik'ten önce, "korku boku Selanik" deyişini kavrama şansı bulduk. Sonradan öğrendik ki, bodosloma şehrin bataklıklar bölgesi olarak bilinen –kelimenin her iki anlamında da– Bara'ya düşmüşüz. Gerçi Bara, eski Bara olmaktan çıkmış epeydir ama o sonraki hikâye. Önce bataklıklar bölgesinin ilk kralına şapka çıkartalım.

Batıdaki Vardar Kapısı'ndan sonra uzanan geniş bataklıkların olduğu bölgenin modern tarihini, Selanik'e 1771 yılında gelen İngiliz Doğu Kumpanyası'nın kurucusu Barthelemy Eduard'ın, İzmirli Rum eşinden olma çocuklarından, yakınlarının "Cekis" diye çağırdığı John Abbot'la başlatmak yanlış olmaz. John Abbot'ın şehrin belleğine kazınması, gençliğinde baba toprağı İngiltere'ye yaptığı ziyaret sonrasında olmuş. Deyim yerindeyse Cekis, İngiltere'de sülüğün kadrini bilmeyi öğrenmiş. Gerçi doktorlar, 2 500 yıldır çeşitli hastalıkların tedavisinde sülük kullanıyordu ama insanlık tarihinde ilk ve son defa XIX. yüzyılın başında bir sülük borsası oluşmuştu. İngiliz doktorlar o sıralar iyiden iyiye sülüklere düşmüş, ota bota sülük tedavisi uyguluyorlardı. Yatılı okul revirleri için asprin neyse İngiltere için de sülük oydu anlayacağınız. İngilizlerin "canlı eczane" adını taktıkları ve gerektiğinde barometre olarak da kullandıkları bu kan emici yaratıklar, kapanın elinde kalıyordu. Oysa Selanik'te, 25 sülüklük kavanozlar iki-üç kuruşa alıcı bekliyordu. Uzatmayalım; Cekis, Perec'in *Yaşam Kullanma Kılavuzu*'nda

Bu bölgenin kralı Cekis, muhteşem servetini sülük satarak yapmıştı.

deniz kabukları üzerinden anlattığı hikâyenin sülüklü versiyonunu gerçekleştirdi – ki kapitalizmin o fütursuz dönemi için sülüğün metaforik işlevi yanında deniz kabuklarının esamisi bile okunmaz. Selanik sülükleri, kentin batı tarafını kuşatan ve şehri sıtmayla titreten geniş bataklıklarda mebzul miktardaydı. Bir söylentiye göre John Abbot, en verimli sülük kuyularını kendisine gösteren adamı sülüklere yem ettikten sonra, etraftaki bütün arazileri yok pahasına satın alarak meşum ticaretine başlamıştı. Palazlanan her vatan evladı gibi, daha sonra emlak spekülasyonu işine de giren Abbot, kısa sürede inanılmaz bir servet edinmiş, kendine şehir içinde –daha sonra Osmanlı Bankası olarak kullanılacak– bir konak yaptırmakla kalmamış; şehir dışında da, sülük kuyularının olduğu ve "Örencik" diye anılan bölgede, bir tür Xanadou yaptırmaya girişmişti.

Acaba Osmanlı'nın en zengin adamı ile en güçlüsünün karşılaşmasını daha o zamandan tahayyül etmeye başlamış mıydı?

Muhteşem Abbot'ın efsanelerle bezeli hikâyesinin

bundan sonrası için sözü, Selanikli gazeteci Sam Levi'nin yazdıklarından da yararlanan tarihçi Meropi Anastassiadou'ya bırakalım:

> Sam Levi, villanın duyulmamış bir lüksle döşenmiş, setlenmiş bahçelerle bezenmiş, en güzel meyve ağaçlarının dikili olduğu meyvelikleri bulunduğunu, havuzlarında Paros kızıl somakisinden ve Karrar mermerinden yapılma su perilerinin yüzdüğünü söylüyor.
>
> Makedonya'nın Karunu, yaşamının en güç ânını, işte bu villada, eşi benzeri olmayan mücevher parçasında yaşayacaktır. 29 Haziran 1859 günü, burada seçkin bir konuk beklenmektedir; bu kişi, Osmanlı hükümdarının kendisi, anlı şanlı Sultan Abdülmecid'dir. Cekis, Abdülmecid'in onuruna, Türk hamamı inşa ettirir ve Selanik'teki evini kır evinden ayıran yedi kilometrelik mesafeyi kaplaması için, bölgedeki bütün halıları satın alır. Mülkünü eşi benzeri olmayan bir alana dönüştürmek için, en ücra köşesine kadar elden geçirmek üzere, İngiltere'den ve Fransa'dan bahçıvanlar ve dekoratörler ordusu getirtir. Söylentiye göre Sultan'ı buyur ederken altın bir mangalda kahve sunmayı tasarlamış; mangalın yanıcı maddesi, toplam değeri 60 bin franga ulaşan kâğıt paradan oluşuyormuş. Niyetinin malikâneyi ünlü ziyaretçisine hediye etmek olduğu da söylenir.

Ne yazık ki olaylar beklendiği gibi gelişmeyecek ve Padişah, Cekis'in zenginliğine hayran kalamayacaktır.

> Öğleden sonra dörtte (...) Sam Levi'nin kaleminden çıkan satırlardan okuyoruz bunları (...) Müminlerin emiri, kendi sürdüğü ve kortejin başında yer alan üstü açık at arabasına bindi; arabanın önünde üniformalı uşaklar yer alıyordu. Hava çok güzeldi. Birdenbire yolun bir ki-

lometre uzağında, korkunç bir şimşek yeri göğü sarstı ve kara bulutlar gök kubbenin altında belirdiler. Bu hayra alamet değildi. Seçkin konuk, kente dönüş işareti verdi ve Ürendjik'i (Örencik) ziyaretten vazgeçti.

Mangalı yakmak için uğraşıp duran Cekis Abbot haberi alınca çılgına döndü. (...) Kalın bir sopayı kaptı ve birbiri peşi sıra indirdiği darbelerle önüne çıkan her şeyi kırdı, çimenleri yoldu ve evin zeminini yıktı geçti (...) nadir mobilyaları parçaladı, sanat eserlerinin bulunduğu salonları tahrip etti, binayı ateşe vermeye kalkıştı... Bir saatten kısa süre içinde, milyonlarca liralık hasar meydana getirmişti.

O andan itibaren Abbot'ın düşüşü başlar. Kendini kumara verir, eşini terk eder ve hafifmeşrep kadınların peşinden koşar (eskiden Selanik'te, metreslerinin, kendisinden yüz kadar çocuk doğurdukları anlatılırmış).

XIX. yüzyılın ilk yarısında efsanevi bir servet biriktirmiş olan Cekis Abbot, delirmiş bir halde ve meteliksiz ölecektir. Cenaze masraflarını bile ödeyecek para bırakmadığı söylenir.

Bataklıklar bölgesinde ilk kurutma çalışmaları 1870 yılında, o da kısmen, sağlık sorunları nedeniyle başlatılmış. Halen bölgede görülen okaliptüs ağaçlarının ataları o yıllarda dikilmiş buralara. Hemen akabinde, çevrede limanla ve demiryoluyla bağlantılı bir sanayi bölgesi oluşturulmuş.

Doğudaki Kırlar Mahallesi zenginler tarafından kapatılmıştı; şehirdeki cemaat hayatı yeni üretim ilişkileri temelinde parçalanıyor, fakirlerle zenginlerin Ortaçağ kentinden kalma birliktelikleri, yıkılan surlarla birlikte tarihe karışıyordu. Bataklıklar bölgesinde dükkânlar, atölyeler,

depolar, derme çatma tahta kulübeler, yoksul işi tavernalar ve hanlardan oluşan çamura batmış bir semt doğuyordu. 1885 yılına gelindiğinde bölgede 67 evin varlığı tespit edilmişti. Yahudiler, Bulgarlar, Rumlar ve Türkler, Selanik'te ilk kez burada iç içe yaşıyorlardı.

1890 yangınından sonra, yoksul Yahudiler için Hirsch'in yardımlarıyla yapılan ikinci mahalle (Hirsch-Vardar Mahallesi), demiryolunun karşısına inşa edildi. Baron Maurice Hirsch, Bavyeralı banker bir aileden geliyordu. 17 yaşında ticarete atılmış ve 25'inde Brükselli bir senatörün kızıyla evlenerek kayınpederiyle birlikte Brüksel, Londra ve Paris'te şubeleri olan bir banka kurmuştu. Yahudilerin uluslararası meseleleriyle yakından ilgileniyordu. Yahudi Göçmenler Derneği'ni kurmuş ve Alliance Israelite Universelle okullarının gelişmesinde büyük rolü olmuştu. Rumeli Demiryolları'nın yapımını üstlenmiş ve yazılanlara bakılırsa Osmanlı Sarayı'nı emsali görülmemiş biçimde dolandırmıştı. Hirsch'in verdiği paralarla bataklıklar bölgesine kurulan mahalle, cetvelle çizilmiş gibiydi ama iş altyapıya gelince daha sonra yakınında kurulacak Teneke Mahallesi'nden farkı yoktu.

Bara'nın, kentin tarihinde iz bırakacak biçimde öne çıkması, 1915 yılında İngiliz ve Fransız ittifakına ait Şark Ordusu'nun gelip şehre yerleşmesinden sonra oldu. Söylendiğine göre o sırada, Bara'da kurulan tahta barakalarda, çeşitli milletlerden ve dinlerden 1 000 dolayında fahişe yaşıyordu. Haliyle askerler her fırsatta buraya üşüşüyordu. Ne de olsa karşılanması gereken "ihtiyaç"lar ve askerlerin komutanlarından işittikleri onca zart zurttan sonra biraz rahatlamaya gereksinimleri vardı. Pezevenkler, kumarbazlar, narkotikler, kabadayılar ve aynasızlar da rollerinin gereğini yerine getirmek için buradaydı.

Gerçi kent sakini erkekler, Makedonya'dan gelen çiftçiler ve tüccarlar da vardı kuyruktakiler arasında ama

ön sıra daima orduya aitti. Bu o kadar böyleydi ki, askerî yetkililer –malum ordu disiplini içerisinde– genelevlerin denetlenmesi işini bizzat üstlenmiş ve fahişelere her hafta sağlık kontrolünden geçme yükümlülüğü getirmişlerdi. Ayrıca o işten başka bir şeye yaramadığı varsayılan bu "uygunsuz" kadınların, kent içinde serbestçe dolaşması da yasaklanmıştı.

Birinci Dünya Savaşı'nın bitmesiyle birlikte Bara'da hayatın yeniden gündelik seyrini alması beklenirken iki önemli gelişme, işleri iyice zıvanadan çıkarttı. Bunların ilki, Rusya'da gerçekleşen 1917 Devrimi'ydi. Oradan kaçan Beyaz Ruslar, birçok yerle birlikte Selanik'te de iz bıraktılar. İkincisi ve şehrin tarihini kökten değiştirecek olan şey ise mültecilerdi. Her iki kesimden de çaresizce yollara düşmüş bu insanların ya hemen ya da bir süre sonra, soluğu Bara'da almaları kaçınılmazdı.

1928 yılında yapılan çalışmalarda, kentte ruhsatlı 48 genelevin varlığı saptanmıştı. Bunların çoğu Bara'daydı; diğerleri ise Bara'nın başlangıcı olan Vardar Meydanı'na yığılmışlardı. Meydanda olanlar daha ziyade randevu-evi diye tabir edilen yerlerdendi. Kentin aristokrat ve burjuva beyleri, çeşitli toplantılarda kendilerine refakat edecek bir gecelik körpe kadınları seçiyorlardı buradan ama burası tam da geçiş istasyonuydu ve kimse çok fazla kalamıyordu. Kadınlar hızla Bara'nın çamurlu sokaklarına yuvarlanıyordu.

Yunanlı yetkililer iki savaş arası dönemde, Şark Ordusu'ndan edindikleri eşsiz deneyimleri uygulamak için kolları sıvadı. Kentin parklarında "erdem operasyonları" adını verdikleri kimi zavallılıklar sergilediler. Polisin yürüttüğü bu tür operasyonlar, herkesin çok iyi bildiği gibi, tamamen gözbağcılıktan ibaretti. Gerçekte polisle madamlar, "kaşık gibi" iç içe yaşıyorlardı. Sözü, Mazower'e bırakalım:

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Kilise, İçişleri Bakanlığı ve Birleşmiş Milletler hep birlikte, resmî bir sınırlama talep etti. Savaş sonrası yapılan yeni sahilin "havasızlıktan boğulan kente bir başka akciğer" vermesi gerekiyordu; ama bu kadar çok fahişenin bulunması turistleri ve saygın aileleri oradan uzak tutuyordu. 1949'a gelindiğinde, Bara dışında çoğu genelev kapatıldı, ama kalmasına izin verilenler –ordunun ve ziyaretçi nüfusun "ihtiyaçlarını" karşılamak üzere– yeni tekel konumlarından büyük kar sağladılar. 1951'de bizzat Bara'daki batakhanelerin çoğu, yakındaki yeni ana demiryolu terminalinin açılışı dolayısıyla kapatıldı. Fakat yerel polisin uyardığı gibi bu durum, fuhuşu yeraltına itti ve bir Amerikan savaş gemisi, 1952 kışında rıhtıma demirlediği zaman "kentin merkezî bölgeleri ve özellikle sahili "ahlakı şüpheli" her türlü kadınla dolup taştı. 1950'lerin ortalarına gelindiğinde hâlâ yüzü aşkın "düşük ahlaklı kadın" bu işi yapıyordu. Birinci Dünya Savaşı'nın bin kadınına göre çok azdı sayı elbette ama artık hepsi Rum'du. Fuhuş bile Helenleşmişti.

Bunca kederin üstesinden tek başına fuhuş gelemezdi elbette, bir de adına "rembetiko" denilen bir müzik vardı. Eski bir rembetiko bestecisi olan Yorgo Rovertakis, rembetikoyu "bir derde düşmüş olan ve bunu dışa vuran adam" olarak tanımlamıştı. Mübadele sonrasında Selanik'te, bu adamlardan zibil gibi vardı.

Gerçi *amane* kahveleri kentte daha XX. yüzyılın başında görülmeye başlamış, rembetiko müziğinin ilk örnekleri de buralarda buzuki ve bağlamayla yerini almıştı. Bu kahvelere gelen müzisyenler, bizdeki âşık atışmasına benzer bir tarzda serbest ritim, serbest melodiyle ve doğaçlama takılıyorlardı. Tıkandıkları noktada zaman kazanmak için, "Aman amaaaannn!" diye bir ara nağme

tutturuyorlardı ki bu sözcük kısa sürede hem şarkıları hem de bu şarkıların çalınıp söylendiği kahveleri tanımlamakta kullanılmaya başlanmıştı. Göçmenler, bu altyapının üzerine İzmir ve İstanbul'da çalınan başka bir rembetiko kültürü ve tarifsiz kederleriyle geldiler. Onların dünyası mafya, uyuşturucu tekkeleri ve hapishaneyle sınırlıydı.

Rembetiko'nun büyük merkezi hep Pire ve müzik piyasasının kalbi olması dolayısıyla Atina oldu. Selanik'te parlayanlar da soluğu bir an önce Atina'da alıyordu. Örneğin rembetiko müziğinin en büyük şarkıcılarından Yunanca, Türkçe, Arapça, İbranice, İtalyanca, Ladinoca ve Ermenice plaklar doldurmuş olan Rosa Eskanazi daha yedi yaşındayken ailesiyle Selanik'e gelmişti. İlk eğitimini aynı ahşap evi paylaştıkları dansçı kadınlardan almış, 12 yaşındayken, ailesinden habersiz, bu dansçı kadınlarla beraber Grand Hotel'de sahneye çıkıp dans etmişti. Şarkıcılığa, daha sonra bir Ermeni grupla kaçtığı Pire'de başlayacaktı.

Yine de, Selanik'in kol kanat gerdiği iki büyük usta geçti buradan. Bunlardan ilki Metaksas diktatörlüğü sırasında sürdürülen kovuşturmalar ve tekkelerin kapatılması üzerine birçok rembetle birlikte Selanik'in yolunu tutan Vamvarakis'ti. Rembetler için Selanik'teki koşullar Atina'ya göre bir hayli iyiydi, çünkü Selanik'in o zamanki polis şefi Vasilis Muskadis, tam bir buzuki ve rembetiko hastasıydı.

Avustralyalı yazar Gail Holst, o güzelim kitabında Vamvarakis'in, 20 yaşındayken Ayvalıklı Nikos'un buzuki çalışını dinlediğini ve o andan itibaren haşhaşa olduğu gibi buzukiye de tutulduğunu ve babasına, "Bir buzukiye sahip olmazsam ellerimi keseceğim," dediğini anlatır.

Vamvarakis'in bir buzukisi oldu, Nikos'tan ders aldı ve altı ay sonra tekkelerde çalmaya başladı. Rivayet edi-

lir ki, yaşlı Nikos bir tekkenin önünden geçerken içeride çalan buzukiyi duyunca durmuş, dinlemiş, kimin çaldığını sormuş. "Vamvarakis çalıyor," dediklerinde, "Benim artık ona öğretecek bir şeyim kalmadı," demiş.

Vamvarakis'in ünü kısa sürede yayıldı, o kadar ki sonunda kendisini Columbia Plakçılık'a davet ettiler. Stüdyoya gittiğinde bir şarkıcı bulup arkasında çalmayı düşünüyordu, fakat oradakilerin ısrarıyla şarkı söylemeye ikna oldu; pes ve boğuk sesi, rembetiko tarzıyla özdeşleşti ve kısa sürede herkes onun söyleyişini taklit etmeye başladı.

Vamvarakis'in müziğinin arka planında, Kostas Ferris'in unutulmaz filmi *Rembetiko*'da anlatılanlara benzer, hayatla sanatın el ve eldiven gibi olduğu yaşamlardan biri vardı. Vamvakaris anılarında, diktatörlük yıllarında Selanik'e gelişini ve şehirdeki ilk günlerini anlatırken derdest edilip götürüldüğü karakolda, polis şefi Muskadis'le aralarında geçen konuşmaya da yer verir:

> Uzun bir süre orada oturdum... "Markos," dedi, "orada burada geziyorsun biliyorum." Elbette geziyorum, dedim, size yalan söyleyecek değilim. "O batakhaneden bu batakhaneye gidersin." Evet, giderim Bay Nikos, dedim, size yalan söyleyemem. Derken bana şöyle dedi: "Senin hatırına, buralarda olduğun sürece onları rahatsız etmeyeceğim. Nereye gidersen git," dedi, "fark etmez, bana göre hava hoş."

Öteki üstat, 1941-1945 yılları arasında Selanik'te yaşayan ve 1946'dan sonra rembetikonun ikinci baharına damgasını vuracak, onu popülerleştirecek ve bu müziğin ikonu haline dönüşecek olan Vasilis Tsitsanis'ti. Vamvarakis nasıl Bara'dan çıkmıyorsa o da tam ters istikametten, Kırlar Mahallesi'nden pek ayrılmıyordu. Selanik'te yaşadığı yıllarda Villa Allatini'nin arkasındaki bir

evde kalmış, villanın karşısındaki Agios Leftherios Kilisesi'nde evlenmişti. Gail, şöyle yazar:

> Tsitsanis birçok açıdan savaş öncesi rembetiko bestecilerinden ayrılıyordu, rembetlerle alışverişi olmasına ve onların tekkelerine gidip gelmesine rağmen, normal bir *mangas* (kabadayı) geçmişine sahip değildi.

Selanik yıllarında, daha sonra ortaya çıkartacağı, artık klasikler arasında yer alan çok sayıda şarkı besteleyen Tsitsanis, sonraki yıllarda kariyerini Atina'da sürdürdü. Kentle ilgili iki şarkısı vardır: biri "Thessaloniki Mu" (Selanikim), diğeri ise şimdilerde Glykeria'nın sesinden dinleme imkânı bulduğumuz "Omorfi Thessaloniki" (Güzel Selanik):

Güzel tatlı Selanik, gözümün bebeği
Şimdi baştan çıkarıcı Atina'da olsam da
Her gece senin için şarkılar söylüyorum
Ah güzel Selanik
O büyülü gecelerini özlüyorum

Selanik'e üçüncü gidişimizde, oğlak dönencesinde, güneşli bir sabah bir kez daha yürüdük 26 Oktovrio'yu. Polytechniou Sokağı'ndan 26 Oktovrio'ya doğru, bir zamanlar Vardar Kapısı'nın girişinde yer alan surlardan bir bölüm duruyordu ve onun hemen yanında da Tophane binası... Caddeden aşağı doğru inerken birkaç yüz metre sonra sağ kolda yer alan Anegenniseos Caddesi'ne saptık ve bugün terkedilmiş halde, çocukluğumuzun perili evlerini andıran, bir zamanlar bölgenin en güzel konaklarından olan Petridis Malikânesi'ne baktık.

İlk geldiğimizde ortadaki insansızlığı, gece olmasına bağlamıştık ya tamamen yanılmışız; gündüz de bir alla-

hın kulu yoktu caddede. Şehrin ortasından başlayıp aniden kenarına ve dışına kayıveren bu bölge hep ıssız. Gelenler de arabayla gelip arabayla gidiyorlar. Caddenin adına gelince... Yunan ordusu 1912'de, Vardar'ın sağ kıyısından ilerleyerek yaklaşmış kente. O sırada kentin askerî amiri olan Tahsin Paşa epey bir düşünüp taşındıktan sonra şehri teslim etmeye karar vermiş ve antlaşmayı 8 Kasım'ı 9'una bağlayan gece imzalamış. Ancak Yunanlı tarihçiler, 8 Kasım'ı kullanmayı tercih etmişler; çünkü bu, Jülyen Takvimi'ne göre 26 Ekim'e (Oktovrio) denk geliyor ki, bu tarih, Selanik'te kentin koruyucusu Aziz Dimitrios'un bayramı olarak kutlanıyor.

26 Oktovrio'dan aşağıya doğru yürümeye devam ediyoruz. Ardiyeleri geçtikten sonra ufak tefek dükkânlar başlıyor: bir küçük benzinci, içki deposu, araba galerileri, lastikçiler... Derken Selanik'te de bir ıslah aracı olarak kültür sanatın postmodern kent tasavvurundaki alışılmış rolü giriyor devreye. Geçmişin batakhanesi, bugünün oto sanayisi olan Bara'nın bilumum eski fabrikaları, kültür merkezi olarak düzenlenmeye başlanmış. Ne iyi!

Bir zamanlar iplik fabrikası olan bina, bugün Bilka adında bir kültür kompleksi. Geniş bir avluya giriyorsunuz önce. Burada bir bahçe düzenlemesi yapılmış, gösterişli egzotik ağaçlar, dev sikaslar dikilmiş. Sonra sola doğru iki cep yapan geniş bir koridor boyunca ilerleniyor. Bu koridorun etrafı, binalarla kuşatılmış. Orijinal binalar elden geçirilerek korunmuş, gereken eklemeler yapılmış. Çok sık gördüğümüz bir şey bu: eski ile yeninin, tuğla ile ahşabın, beton ile camın, plastik ile çeliğin harmanlanması. İçindekilere gelince. Her daim açık *flat* televizyonlarıyla şık bir kafe-bar, bir-iki atölye, küçük galeriler, modern dans eğitimi verilen bir salon, birinde popüler Yunanlı şarkıcıların, diğerinde ise yabancı grupların sahne aldığı iki ayrı eğlence mekânı.

Oradan çıkıp yürümeye devam ediyoruz, yolun karşısında upuzun kırmızı tuğladan bir başka fabrika giriyor devreye. 1893 yılında Mizrahi ve Fernandez'e ait Fix Bira Fabrikası'ymış burası. Yüzyıl başında İzmir'in ve İstanbul'un biraları, büyük ölçüde bu fabrikadan geliyormuş.

Hemen 200 metre kadar ileride, şehrin modern tarihinde önemli bir yer tutan ve kesintisiz güvenli su sağlayan Compagnie Ottomane des Eaux de Salonique'in (Osmanlı Selanik Su Şirketi) binası yer alıyor. 1888 yılında padişah iradesiyle kentin önde gelen şahsiyetlerinden işadamı ve çevredeki geniş arazilerin sahibi Hamdi Bey'e –daha sonra belediye başkanlığı da yapar; Selanikliler gaz şirketini ve tramvayın gelişini de ona borçlu ve o da dönmelerden– "kentin sularının yapımı, idaresi ve işletilmesi" imtiyazı verilmişti. Hamdi Bey, sermayesi büyük ölçüde Belçikalı olan bir şirketle 51 yıllığına anlaşarak kentin su sorununu çözmeyi planlamıştı. Yer olarak burası seçilmişti; çünkü nehir yatağının yer altından Selanik Körfezi'ne doğru aktığı saptanmıştı. Gerçekten de delgi çalıştırıldığında, 60 metrede içme suyuna ulaşıldı ve civarda on kuyu daha açıldı. Bina 1894'te tamamlandı ve şirket faaliyetine başladı. Hedef 80 kilometreye yayılan bir şebeke yapmaktı. Tesis kısa sürede günde beş bin metreküp su kapasitesine erişti; ancak aboneler o sırada bunun sadece 800 metreküpünü kullandıklarından gerisi okullara, kışlalara ve hastanelere ücretsiz dağıtılıyordu. 1978'e kadar faal olan bina, bugün Su Müzesi olarak hizmet veriyor.

Bir 300-400 metre kadar daha gidildiğinde ise Fransızların 1917 yılında ordunun et ihtiyacını karşılamak üzere kurduğu büyük soğukhava deposunun binasına varılıyor. Compaignie du Gaz da (Gaz Şirketi) bu bölgede, bugün yerinde yeller esen dönemin ünlü Beşçınar Bahçeleri'nin yakınında kurulan bir fabrikayla 1890 Martı'n-

da devreye girmiş ve Selanik'teki gece hayatının tarihi de o zaman başlamıştı. Ama o sıralar sadece kordon boyunda yanıyordu lambalar.

Ana caddede durum bu minvalde. Bara'dan geriye kalanlar, Selanik'in yoğun göç aldığı 1960'lardan sonra, 1970'lerin hemen başında buldozerlere teslim edilmiş. Düzlenen alanlara yeni depolar yapılmış, fabrikalar, araba kiralama şirketleri, garajlar, araba tamir atölyeleri yerleşmiş buraya. Birkaç taverna, geçmişin hatırına ve halen oralarda çalışanlar için bir süre daha faaliyet göstermiş anlaşılan o ki. Tombulakis'in Yeri de onlardan biriymiş. Aynı yıllarda Vardar Meydanı'nın da defalarca yıkılıp yapıldığını yazıyor kaynaklar.

Ara sokaklara dalıyoruz. Bir kültür kompleksi daha çıkıyor karşımıza. Bu kez tren yoluna paralel uzanan Andrea Georgiu Sokağı'nda, yeni açılan Mylos'tayız. Mylos uzun bir koridor sokaktan oluşuyor ve iki eski fabrika binasını birbirine bağlamak için modern malzemelere başvurulmuş. 1924 yılında Hatzigiannakis'in un fabrikası olarak inşa edilmiş bina, bugün bir galeriden, bir tiyatrodan, birinde Yunan müziği, diğerinde caz çalınan iki mekândan ve bir kafe-restorandan oluşuyor. Müzik, 22.00'den sonra başlıyor ve orta karar bir viskinin şişesini 120 avroya açıyorlar. Avlu bu kez dipte ve ahşap bir platformla kaplanmış, bir köşesine basamaklar yapılmış ve kocaman eski bir lokomotif yerleştirilmiş.

Biz gezerken sergi salonunda Picasso'nun her birinden sadece elli adet olan ve fiyatları 34 ile 50 bin avro arasında değişen taşbaskılarından örnekler sergiliyorlardı. Sergiyi açmışlar ama daha kimseye duyuramamışlar; belki de ilk gezenler bizdik, o yüzden ala ve vala ile karşılandık.

Bara, epey cilalanmış anlayacağınız; ama ara sokaklarda bütünüyle sökülüp atılmayan kökler misali, alttan

alta yine o eski Bara'nın uç verdiği de görülüyor. Kültür merkezine dönüştürülen fabrikalar ile gece kulüplerine dönüştürülen binaların sayısı atbaşı ilerliyor ve bu ikincilerin neonları, kültür merkezlerinin kapısında da boy gösteriyor: bir direğin üzerine yerleştirilmiş siyah zeminli tabelanın üzerine çizilmiş tahripkâr, kırmızı kedi kadın siluetinde olduğu gibi. Mekânın adı da en az neondaki kadın kadar iç gıcıklayıcı: Gatto Nero!

Zaten Mylos'tan biraz daha aşağı yürüyüp sağa doğru kıvrıldığınızda, bir deponun ya da atölyenin alt katının, bütün semte yayılmış griliğin ortasında cart kırmızı patladığını görüyorsunuz. Binanın kalan kısmındaki yeşil metal pencere doğramalarının ve açık sarı duvarlarının bu kırmızılıkla iğrenç bir kontrast oluşturduğunu da ekleyelim. Mekânın çift kanatlı çelik kapısı, gri renkte. Biraz öne çıkık, ince uzun ve kırmızı tabelasının üzerinde ve giriş kapısının hemen sağında birer Roma sikkesi duruyor. Tabelanın iki yanında, kalçalarının üzerine oturmuş ama henüz sırt üstü uzanmakta tereddütlü iki neon kız var. Birinin altında "Live Show", diğerininkinde "Striptease" yazıyor. Tabelaya ayrıca sarı renkle bir "Gold" ibaresi yerleştirilmiş ki, bu mekânın kıratı hakkında –varsa– son kuşkuları da gideriyor. Unutmadan, burası Caligula. Bu da, "İnsanın adı çıkacağına canı çıksın," atasözünü getiriyor aklımıza. Tinto Brass gibi popodankafalı bir yönetmenin eline düşme talihsizliğine de uğramış Romalı imparatorla ilgili neredeyse her şeyi, hasımlarının yazdıklarından biliyoruz. Sarayı geneleve çevirdiği, sadomazo durumlardan hoşlandığı, kızkardeşleriyle yattığı, kendini tanrı gibi gördüğü falan söyleniyor ki, bütün bunlar ne imparatorlar tarihinde ne de Roma tarihinde görülmüş, duyulmuş şeyler değil (!) Tiranların ve tiran özentilerinin mottosu olacak bir laf edermiş sık sık: "Korktukları sürece bırakın benden nefret etsinler." Ne-

Hangisi daha iç gıcıklayıcı, karar vermesi kolay değil: isim mi, kız mı?

reden nereye...

Caligula'nın iki kısa sokak ötesinde sol çaprazındaki bina, bütünüyle bu iş için düzenlenmiş. Daha önce gördüğümüz dikine dikdörtgen siyah zeminli kedi kadın tabelası burada hacmini büyütmüş ama üzerindeki ince uzun, çok cazip kırmızı siluet aynı; kuyruğu, bıyıkları ve papyonuyla... Kapı ve yanındaki vitrini dışarıda bırakırsak ön cephe olduğu gibi eşit karelere bölünmüş camlardan oluşuyor. Bu karelerdeki yazılarda açılış saatini, şovun başlangıç saatini ve buranın bir *fantasy club* olduğunu okuyoruz. Diğer karelerde, bu fantazilerde kullanılan kadın ve erkeklerden damızlık örneklere ve performans-

larına yer verilmiş. Bayağı koreograf falan çalıştırıyorlar izlenimi uyandırıyor insanda. Vitrine ise zebra desenli bir Freud'iyen teşhir kanepesi konmuş ki, boş hali bile davetkâr, hatta belki daha davetkâr. Burası kesinlikle Caligula'nın birkaç gömlek üstünde. Biraz hedef daraltıp doğrudan şehrin paralı turistlerine hitap ettiğini bile söyleyebiliriz.

Bir de ondan bir sokak önce, yani tam Caligula ile Gatto Nero'nun arasında yer alan ince bir bina var; girişi bütünüyle çelik grisi ve camdan oluşturulmuş. Onun dışında ne bir afiş, ne bir resim, ne bir açıklama. Kapının üzerinde yine çelik harflerle Lynch'vari bir Velvet (Kadife) yazısı okunuyor.

Kolayca anlayacağınız gibi, denk düşüremediğimizden henüz hiçbirinin kapısından içeri girmiş değiliz. Sokağın gece neye benzediğini de görmedik ama tahmin etmesi zor değil. Tıpkı burada çalışanları tahmin etmenin zor olmadığı gibi. Yunanlılar var elbette, Sovyetler'in dağılmasından sonra kuzey ülkelerinden de epey sökün eden olmuş, Arnavutluk'tan kopup gelen kızlar da var; tıpkı Afrika'dan gelenler olduğu gibi. Gelenler belki Bara'nın sokaklarındaki çamura batmıyor artık; ama kalanının hâlâ burada olduğunu söylemek yanlış olmaz.

"Selanik'teki Ev"

Selanik'teki ikinci sabahımızdı. Kahvaltıdan sonra şehrin yukarısında Agiu Dimitriu ile Agiu Pavlu sokaklarının kesiştiği köşede yer alan Atatürk'ün müze-evine doğru yola koyulduk. Burada Aşağı Selanik'ten bambaşka bir dokunun içine düşüyor insan. Alt tarafta hiç gözükmeyen kimi dükkânlar göze çarpıyor öncelikle: elektrikçiler, yufkacılar, tesisatçılar, televizyon tamircileri, bakkallar, ayakkabı tamircileri, tektekçiler, terziler, çamaşırhaneler, lastikçiler, bisiklet tamircileri, spot eşyacılar, camcılar...

Yol üzerinde bir sürü tarihî yapı da çıkıyor insanın karşısına; ama biz onları sonraya bırakarak bir görev bilinci içinde tırmanıyoruz. Görev diyorum, çünkü daha İstanbul'dan itibaren müze-ev ziyaretini böyle hissetmeye başlamıştık. Selanik'e gideceğimizi duyan kim varsa mutlaka Atatürk'ün evini görmemizi tembihlemişti – ki bunlar arasında daha önce Selanik'e gitmemiş olanların sayısı hiç de az değildi.

Epeyce tırmandıktan sonra evin önüne vardık. Müze-ev, hanidir Türk konsolosluğunun himayesinde olduğundan, aralanan kapıdan bir kavafın başı uzandı ve ne istediğimizi sordu. İstanbul'dan geldiğimizi, Atatürk'ün doğduğu evi gezmek istediğimizi söyledik.

Atatürk'ün Selanik'teki müze-evinin hanidir kapalı duran, hayata küstürülmüş ön cephesi.

"Kimlikler lütfen!" dedi. İşe bakın ki, 12 Eylül'den beri cebimde taşıdığım kimliğimi, Kapıkule'den çıkmanın verdiği ferahlıkla otelde bırakmıştım. Umutsuzca cüzdanımı çıkartıp başka bir kimlik aradım ve sonunda resimli bir Metro Grossmarket kartı buldum. Kavafın karta pek aklı yatmadı ama anlayışlı adamdı.

Açık havadaki manyetik güvenlik kapısından geçip bir-iki basamakla bahçeye ulaştık. Ufak, bakımlı bir yerdi. Köşede bir bahçıvan çalışıyordu. Evin çift kanatlı, caddeye açılan ana giriş kapısı kullanılmadığı için bahçe kapısından, doğrudan birinci kata giriliyordu. Bahçe kapısına ulaşmak için çıkılması gereken birkaç basamaklık merdivenin başında bir kadın bizi bekliyordu; evi onun gözetiminde dolaşacaktık.

Zeminiyle birlikte üç katlı bina, 1870 yılında Ro-

doslu müderris (hoca) Hacı Mehmed tarafından yaptırılmış. O bir süre sonra İbrahim Zühdü'ye satmış, ondan da Selanik ahalisinden Abdullah Ağa ve eşi Ümmü Gülsüm (sadece isim benzerliği) satın almışlar. Mustafa Kemal'in babası Ali Rıza Efendi, 1878 yılında Zübeyde Hanım'la evlendikten sonra kiralamış burayı. Bu bilgileri her yerde bulabilirsiniz. Gelin görün ki, içeri girerken verdikleri, Koç'un sponsorluğunda Türkiye Cumhuriyeti Selanik Başkonsolosluğu'nca hazırlanan *Atatürk'ün Evi* başlıklı broşürde, ısrarla evi Ali Rıza Efendi'nin yaptırdığı yazıyor. Belli ki Atatürk'ün babasına, kiracılık yakıştırılamamış.

Birinci kattan ahşap tavanlı geniş bir sofaya giriliyor, bahçeye bakan perdeli üç kanatlı pencerenin önünde uzun bir sedir duruyor. Sağda koltuk, kanepe, aynalı komodin, bakır mangal ve sehpalarla döşenmiş ve bir duvar saatinin asılı olduğu misafir odası var. Bu odadan geçilerek küçük sandık odasına ulaşılıyor. Soldaki ilk giriş mutfak, ikincisi ise yatak odası. Odanın bir köşesinde çift kişilik demir bir karyola, karyolanın önünde pirinç bir mangal ve caddeye bakan pencerelerin önünde sedir yer alıyor. Duvarda bir Kur'an-ı Kerim asılı.

Buradan sofa merdiveniyle kiler, mutfak ve hizmetçi odasının olduğu zemin kata iniliyor. Evin gerçek girişi burada ama güvenlik nedeniyle kullanılmıyormuş. Birinci kata dönüyor ve sandık odasının bitişiğindeki merdivenli sofayla üst kata ulaşıyoruz. Buradaki sedirli sofa, orta kata göre daha küçük. Doğumun gerçekleştiği sağdaki odada Atatürk'ün tunç büstü, bir yazı masası, mangal ve koltuklar yer alıyor. Duvarlarda Atatürk'le ilgili levhalar, tabaklar vs. sergileniyor. Sağdaki yatak odasında Atatürk'ün kullandığı elbiseler, eprimiş beyaz gömlek, kol düğmeleri, eldivenler, ayakkabılar var. Küçük bir kitaplıkta *Nutuk* ve birkaç kitap daha duruyor. Duvarlarda

Atatürk'ün hayatının çeşitli dönemlerinden fotoğraflar ile diplomaları asılı. Bir de şu meşhur ziyaretçi defteri var elbette. Başbakan Erdoğan'ın, beğenmediği bir sayfasını yırtmakta sakınca görmediği defter...

Yatak odasının bitişiğinde tahta parmaklıklı bir teras var ama onu göremedik; çünkü pencerelerdeki ağır perdeler yetmezmiş gibi, ahşap pancurlar da sıkı sıkıya kapalıydı ve içeride kullanılan ampuller o kadar az ışık veriyorlardı ki, dışarıdaki bahar güneşinden sonra evin içine girdiğinizde, bir müzeden çok mezarlığa girdiğiniz duygusuna kapılıyordunuz.

Oysa Enver Ziya Karal ve eşi, koca bir 1953 yılı boyunca burada sergilenen eşyaları –küpü, kilimleri, zahire sandığını, kıyma kütüğünü, patiska örtüleri, karpuz lambayı, etajeri, lengeri, kavanozları vd.– aslına uygun bir şekilde bir araya getirmek için ne çok didinmişlerdi. Karal çifti sadece Atatürk'ün evini düzenlemekle kalmamış, aynı zamanda çoktan yok olmuş bir dünyadan, Selanik'teki Müslüman evinden bir soluk da üflemişlerdi pembe eve.

Bütün bunları görebilmek için biraz ışığa ihtiyaç vardı. Ne yazık ki bütün bu çaba, bir karanlığın içinde görünmez kılınmıştı. Gözcümüze, kepenklerin neden kapalı olduğunu sorduk. Şaşkın bakışlarımız arasında evin bombalanmasından duydukları endişeyi dile getirdi. Tahta pancurların herhangi bir bombaya fayda etmeyeceği basit gerçeği bir yana, bombacılar zaten hiç dışarıda olmamıştı ki...

Bildiğimiz kadarıyla Atatürk'ün evi, ilk ve son kez, 5 Eylül 1955 yılında bombalanmış, onda da sadece bir pencere camı kırılmıştı. Bombayı atanın, konsolosluğun o sıradaki kavafı Hasan Uçar, attıranın ise MİT'e çalışan –o zaman MAT– Oktay Engin olduğu öne sürülmüştü. Selanik Hukuk Fakültesi'nde okuyan Engin, Yunan poli-

si tarafından yakalanmış, dokuz ay kadar hapis yattıktan sonra tutuksuz yargılanmak üzere serbest bırakıldığında Türkiye'ye kaçmıştı. Engin, sonraları İstanbul Emniyet Genel Müdür Yardımcılığı'na yükselmiş, adı 1 Mayıs 1977 ve 16 Mart 1978 katliamlarıyla anılmış ve kariyerini Nevşehir valisi olarak noktalamıştı.

Bize evi gezdiren kadının bombayı bilmediği belliydi; acaba 6-7 Eylül Olayları sırasında, devlet eliyle azınlıklara yaşatılan vahşetten haberi var mıydı? Fütursuzca sözünü ettiği o bomba, malları yağmalanan, ırzına geçilen, öldürülen ve memleketlerini terk etmek zorunda bırakılan insan hikâyelerinden yapılmıştı. Talanın sonrasında olayın faili olarak içeri atılan ve işkenceden geçirilen bir avuç komünistin hikâyesi de cabası.

Bomba ha!

Kimliklerimizi alıp caddeye çıktık. Kavaf, demir kapıyı arkamızdan kapattı. Dünya, kendi ritminde dönüyordu. Soldaki sokağa saptık ve Atatürk'ün evinin asıl girişinin karşısındaki şahane kahve Pringipos'a oturduk. Mermer masalar, yuvarlak sütunların taşıdığı tavandan sarkan iki metre çapındaki avizeler, duvar halıları, sarkaçlı saatler, gazete okuyan insanlar, sohbete dalmış çiftler, ahşap bar, servis yapan güleç garson kızlar, filtre kahve ve Metaxa...

Camın önündeki masamızdan ölüler evine bakarken Cumhuriyetin hangi kavşakta raydan çıktığını düşünüyordum. Birinci Meclis'in feshi meselesi var elbette. İstiklal Mahkemeleri de... Ama meselenin kökeninde ta baştan Cumhuriyet'in göbek taşına kurulup sonrasında da hep orada kalan İttihatçı anlayış yer alıyordu. Süreç içinde tek yapmaları gereken, nalıncı keseri gibi hep devlete yontacak, Douglas Adams'ın *vogon*'ları gibi "bürokrasi konusunda aşmış bir ırk yaratmak"tı. Sonuçta bu Kutsal İsyan öyle bir başarı kazandı ki, bizzat devletin

kurucusunun adını yaşatacak Selanik'teki evin müze haline getirilmesi bile, bir tür farsa dönüştü.

Her şey, Selanik Belediyesi'nin, Türkiye ile Yunanistan arasında, Balkan Paktı dolayısıyla oluşan cicim yılları sırasında yaptığı bir jestle başladı. Selanik Belediye Başkanı, belediye meclisinin 29 Ekim 1933'teki toplantısından sonra Atatürk'ün doğduğu eve bir plaket yerleştirmeye ve evi satın alarak Atatürk'e hediye etmeye karar verdiklerini açıkladı.

Gerçekten de üzerinde, "Türk milletinin büyük müceddidi ve Balkan ittihadının müzahiri Gazi Mustafa Kemal burada dünyaya gelmiştir. İş bu levha Türkiye Cumhuriyeti'nin onuncu yıldönümü münasebetiyle konulmuştur. Selanik, 29 Birinciteşrin 1933" yazılı mermer plaka, bugün kullanılmayan ana giriş kapısının sağ köşesine yerleştirildi.

Evin satın alınması ise plaketin yerleştirilmesi kadar kolay olmadı. Aradan iki yıl geçmesine rağmen mesele çözülebilmiş değildi. Bunun üzerine Türkiye Dışişleri Bakanlığı 25 Eylül 1935'te, Selanik'teki başkonsolosa evin satın alınması için belediye ve ev sahibiyle görüşülmesini isteyen bir yazı gönderdi.

Selanik Belediyesi zaten evi almaya çalışıyordu. Ama evin o sıradaki Rum sahibi, başına devlet kuşu konduğunu anlayıp fiyatı yükseltmişti ve mevzuat hazretleri, belediyenin ev sahibinin istediği parayı vermesine olanak tanımıyordu. Bu süreç ancak 19 Şubat 1937'de noktalandı ve evin anahtarı, Türkiye Başkonsolosluğu'na teslim edildi.

Türk tarafı aynı yıl Selanikli bir mühendisten (Emanuel Melanos) evin planını çıkartmasını istedi. Ancak nedendir bilinmez, sonra bu plan kullanılmadı. İki yıl

sonra Bayındırlık Bakanlığı'nın görevlendirdiği iki mühendis, bizzat Selanik'e giderek bir kez daha plan çıkardı ve 1940 yılında evin onarımına başlandı. Ancak İkinci Dünya Savaşı gelip Selanik'in kapısına kadar dayanmıştı. Almanlar kente girdi ve inşaat durdu. Hem de ne durmak. Sekiz yıl sonra 1948'de evin restorasyonu tamamlandığında savaş biteli üç yıl olmuş, Almanlar çoktan yıkık şehirlerini onarmaya başlamıştı.

"Restorasyon bitti," müjdeli haberi gelince Ankara'da, Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde bir komisyon kuruldu. Toplanan komisyon evin döşenmesi için gereken eşyaları saptayıp rapor haline getirerek bakanlığa sundu ve zaman bir kez daha durdu. Eğer üçüncü Cumhurbaşkanı Celal Bayar, 1952 yılında çıktığı Yunanistan gezisi sırasında uğradığı Selanik'te, Atatürk'ün doğduğu evin boş ve yıpranmış halini görünce çok üzülmese, kim bilir aradan daha kaç yıl geçecekti? Bayar, 29 Ocak 1953'te konuyla ilgili bir toplantı düzenledi. Toplantıya Ankara Üniversitesi'nde tarih profesörü olan Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü müdürü Enver Ziya Karal da davet edildi ve sonunda ihale onun üzerine kaldı. 20 yıldır yapılamayan açılış, Atatürk'ün naaşının Anıtkabir'e nakledileceği 10 Kasım 1953 tarihine yetiştirilecekti.

İhale, Enver Ziya'ya kaldı, lafın gelişi tabii. Balkan göçmeni olan Enver Ziya'nın ailesi göç sırasında paramparça olmuş, iki ağabeyi kaybolmuş; babası, annesi ve büyükannesi ölmüş, dayısı gözleri önünde satırla doğranmış, yol boyunca el ele yürüdüğü kızkardeşi, geceledikleri samanlıkta bir daha gözlerini açmamıştı. Büyük göç konvoyuyla Edirne'ye gelen Enver Ziya, kimsesiz çocuklar kategorisinde devletin himayesi altına alınmış, yıllar sonra kayıp ağabeylerinden biri onu buluncaya kadar İzmir Alaçatı Yetimhanesi'nde kalmıştı. İki kardeş beraber büyümüş, son derece başarılı bir talebe olan En-

ver Ziya, daha sonra tarih öğrenimi için devlet bursuyla Fransa'ya gönderilmişti. Diyeceğim, Karal için Selanik' teki evi onarmak, kutsal bir görevdi.

Karal, dört elle işe sarıldı. Her şey sıfırdan yapılacaktı ve evin içindeki malzemelerin orijinalleri gibi olması gerekiyordu. Karal Gümülcine, İskeçe ve Selanik'te dolaştı, çeşitli insanlarla görüşmeler yaptı, evin içindeki eşyaların ayrıntılı bir envanterini çıkardı, Selanik'te bulunabilecek eşyaları saptamak için çarşı pazar gezdi ve Ankara'ya dönüşünde gereken malzemelerle ilgili ilk raporunu hazırlayıp 28 Şubat'ta bakanlığa sundu. Bu rapor 9 Mart'ta Cumhurbaşkanı tarafından da onaylandı. Bunun üzerine Karal, eşyaların nerelerden sağlanabileceği ve tutarlarıyla ilgili ikinci ve daha detaylı bir rapor hazırlamaya başladı, onu da 22 Mart'ta bakanlığa verdi. Evin döşenmesi için ayrılan 10.036 liralık ödenek, bu ikinci raporda 848 lira aşılıyordu.

Müze, kâğıt üzerinde açılışa hazırdı.

Sümerbank'ın Malatya Bez Fabrikası'nda dokutulacak kumaşlardan, Şarköy ve Berkofça kilimlerine, zarflı fincanlardan bakır eşyaya bir koşuşturmacadır gidiyordu. Bu arada bir düzine kadar resmî kurumla, sergilenecek malzemeler için yazışmalar sürüyor; çerçeveden kül tablasına, tuvalet maşrapasına, tespihten kravata eksik malzemeler aranıyordu: perdeler, patiskalar, tüller, danteller, sedir ve minder örtüleri...

Tarihçi Karal, bunlardan hiçbir şey anlamıyordu ve kendisine yardım edecek kimse yoktu. Bunun üzerine öğretmen eşi Fatma Karal'ı da trafiğe soktu.

Karallar 14 Eylül'de İstanbul'a geldiklerinde, hâlâ birçok eksik vardı. Bu arada yurt dışına çıkartılacak eşyalar için bakanlıkla yazışmalar sürdürülüyor bir yandan da yapacakları harcamalar için yanlarında götürecekleri dövizin onayını bekliyorlardı. Bu arada dedikodu çarkları da

çalışmaya başlamıştı çoktan. Çiftin kızları Seçil Karal Akgün, *Selanik'teki Ev* kitabında yaşananları şöyle anlatıyor:

> Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğü'nden İbrahim Çakmak, İstanbul Eski Eserler Müzesi müdürü Aziz Oğan'ı telefonla arayarak, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından bu görev için sadece 25 günlük ödenek ayrıldığını ileri sürerek evin düzenlenmesinin bu süreyi geçmemesi gerektiğini bildiren bir yönerge vermişti. Bunun 28 Eylül sabahı Topkapı Sarayı görevlilerinden İsmail Baykal tarafından Karal'a bildirilmesi, Karal'ı çok üzdü.

Karal'ın, "Makamınızca takdir buyurulacağı gibi, bendeniz, müteahhitlik ile iştigal edenlerden değilim," diye başlayan şahane cevap yazısını buraya alacak değilim, meraklısı bulur okur.

Sonunda, tahsisatın Selanik Boşkonsolosluğu'na gönderildiği haberi geldikten sonra, 7 Ekim akşamı, özel vagona yüklenen 28 kasa eşyayla birlikte Karal çifti de Sirkeci'den yola koyuldu. Ancak tren, Alpullu'da durduğunda ek vagon, ağırlık yaptığı gerekçesiyle sökülüp orada bırakıldı. Enver Ziya'nın bundan, tren ancak Uzunköprü sınırına geldiği zaman haberi oldu. 8 Ekim akşamı Selanik'e vardılar; eşyaların gelmesi için daha dört gün beklemeleri gerekecekti.

Peki, işler yoluna girmiş miydi? Tabii ki hayır. Bu kez de Enver Ziya Karal'ın Selanik'te kullanması için tahsis edilen ve 30 Eylül'de Başkonsolosluğa gittiği söylenen 3.500 liralık ödenekten eser yoktu. O sırada Selanik Başkonsolosu olan Mehmed Ali Bey, 14 Ekim günü Dışişleri Bakanlığı'na yazdığı yazıda bu durumu bildirdi ve işin bir an evvel başlayabilmesi için Karal'a kişisel kredi açtı.

Günler geçiyor ancak parayla ilgili bir gelişme olmuyordu. Başkonsolos, Dışişleri'ne bir yazı daha yazdı. Onlar da konuyu Millî Eğitim Bakanlığı'na havale ettiklerini söylediler. Eş dost araya girmiş, işleri Ankara'da elden takip etmeye başlamışlardı ama nafile. Karal, 26 Ekim'de bir yazıyla durumu Cumhurbaşkanlığı Kütüphane müdürüne bildirmek zorunda kaldı. Çünkü bir gün önce Başkonsolos Mehmed Ali Bey de kendilerine daha fazla kredi açamayacağını söylemişti.

4 Kasım'da Ankara'dan gelen bir telgraf, paranın Atina Başkonsolosu Recep Yazgan'a gönderildiğini bildiriyordu. Bu kez de Recep Bey, bu işle ilgisi olmadığını, bakanlıktan parayı Selanik'e göndermesi için talimat gelmezse havaleyi Ankara'ya geri göndereceğini söylüyordu.

"Anlatması kolay, dinlemesi eğlenceli, inanması zor ve yaşanması tam bir karabasan olan günlerden sonra, 12 Kasım'da para, Selanik'e devredilebildi." Bu arada 10 Kasım'da evin açılışı yapılmıştı.

Bütün bu süreçte aksamayan tek şey vardı. Karalların Selanik'e vardıkları hafta, Keskinli bir ressam çıkagelmiş, evin yağlı boya resimlerini yapmak için bizzat cumhurbaşkanı tarafından görevlendirildiğini söyleyerek onların kaldığı otele yerleşmişti. Daha sonra, "Kralların Ressamı" Rahmi Pehlivanlı olarak ünlenecek bu genç, o sıralarda sadece Karalların MİT ajanıydı.

Ano Poli: Minyatür

Yukarı Selanik'te (Ano Poli) dolaşmak biraz çocukluğumun Suriçi İstanbulu'nda dolaşmaya benziyor. Yollar, insanlar, binalar, dükkânlar o kadar aşina ki. Bir süre sonra, tıpkı Haliç bölgesini hatırladığım zamanlarda olduğu gibi, eski bir minyatüre baktığımı düşünmeye başlıyorum.

Diklemesine konmuş kâğıdın en altında, üzerinde bir-iki yelkenliyle ince mavi bir şerit halinde Ege Denizi duruyor, geri kalanını ise sarının çeşitli tonlarıyla bezenmiş kara parçası kaplıyor. Mavilikten başlayarak yukarılara doğru, beyaz ve kahverengiyle işaretlenmiş surların içinde Ortaçağ Selaniki yer alıyor. Gri minareler, kırmızı, pembe ve mavinin ağırlıkta olduğu insan suratlı evler, yeşil türbeler ve anıt serviler; sağda solda bir-iki köpek, bostanlar ve kentin doğusuyla batısı arasındaki iki kapı arasında düz bir çizgi izledikten sonra geniş arazide duman gibi dağılan beyaz yollar.

Solda yeşil-mavi-kahverengi renklerin iç içe geçtiği bir bataklık görülüyor, onun hemen üzerinde kare bir avlu içinde nakşedilmiş Mevlevihane, derken tıpkı haritaya işaret koyar gibi Müslüman mezarlığının yerini saptayan bir mezar taşı, onun da arkasında tepeye doğru, tek hamlede ve maviyle çizilmiş tanrıların dağı Olympos.

Sağda ise yine mezarlık işaretleriyle kahverengi çit-

lerle çevrilip içi yeşile boyanmış tarlalar var. Onların biraz üzerinde bir kışla. Kalan boşluğa envai çeşit çalılık ile tavşan, geyik gibi yabani hayvanlar nakşedilmiş.

Orhan Pamuk'un, "Nakşetmek, karanlığı hatırlamaktır," sözü geliyor aklıma. Yukarı Selanik'in kargacık burgacık sokaklarında dolaşırken bir kum tepesi gibi üzeri örtülmüş zamanı, zihnimde yeniden canlandırmaya çalışıyorum.

Şurada kafes örgülü cumbası ve şahnişiniyle bir ev, ileride belli ki epeydir akmayan ve artık kimin hayratı olduğu bilinmeyen bir çeşme, sokağın ucunda beliriveren ve ona sonsuzluk bağışlayan servi, etrafındaki demir parmaklıkla bir köşeye büzüşmüş türbe ve ufacık bir meydanı örten çınar... İnsan o çınarın altında oturup gözlerini kapatsa Tanpınar'ın Osmanlı dönemi İstanbulu için anlattığı satıcı seslerini de duyabilir sanki.

> Kuvvetli yaz öğlesini bile içeriye damla damla sızdıran kafeslerin arkasında birdenbire sesten bir ağaç dallanır, budaklanır, satılan şeyle hiç alakası olmayan nağmeden meyveler, üzeri işlemeli yağlıklarla örtülmüş aynalara, tozlu camın altında kâğıdın renkli ebrusu, tezhibiyle karışan yazı levhalarına, mutfakta iyi kalaylanmış bakır kapların dizili durduğu raflara, merdiven başlarında geceye hazırlanmış lambalara salkım salkım asılır, sonra uzak sokaklara yaprak yaprak dağılırdı. Bazen iki-üç satıcı birden karşılaşırlar, küçük bir ses ormanı teşekkül ederdi.

Ama içinde dolaşırken bunca aşina hissettiğim bu dünya, bir o kadar da uzak artık bana. Kıyıdan çok açılmış bir yüzücü gibi hissediyorum kendimi buralarda dolaşırken; çünkü biz, içine doğduğumuz bu mahallede büyürken yeni hayat, başka yerlerde vaat ediliyordu.

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın romanlarını okurken beni hep rahatsız eden, bütün o modern anlatılar kurma çabasının altındaki açmaz da bu galiba. İlk bakışta onun da Proust gibi, "kayıp zamanın izinde" koştuğu zannına kapılıyor insan; ama Proust'tan önemli bir farkı var Tanpınar'ın, o anlattığı zamanı neredeyse bir kusursuzluk halesiyle taçlandırıyor, alttan alta o zamanın yekpareliğine de inanıyordu.

Yukarı Selanik'e bakarken Matrakçı minyatürleri gibi, Tanpınar'ın saatine de bakma ihtiyacı duyuyor insan. Şehirlerin insanlara ettiği oyunlardan da söz edilebilir belli ki.

Yukarı Selanik, beş yüz yıla yakın Müslümanlara aitti ve onların buraya yerleşmesinde hiyerarşinin olduğu kadar, göçebe kültürünün de etkisi vardı. Deniz kenarında ne yapacaklardı ki?

Göçerliğin etkisi, ev eşyalarında açıkça görülüyordu: şilte, divan, tabure, yastık, yorgan, kilim vs. Ha deyince toplayıp gidebileceğiniz şeyler. Aynalı konsollar, etajerler, çalışma masaları, gardıroplar ancak XIX. yüzyılın ikinci yarısında, o da birkaç zengin konağında görülüyordu. Bunun dışında Aşağı Selanik'te hızla yol alan, saatçilik ve marangozluğun Yukarı Selanik'te esamisi bile okunmuyordu.

Hiçbir nakkaşın, hiçbir minyatüre çizmeyeceği, sanki kuyruğu yanmış bir farenin can havliyle oradan oraya seğirtirken açtığı izlenimi veren sokak dokusunun, Yukarı Şehir'de bugün de büyük ölçüde korunduğunu söyleyebiliriz. Çıkmaz sokakların bolluğu da cabası.

Tabii zamanın etkileri görülmüyor değil. Belki mültecilerin bir kısmı, Karadeniz'den kopup geldikleri için bizim kentlerimizi, kasabalarımızı habis bir biçimde ku-

Yukarı Selanik'ten tipik bir çıkmaz sokak.

şatan Laz müteahhit binalarından burada da epeyce var. Kimi yerlerde canım arnavutkaldırımlarının üzerine asfalt dökmeyi de ihmal etmemişler; tıpkı bizim Boğaziçi'nin ara sokaklarında yaptığımız gibi. Cumbalı, şahnişinli ama aynı zamanda pimapenli ve ahşap görünümü verilmiş, 49 yıl garantili PVC dış cephe kaplamalı bir restorasyon durumu da var; haliyle kuyulu bahçelere de garaj rolü biçilmiş. Sessizlik ve ıssızlık, tek tük geçen arabaların motor gürültüsü sayılmazsa büyük ölçüde varlığını koruyor. Manzara ise yukarıya doğru atılan her adımda daha da güzelleşiyor ki bunda Haliç sırtlarındaki ara sokaklarda dolaşırken olduğu gibi, suyun bir görünüp bir yitmesinin de payı var.

Evliya Çelebi XVII. yüzyılda Selanik'e geldiğinde her zamanki mübalağacılığıyla kentte yüz elli kadar ca-

mi ve medrese olduğunu yazmıştı. Semavi Eyice yıllar sonra yazdığı makalesinde, "Evliya'nın bütün sayıları gibi bu da gerçeğin üstündedir," dedikten sonra çeşitli kaynaklardan derlediği bilgilerle hesabı düzeltti ve kentte on beş tanesi kiliseden bozma toplam otuz sekiz caminin olduğunu yazdı.

Bizim, Ano Poli civarından başlayarak yukarı kentte attığımız büyük turda da, dinî yapıların ağırlıklı bir yeri olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Selanik'te, belki de Yunanistan'ın en dindar insanlarının yaşadığı düşünülürse bunda şaşılacak bir yan yok.

Rehber kitaplarda, Yukarı Şehir'in en güzel sokağı olarak nitelenen Theophilou Sokağı'ndan başladık turistik turumuza. Bütün o eski evleriyle Theophilou, 1970'lerin sonuna kadar şehrin en karakteristik sokağıymış. Hâlâ iyi durumda olan bu evlerin çoğu Balkan, Anadolu ve Rumeli mimarisinden esintiler taşıyor. Bazı binaların cephelerindeki alçıdan rölyefler ve boyayla yapılmış desenler de görülmeye değer.

Buranın hemen ilerisinde, eskiden Kule Kahve'nin olduğu yer, diye tarif edilen ufak meydanda, gösterişli Varvara Villası çıkıyor karşımıza. Bir dönem okul olarak kullanılmış, yakın zamanda Selanik Belediyesi tarafından restore edilip kütüphaneye dönüştürülmüş. Yukarı Selanik'te sayıları çok az da olsa bir zamanlar nasıl varlıklı insanların olduğunu gösteren, değerli bir parça gibi. Aynı meydanda, belli ki çok uzun süredir kullanılmayan tipik bir Bizans hamamı da var. XIII. yüzyılın sonu ile XIV. yüzyılın başında yapıldığı tahmin edilen hamam pek küçük olsa da, gördüğümüz kadarıyla hiç bir şeyi eksik değil. Osmanlı döneminde buraya Kule Hamamı deniyormuş. Ancak yakınlarda bir kule olmadığı için, doğrusu bu kule adının nereden geldiğini çıkartamadık.

Buradan Akropoleos Caddesi'ni takip ederek kısa

sürede Taksiarhes Kilisesi'ne varıyoruz. XIV. yüzyılda yapılan kilise, zaman içinde birçok tadilat geçirmiş ve orijinal mimari hem bu tadilatlarla hem de kimi ek ünitelerle değişmiş. Osmanlı döneminde adı İki Şerefeli Cami olmuş. İlk halini tahmin etmek bizim için imkânsız. Bizans devrinde Katolik manastırıymış. İçeride birkaç basit duvar resmi var. Bunlar, birçok başka kilisede olduğu gibi, Hıristiyanlık tarihinden iki sahneyi canlandırıyor. İlkinde İsa'nın göğe yükselişi anlatılıyor, ikincisinde ise Hıristiyan dünyasında 11-12 Mayıs'ta, Paskalya'dan 50 gün sonra kutlanan, Aziz Ruhu'nun Kudüs'te toplanmış havarilere inmesini temsil eden, hatta "kilisenin doğum günü" olarak kabul edilip "Küçük Paskalya" diye adlandırılan Hamsin Yortusu resmedilmiş.

Caddeyi tutup dümdüz yukarıya doğru tırmanmak mümkün; ama Yukarı Şehir'de caddelerden çok, her biri bir hikâye anlatmaya meyilli ara sokaklar önemli. O yüzden biz de rotamızı doğu surlarına doğru kırıp ara sokaklara sapıyoruz. Hedefimiz bu kez sur dibine yakın Agios Nikolaos Orfanos Kilisesi. Bir zamanlar Katolik manastırı olarak da kullanılmış olan kilise, Herodotou ve Apostolu Pavlu sokaklarının kesiştiği köşede karşımıza çıkıyor. Son bulgulara göre burayı Sırpların en büyük krallarından biri olarak kabul edilen ve tahta geçtikten iki yıl sonra, 1284 yılında Kavala'ya kadar olan bölgeyi krallığına katan Milutin'in yaptırdığı söyleniyor. Kilisenin içindeki resimler büyük ölçüde korunmuş; içeride neredeyse bir santim bile boş yer bulmak imkânsız; insan kendini, bir resmin içine düştüğü duygusuna kapılmaktan alıkoyamıyor. Uzmanlar, bayağı bir nokta atışıyla, resimlerin 1310-1320 yıllarında yapıldığını söylüyor.

Bazı çok dik sokakların başında ya da sonunda ara ara durup soluklanarak ve giderek daha da aşağılarda kalan Selanik Körfezi'ndeki ışık oyunlarını seyrederek,

usulca batıya kayıyoruz. Neredeyse yukarıdaki kale surlarına bitişik noktada Eptapirgiu Caddesi'ndeki Vlatades Manastırı'na (Çavuş Manastırı) varmamız yarım saati buluyor. Burayı XIV. yüzyılda, Dorotheos ve Markos kardeşler kurmuş. Manastır özellikle 1801 ve 1907 yıllarında geçirdiği tadilatlar ve kimi eklerle orijinal halinden bir hayli uzaklaşmış olsa da, hem mimari yapısı hem de konumu itibariyle çok etkileyici. Bizans geleneğinde, manastır ortasına kurulan kiliselere *katholikon* deniyormuş. Burada da bunlardan bir tane var. Ayrıca müze bölümündeki Bizans elyazmaları ve resimler de eminim meraklısının çokça ilgisini çekecektir. Eski zamanda Yukarı Şehir'de barınan yegâne Rum nüfus, bu civarda yer alıyormuş. Zamanında hemen buralarda bir Kadir Baba Tekkesi de varmış ama gördüğümüz kadarıyla ondan geriye bir iz kalmamış.

Sur dibi boyunca on dakika daha yürüyerek II. Murad'ın şehre girdiği Trigonios Kulesi'nin (Zincirli Kule) yanından geçip Anargiron Kapısı'ndan şehrin akropolünün kuzey kesimini kaplayan kaleye giriyoruz. Burası tıpkı bir amfiteatr gibi, bir eğimin üzerine inşa edilmiş. Osmanlı devrinde ayrıca takviye edilen kale içi, çoğunluk tek ya da iki katlı evlerden oluşuyor. Bir-iki kilise de var ama Eyice'nin, "Kale içinde üstü kiremit örtülü bir Kale Camii vardı. 1953'te buna, kilise yapılmış olarak rastlamıştık," dediği yer de bunlar arasında mı, bilemedik. Biraz soluklanmak için bir kahveye oturduk. Selanik'te –aslında bütün Yunanistan'da– bir yere oturunca ayrıca su istemenize gerek yok, çünkü kocaman bir bardak su hemen önünüzde peydahlanıyor. Hazır oturmuş, kahve konyak içerek soluklanırken Yunan egemenliğine geçtikten sonra Yukarı Selanik'te yaşananlara da kısaca bir göz atalım.

Müslümanlar, kentin Yunanistan'a geçtiği 1912'den sonra da yukarı mahallelerde oturmaya devam etmiş. İnanılır gibi değil ama şehirde güvenliği sağlama işini Müslüman görevliler sürdürmüş. Çünkü o sırada Yunan hükümetinin esas derdi, Müslümanlarla değil Bulgarlarlaymış.

Babası o sırada Selanik'te, kralcı partiden milletvekili olan ve 1917 seçimlerinde de aynı partiden milletvekili seçilerek Parlamento'ya giren Reşat Tesal, anılarında o yılları anarken tek tük olaylardan bahsediyor; ama genel olarak Selanikli Müslümanların yaşamında çok da büyük bir değişiklik olmadığının altını çiziyor. Hatta Venizelos'un seçimleri kaybetmesinden sonra Kral Konstantin yönetiminde, keyiflerinin iyice gıcır hale geldiğini yazıyor. İşler, Yunanlıların İzmir'e asker çıkarmasından sonra çatallanmaya başlamış, Yunan ordusunun yenilmesi ve Anadolu'dan kaçan Rumların kente ulaşmasıyla çığrından çıkmış. Çok kısa sürede şehirden yüz binlerce insan gelip geçmiş. Geçmeyip kalanların sayısı da yüz bine yaklaşmış. Düşünün Selanik'in –hele de o tarihlerde– eti ne, budu ne.

İlk korku günlerinin ardından Tesal, dönemi şöyle anlatıyor:

> Anadolu'dan kaçan Rum ve Ermenilere barınacak yer bulma problemi çıktı. Bunlar, pek perişandılar. Sokaklarda sürünüyorlar, geceleri de buralarda yatıp kalkıyorlardı. Ve durmadan, iniltiyi andırır şarkılarla felaket ve sefaletlerini dile getiriyorlardı. Rumca bilmedikleri için Türkçe konuşuyorlar, şarkılarını da bizim makamlarımızla ve Türkçe olarak teganni ediyorlardı. İnleye inleye, hıçkıra hıçkıra söyledikleri bir şarkının sözleri hâlâ hatırımdadır:

Atımı bağladım delikli taşa,
On iki kaymakam, bir Kemal Paşa,
Attılar bizi dağdan taşa,
Offf, gençliğim eyvaah!

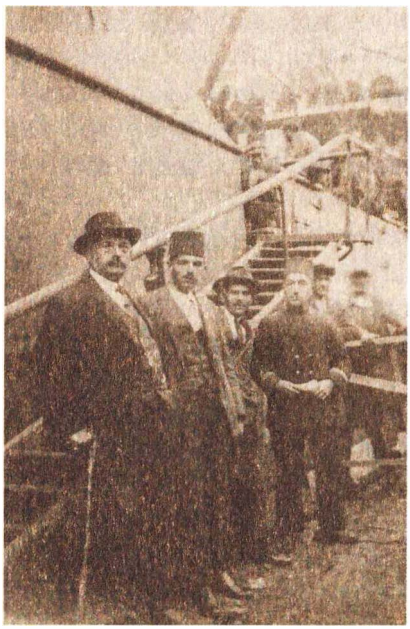
Çaresiz kalan sıkıyönetim idaresi bunlara, Türk evlerine saldırıp işgal etme hakkı tanıdı. O zaman, korkunç bir tecavüz başladı ve bir öğleden sonra bizim de kapılarımız kırılarak içeriye kadın, erkek, çoluk çocuk belki 50 kişi doldu. Kimseye bir şey sormadan ve babamın yalvar yakarına bakmadan, alt ve üst odaları paylaşmaya başladılar.

Eski milletvekili olmasından aldığı güçle, Tesal'ın babası bu ilk işgalcilerden kurtulmayı başarmış, ancak ertesi sabah dört-beş kişi kapıyı kırıp içeri girince, artık evi paylaşmak durumunda kalmışlar.

Şansımıza yeni gelenler gerçekten de çok efendi insanlar çıktı. Tekirdağ tarafından geliyorlarmış. İhtiyar ana baba, mesleği fırıncılık olan orta yaşlı bir adam, karısı ve biri erkek üç çocuğu, toplam yedi kişiydiler. Çok iyi Türkçe konuşuyorlar, bizim âdetlerimize uygun ve saygılı görünüyorlardı.

Gerçekten de, mübadele ile Selanik'ten ayrılıncaya kadar; bu aile ile bir çatı altında ve huzur içinde yaşayacaktık. Kaç göçe de pek saygılı olan bu kimseler, mutfağı ve hele tuvaleti müşterek kullanma hususunda bizi hiç rahatsız etmeyecektiler.

Yukarı Selanik'in bu üst bölümünde 1920'lerden sonra hep mülteciler yaşamış. Bugün de mihnetli yılların nişanesi olarak, hiç değilse bir duvar eksik yapmak için surlara bitişik inşa edilmiş, kapısı ve penceresi sura açıl-

İstanbul'a dönen Selanikli Türkler.

mış evlerden bazılarını görmek mümkün. Yukarı Selanik'te rastladığımız yaşlı kadınlar, bizde kederlerden oluşmuş çok katmanlı bir tabakaya bakıyormuş duygusu uyandırdı. İnsan burada dolaşırken Eleni Karaindrou bestesinin boy atıp serpildiği toprağı da tanımaya başlıyor.

Bu kadınların bir kısmı, o ilk sürgün yıllarında Müslümanlardan kalan mallardan pay alabilmek için aileleri tarafından apar topar evlendirilen küçük göçmen kızlardı. Kimi, yılda bir kez, dut zamanı gelip evlerinin bahçesi önündeki basamaklara oturan ve huşu içinde eski evine bakıp duran, siyahlar içindeki Müslüman kadına dut vermişti. Kimi bütün ömrünü, hep o kayıp ağabeyi aramak ve beklemekle geçirmişti. Hepsi Alman işgalini yaşamış; Nazilerin, Selanik'in tepesindeki parkta kurdukları köpek kampından gelen ulumalarla titremiş, açlık

çekmiş ve müttefik bombardımanında yanan şehirlerini izlemişlerdi.

1927 yılında, Selanik'te bir göçmen ailenin çocuğu olarak, Yukarı Şehir'de gözlerini dünyaya açan Yorgos Yoannu, o ilk yılları çoğunluk, kadınlar üzerinden anlatır:

> Karşı binanın üçüncü katında çok güzel sesli bir kız otururdu. Ay ışığında onu görür görmez şarkı söylemesi için yalvarmaya başlardık. Önce biraz nazlanır sonra uzun beyaz geceliği içinde ayağa kalkar, eski balkonun demirlerine dayanır; yaşlı kadınlar, anneler, kardeşler arasında şarkısını söylemeye başlardı. Ânında mutlak bir sessizlik çökerdi taraçalara. Korkular içinde yaşayan bu aç, sindirilmiş insanlar, yaz gecesinin içinde yükselen o güzel sesi dinlerken müthiş duygulanırlardı. Aşağıda devriye gezen Alman askerler bile dururlar, şarkının bitmesini huşu içinde beklerlerdi. Kızın sesi sopranoydu ve operalardan ve özellikle Mozart'tan aryalar söylerdi. Şarkı biter bitmez bütün mahalleden alkışlar patlar, "Bis!" sesleri yükselirdi. Seslerden, ne kadar çok insanın onu dinlemek için yataklarından kalktıklarını anlardık.

Dönüş yolunda Akropol'ü şehre bağlayan diğer kapıya, bugün Portara denilen Eski Delik'e uğruyoruz. Sanki orta dünyadan çıkıp gelmiş, sadece adı için bile gidip bakar insan. Buradan biraz doğuya doğru kayarak aşağıya doğru inince Musa Baba Türbesi'ne varılıyor. Abdal Musa, Osmanlı devletinin ve yeniçeriliğin kuruluşuna adı karışan tarihî bir şahsiyetti. Bektaşilik geleneğinde on iki posttan on birincisi "Ayakçı Abdal Musa Sultan postu"dur. Birçok yerde türbesi vardır. Terpsithea Meydanı'ndaki mozolesi XVI. yüzyılın sonu ya da XVII. yüzyıl başında yapılmış küçük, altıgen bir Osmanlı yapı-

sı ve bu üslubun Selanik'teki tek örneği.

Buradan aynı hizada batıya doğru ilerlediğimizde ise Ano Poli içinde yer alan ve Osmanlı döneminde Suluca diye bilinen semte geliyoruz ki burada, Osios David Kilisesi (Suluca Camii) çıkıyor karşımıza. İçinde 5. yüzyıl sonu ve V. yüzyıl başına tarihlenen Bizans mozaikleri var. Özellikle "Tüysüz İsa"nın mozaiği çok meşhur. Ayaklarımıza inen karasularla birlikte, kente de akşam iniyor artık. Birazdan güneş, Termaikos Körfezi'nin sularına kavuşacak. Boş bir arsadaki tümseğe tırmanıp anbean alçalmakta olan ve iri bir portakalı andıran turuncu kütleyi seyrediyoruz bir süre.

Kuşkusuz biraz daha ileride başka kilise ve camiler de var ama bu kadar yeter. Selanik'in kiliselerini ve şapellerini, ne saymakla ne de dolaşmakla bitirmek imkânsız. Kaldı ki keraat vakti de geldi. Hedef, Tsinari (Çınar).

Burada, kocaman bir çınarın kapladığı meydancıktaki iki sokağı tavernalar doldurmuş. Biz tam çeşmenin karşısındaki tavernanın önündeki ince uzun taraçada duran masalardan birine kuruluyoruz. Barbayani satmadıklarından, Mini Ouzo söylüyoruz ve mezeler matahmış değilmiş aldırmaksızın, Yukarı Selanik'e inmekte olan geceye kulak kesilip aklımızda gün boyu içinde beşik gibi sallandığımız geçmiş zaman, usul usul demleniyoruz.

Yukarı Selanik:
İşçi sınıfı cennete gider!

Yukarı Selanik'te Müslümanların oturduğu tek bölge üst taraflar değildi, Tsinari'den aşağıya, Egnatia Caddesi'ne kadar olan kesimde de onlar vardı. Bugün adı Agios Dimitrios olan Mithat Paşa Caddesi –Paşa kısa süre de olsa Selanik'te valilik yapmış ve bu cadde onun zamanında genişletilmişti– o zaman yukarı kentin en kayda değer yeriydi. Bugün ise aşağıdan yukarıya doğru sıralarsak bunlardan dört tane var: Olimbu, Agios Dimitrios, Kassandrou ve hepsinin üzerinde bir yay oluşturan Olimbiadas (Athinas) caddeleri.

Batı'daki Vardar kapısından üst taraflara doğru uzanan sur içi mahallelerini gezdiğiniz zaman, sanki İstanbul'da Topkapı ile Fındıkzade arasında kalan bölgenin iç taraflarında dolaşıyormuş duygusuna kapılıyorsunuz. Bu hem bir dönem buraların Müslüman mahallesi olmasından hem de sonrasında yoksulların, işçilerin, zanaatkârların buraları mesken tutmasından kaynaklanıyor. Bisikletçi, çamaşırhane, kuaför, köşede barla gece kulübü arasında gidip gelen bir mekân, saat ya da televizyon tamircisi ve sayıları Aşağı Selanik'te karşılaştıklarımızın dört-beş katını bulan iddia bayileri var etrafta. Kapı önlerine sandalye atmış güneşlenen hamile kadınlar, bir arsada oyuna dalmış çocuklar, sur dibinde kuyruğunu sal-

laya sallaya otlayan beygir ve onun birkaç adım ötesinde açık havada şakır şukur tavla oynayan dişsiz iki ihtiyar giriyor kadraja. Erkek erkeğe kahvelere sık rastlanıyor. Daracık sokaklar, iki yanına park etmiş otomobillerle, ne arabaların ne de yayaların geçmesine olanak veriyor ve neredeyse her köşe başında, önünde mum yakmak için bir-iki kadının beklediği küçük şapeller görüyorsunuz. Malum ironik deyiş geliyor ister istemez aklımıza: "İşçi sınıfı cennete gider."

İlk kez Selanik'e geldiğimizde, trenimizin kalkmasına dört saat varken girmiştik bu bölgeye ve birbirine bu kadar yakın ve bu kadar farklı iki kent bizi afallatmıştı. Neyse ki İstanbul'dan geliyorduk. Büyülenmiş gibi bir ara sokaktan diğerine geçerken zamanı unutmuş ve sonunda iyice ücra bir sokakta, bir içki dükkânının vitrinine yapışmış halde bulmuştuk kendimizi. Burası İstanbul'dayken tüyosunu aldığımız ama, "Nasıl olsa bulamazsınız, çok zor bulunur," denilen, Makedonya'nın ünlü boğma rakı markası Babacim'in bayisiydi. Yunanlılarda bizdeki gibi rakı-boğma rakı ayrımı yok. Çeşitli tatlarda uzoları, bir de rakıları var. Rakı dedikleri anasonsuz, ülkenin daha çok kuzey kesimlerinde üretilen bizim "boğma rakı" dediğimiz şey. Kaçak olarak evlerde de yapıyorlar ve galiba daha çok da öyle yapılıyor.

Vitrindeki, envai çeşit şişeye doldurulmuş, çeşitli ebatlardaki Babacim arasında yitmiştik yitmesine de, dükkân siesta dolayısıyla kapalıydı. Oralarda birini bulup kafa göz yara yara dükkânın saat altı civarında açılacağını öğrendik. Trenimiz sekizde kalkıyordu ve saat altıya çeyrek vardı. Beklemeye karar verdik. Saat altı buçuğa geldiğinde ne gelen vardı ne giden. Belki de amca hazır siestadayken bir şişe Babacim'in başına çökmüştü.

Bir sonraki gelişimizde, buralarda dolaşırken artık bölgenin tarihine ilişkin daha çok şey biliyorduk. XIX. yüzyıl başında kentte ortaya çıkan önemli siyasal akımlar da yandaşlarını ağırlıklı olarak bu bölgeden devşirmişti.

1865 ile 1918 arasında, 40 gazete ve haftalık derginin yayımlandığı şehirde her türlü siyasal eğilim savunuluyordu. Ziya Gökalp, ilk sosyoloji derslerini Selanik'te vermişti. Hep "sadeleştirilmiş bir Türkçeyle yazma akımının öncü dergisi" olarak lanse edilen *Genç Kalemler*, 1911-1912 arası burada yayımlanmıştı. Yazarları arasında Ali Canib, Ömer Seyfeddin, Ziya Gökalp, Aka Gündüz gibi isimler vardı ve bunlar o kısa süre içinde, Murat Belge'nin deyişiyle, "Türk milliyetçiliğinin ondan sonra elden bırakmayacağı birtakım temel taşlarını döşüyorlar"dı. Bu görüşler, Balkan Savaşları'na kadar, acaba Müslümanlık üzerine bir yapı kurulabilir mi, diye düşünen İttihat ve Terakki kadroları arasında da etkili olmuştu.

O dönem Selanik'te sahne alan akımlardan biri Türkçülük ise diğeri de hiç kuşkusuz sosyalizmdi. 1840 ile 1912 arasında şehrin ticaret hacmi yirmi kat artmıştı. İmparatorlukta başkentten sonra en çok işçi Selanik'te yaşıyordu ve bu, etkisini bugün de koruyan güçlü bir sol hareketin doğmasına yol açtı. Ağırlıklı olarak Yahudi işçilerin ve onların lideri Benaroya'nın sürüklediği Sosyalist İşçi Federasyonu sayesinde Selanikliler, 1 Mayıs 1909'da ilk kitlesel işçi gösterisine tanık oldu. Kent, Yunanistan'a geçtikten sonra ve Birinci Dünya Savaşı yılları boyunca, mücadelede öncülüğü tütün işçileri üstlendi. Şaka değil, daha 1918 yılında sekiz saatlik iş günü hakkı elde edilmişti. Gerçi bunda o sıralarda işine öyle geldiği için sendikal hareketi ve İşçi Merkezi'nin kuruluşunu destekleyen Venizelos hükümetinin de katkısı vardı. Ama aynı sırada Venizelosçu subaylar, komünistlere karşı örgütleniyorlardı. Daha 1920'nin başında devlet, jan-

İkinci Meşrutiyet Selanik Vilayet Konağı önünde coşkuyla kutlanmıştı.

darmaya yardımcı olsun diye, "milliyetçi" çocuklardan oluşan ve halk arasında "sopacılar" olarak bilinen lümpenlerden kurulu birlikler oluşturmuştu. Bunlar işverenlerin kurduğu sarı sendikalara bağlı çalışıyor ve polisle enseye tokat takılıyorlardı.

"Bu çeteler sonraki yarım yüzyıl boyunca askerî yetkililerle yakın bağlantı halinde gelişen bir antikomünist milliyetçi gruplar ağının çekirdeğini oluşturdu. İçsavaş ve 1950'ler boyunca, 'Paramiliter Devlet' denilen bu oluşum, kent sokaklarına hâkim oldu," diye anlatır tarihçi Mark Mazower. Costa Gavras'ın çektiği ve Mikis Theodorakis'in müziklerini bestelediği *Z (Ölümsüz)* filmine konu olan ve 1963'te Selanik'te düzenlenen bir suikaste kurban giden milletvekili Gregoris Lambrakis'in katilleri de bu gruptu.

Metaksas diktatörlüğünde de baskı ve şiddetin ilk örneği, Selanik'te yaşandı. 8 Mayıs 1936'da, Selanik İşçi Sendikaları Federasyonu, üyelerini greve çağırdı. Gerçekten büyük bir kalabalık toplanmıştı. İşçiler belediye binasına doğru yürümeye başladıklarında, polis havaya

ateş açarak grubu dağıtmaya çalıştı ama başarılı olamadı. Derken üç bin kişilik başka bir grup, batıdaki polis barikatlarını aşarak tütün depolarına ulaştı. Gece, gösterilere katılanların sayısı yirmi beş bini bulmuştu. Metaksas'ın tepkisi sert oldu ve polise, "Ateş serbest!" dendi. Ertesi gün polis, kent merkezinde toplanan kalabalığın üzerine ateş açtı. Saatler sonra olaylar sona erdiğinde 12 kişi öldürülmüş, 25 kişi ağır yaralanmıştı. "Görev"i biten polis merkeze çekildi ve yerine asker sokağa sürüldü. Hep bildik hikâyeler anlayacağınız.

Selanik'te hiçbir zaman bir ağır sanayi olmamış. Bu kural günümüzde de geçerli. Hatta kentteki gelişmelere bakan birçok ekonomist, kentin giderek var olan endüstriden de kurtulmak için hamle ettiğine dikkat çekiyor. Yine de şehir, Makedonya bölgesinin açık limanı olduğundan bir endüstri ve ticaret merkezi niteliğini koruyor.

Günümüzde endüstri, ağırlıklı olarak yağ, çelik, petrokimya ürünleri, tekstil, makina aksamları, un, çimento, ilaç, içki ve mermer üzerinde yoğunlaşmış durumda. Ancak Yunanistan'ın AB'ye girmesi ve Selanik'in 1997 yılında "Avrupa Kültür Başkenti" seçilmesi, hizmet sektörünün giderek ağırlığını hissettirmesine yol açmış. Bu, eskisinden bambaşka bir çalışanlar sınıfının doğmasını da beraberinde getiriyor doğal olarak. Ama bütün bunlar, gösterinin bittiği anlamına gelmiyor. Yunanistan'da, İçsavaş'tan da süzülerek gelmiş güçlü bir sol gelenek var, öyle ki şehirde dolaştığınız her an bir gösteriye tanık oluyorsunuz. Özellikle de Egnatia Caddesi'nde ve liman civarında. Kuşkusuz bütün bu eylemlilikte, şehirde sayıları yüz bine ulaşan öğrencilerin de küçümsenmeyecek bir payı var.

Bölgedeki turumuza devam ediyoruz. Şehrin alt ta-

rafını tamamen yok eden 1917 Büyük Yangını burada da epey tahribat yapmış. Apartmanların çoğu, yangın sonrası şehri kaplayan Akdeniz mimarisinin tipik örnekleri. Ancak bunlar, Aşağı Selanik'te olduğu gibi bakımlı değil ve meydanlara bakan şanslı birkaç örnek dışarıda bırakılacak olursa çoğu, karanlık sokaklarda el yordamıyla yapılmış apartmanların arasında sıkışıp kalmış durumdalar.

Üstten aşağı doğru yatay hatta git gel dolaşıyoruz. En üstte yer alan ve harita üzerinde bakıldığında yay ve kirişi anımsatan Olimbiadu ve Kassandrou caddelerinin arasında kalan bir noktada, Panagia Lagudiani (Laodigitria) Katholikos'u var. İsmini XIV. yüzyılda yaşadığı varsayılan kurucusundan alan mekân, zamanında Vlati Manastırı'na bağlı bir rahibeler manastırıymış. Biz dolaşırken kapalıydı, doğrusu içini görmek için çaba da sarf etmedik ve bir ara sokaktan Kassandrou Caddesi'ne, Alaca İmaret Camii'nin ve karşı sırasındaki Yeni Hamam'ın yer aldığı bölüme indik.

Alaca İmaret, adından da anlaşılacağı üzere aynı zamanda yetimlerin, sakatların, yaşlıların bakıldığı, karınlarının doyurulduğu bir camiymiş. 1484'te İshak Paşa tarafından yaptırılmış. Vakti zamanında güzel bir minaresi olduğu söyleniyor ama kentin Yunanlılar tarafından alınmasından sonra yıktırılmış. Binaların arasında kalan cami, bir aralar İzcilik Teşkilatı Yurdu olarak kullanılmış. Bugün ise Selanik Belediyesi'nin sergi salonu olarak işletiliyor.

Kassandrou ile Agios Dimitrios caddeleri arasında yer alan Yeni Hamam ise büyük bir olasılıkla XVI. yüzyılın sonlarında inşa edilmiş. 1912 yılına kadar faaliyetini sürdürmüş. Bu tarihten sonra bir süre resmî makamların elinde kalmış, sonrasında sırasıyla ambar ve sinema olarak kullanılmış.

Kuşkusuz bölgenin, hatta şehrin en önemli noktası, Agios Dimitrios Caddesi üzerinde yer alan, aynı adlı ki-

lise. Bu cadde, eski şehrin üst bölümünü bir baştan diğerine kat ediyor. Ancak genel bir karakteristiği yok. Hatta rahatlıkla batısı ile doğusu arasında hiçbir ortak nokta olmadığı söylenebilir.

Agios Dimitrios, Hıristiyanlığın ilk dönem asker şehitlerindenmiş. IV. yüzyıldan önce Selanik'te yaşadığı iddia ediliyor. Ortaçağ'da en önemli asker azizlerden biri haline gelmiş. Kutlama günü, bugünkü takvimle 26 Ekim'e denk geliyor. Rusya'da, "Selanik'in Dimitrisi" adıyla biliniyor. Sırbistan Ortodoks Kilisesinde adı Mitan, Lübnan'da ise Mitri. Bizans'ta ve Yunancada Dimitrios olmuş. Dimitris adı bugün de Yunanistan'da en çok konulan erkek çocuk ismi olmayı sürdürüyor. Sanırım bu nasıl bir mitle karşı karşıya olduğumuz konusunda bir fikir vermiştir. Kaldı ki Dimitrios, aynı zamanda bizzat bu şehrin koruyucu azizi olarak kabul ediliyor.

Selanik'in bu bölgesindeki tarihî mimari yapıların genel karakteristiği Bizans (Doğu Roma) ile Hıristiyanlığın erken döneminin harmanından oluşuyor. Agios Dimitrios Kilisesi, şehirde bu bileşimin zirvesi olarak gösterilebilir.

Dimitrios adına yapılan ilk küçük tapınak, Roma Forumu'nun etrafındaki şifa dağıtan diğer tapınaklar arasında yer alıyormuş. MS 324'te İmparator Konstantin, Hıristiyanlara tapınma özgürlüğü tanıdığında alelacele yapılmış. Ancak kısa sürede sadece Selanikli Hıristiyanların değil, imparatorluğun dört bir yanından gelen inanmışların türbesine dönüşmüş. Yakalandığı hastalıktan kurtulmasını Dimitrios'un mucizevi gücüne bağlayan bir Selanik valisi, 413 yılında, aziz adına 43,58 metre uzunluğunda ve 33 metre genişliğinde, taş ve tuğla karışımı beş nefli (sahınlı) bir bazilika yaptırmış.

İlk bazilikalar Romalılar tarafından yapılmış; kilise olarak inşa edilen erken dönem Hıristiyan bazilikaları da

bunları örnek almış. Bazilikalar paralel sütun dizileriyle uzunlamasına neflere ayrılmış, ahşap çatılı yapılar. Ortadaki nef geniş ve yüksek oluyor, bunun yanlarında birer ya da ikişer nef daha yer alıyor ve bunlar orta kısma göre daha alçakta. Ana nef, yarım daire planlı bir apsidle sonlanıyor, tam karşısında ise bazilikanın giriş kapısı yer alıyor, ki Agios Dimitrios'un içi de tam tamına bu.

Burası Osmanlıların kenti almasından sonra 60 yıl boyunca Hıristiyanlar tarafından kilise olarak kullanılmaya devam etmiş. 1491 yılında Sultan II. Bayezid'in ve Sultan I. Selim'in vezirliğini yapan, 1530 yılında Sultan I. Süleyman tarafından Selanik valiliğine atanan ve aynı yıl burada ölen Cezari Kasım Paşa tarafından camiye çevrilmiş ve Kasımiye Camii adını almış. Camiye çevrildikten sonra da binanın mahzenindeki ayazmanın Hıristiyanlar tarafından ziyaret edilmesine izin verilmiş. 1917 yılındaki büyük yangında ağır hasar gören kilisenin, sütunlarındaki çok değerli mozaikler onarılmayacak biçimde tahrip olmuş. Halen duvarlarında paha biçilmez birkaç mozaiğin yer aldığı kilise, aslına uygun olarak yeniden yapılıp 26 Ekim 1949'da ibadete açılmış.

Biz, bazilikayı ikindi vakti gezdik. İçeride büyük bir sükunet vardı. İnsan bu ruhani havayı bozmamak için adeta parmak uçlarına basarak yürürken yakalıyordu kendini. Genç insanlar vardı kilisede. İki oğlan, sağ taraftaki nefin içinde yer alan bir banka oturmuş, mırıl mırıl dua ediyor; çok genç bir oğlanla bir kız, bir köşede mum yakıyordu. Girişin birkaç adım önünde duran ve yere kadar inen ağır perde, dışardaki güneşin zerresinin bile içeriye sızmasına izin vermiyordu. Duvarlarda, bir zamanlar rahipleri gırtlak gırtlağa getiren ikonalar, çok eski zamanlardan meseller anlatıyordu. Ruhaniyetli derler ya, öyle bir kilise Agios Dimitrios. İçeri girer girmez insanı bir duruşa zorluyor. Kuşkusuz bunda, Selanik'in İstan-

bul, Paris, Barselona gibi turistik bir kent olmamasının da azımsanmayacak bir payı var. Bu şehirde hiçbir yere kafileler halinde gitmiyorsunuz. Kent sizi alıyor ve kendi parçası haline getiriyor, varlığınızla onun içinde göze batmadan dolaşabiliyorsunuz. Sanırım Selanik'te en çok sevdiğim de bu oldu.

Yukarı Selanik'e Egnatia Caddesi'nin batı tarafından girildiğinde, Olimbu Caddesi'ne ulaşmak için kullandığımız kısacık Kalvou Sokağı'nın başında, hanidir kullanılmayan bir hamam eskisine rastlıyoruz. Burası yine Cezari Kasım Paşa tarafından yaptırılmış: Paşa Hamamı. İlk yapıldığında sadece erkekler yıkanıyormuş. Eklemelerden sonra çift hamam olarak çalışmaya başlamış. Eski hamamı kadınlara, yenisini erkeklere vermişler.

Olimbu Caddesi'nin başlangıcında, kırmızı tuğladan tipik bir Bizans yapısı çıkıyor karşımıza: Agios Apostolos Kilisesi. Halen faal ve geçen yüzyılların etkisiyle epey bir çukurda kalmış; içinde güzel ikonalar var.

Agios Dimitrios Caddesi'nin düzenli sessizliğinden sonra, hemen bir altındaki Olimbu Caddesi, daha derbeder, ama daha genç ve atak. Hatta Agios Dimitrios'tan rol çalmaya başladığı bile söylenebilir. Gerçi kiliseyi arkamıza alıp yürümeye başladığımızda ilk izlenimler hiç de ümit verici değildi. Çoğu betonarme, belli ki 1970 sonrasında kentin hızla göç aldığı zamandan kalma karanlık suratlı apartmanlar, altlarında epey bir kısmı boş ya da kapalı dükkânlar, cepheleri demir kaplı marketler vardı. Öyle ki Kuzey Yunanistan Hükümet Merkezi'nin ve antik kalıntıların bulunduğu alana vardığımızda biraz olsun nefes almaya başladığımızı hissettik. Biraz olsun diyorum; çünkü bu küçük meydanın etrafı da binalar ve ucuz otellerle kuşatılmıştı. Bugün Diykitirio dedikleri görkemli Konak'ın yapımına, 1891'de İtalyan mimar Vitaliano Polleglio tarafından başlanmış ve 1900 yılında

tamamlanmış. Eyice'ye bakılacak olursa bu vali konağı, Osmanlı'nın kentteki son güç gösterilerinden biri olarak görülmeli. 1955 yılında çatısı kaldırılarak bir kat yükseltilmiş ve bugünkü üç katlı görünümünü almış.

Bir zamanlar bu konağın yakınında Selim Paşa Camii ile iki konsolosun katledildiği Saatli Camii de varmış ama bugün onlardan geriye hiç bir iz kalmamış.

Diykitirio'nun önündeki alan Kallimarmaro Parkı'ymış. Burası Konak'ın önü olması sebebiyle resmî kutlamalar için kullanılıyormuş. Sonra otomobil-kent çağı başlayınca işbilir biri parkın altının boş boş durmasının manasızlığına dikkat çekerek, "Burayı otopark yapalım," demiş. Ama ilk kazma vurulur vurulmaz, sapı elinde kalmış. Bazen, hoş tesadüfler oluyor hayatta. Otopark için biçilmiş kaftan olan yerden antik yapılar çıkmış. Uzmanlar, kazıyı belediyenin amelelerinden devralarak 40 metreye 41 metre boyutlarında bir yapı kalıntısı çıkartmışlar ortaya. Arkeologlar, burasının büyük ihtimalle Roma dönemi Makedonya bölgesi idarecisinin evi olduğunu düşünüyorlar. Çünkü bulunan fresk parçaları, hem binanın lüks konumuna hem de resmî kimliğine işaret ediyormuş. Bu alanın kazılması aynı zamanda Roma'dan günümüze dek uzanan çok katmanlı tarihsel bir kanalizasyon şebekesinin ortaya çıkmasını da sağlamış.

Geriye birkaç adım daha atıp Antik Yunan ve Roma kentlerinin kamusal, yönetimsel ve ticari merkezi Agora'nın ferahlığına varmak kaldı. Roma Forumu'nun, 1966 yılında arkeologlar tarafından ortaya çıkartılmasından sonra, Selanik şehrinin topografyası ve tarihi üzerinde çok önemli bir rol oynadığını yazıyor kitaplar. Unuttukları, şehrin bugününü de büyük ölçüde belirlediği ve değiştirmeye devam ettiği. Bir tür yarıaçık hapishane gibi etrafı tellerle çevrili alanı tavaf ederken taş sıraları, galerileri, sahnenin bir kısmını, bir arkaddan geriye kalan sü-

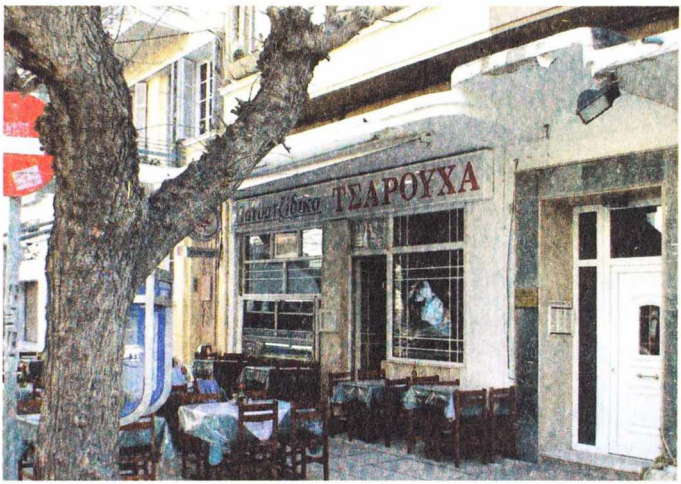

Roma Forumu 1966 yılında gün yüzüne çıkartıldı.

tunları, mozaik yer döşemelerini, mermer basamakları, kaldırımları, kanalizasyon kanallarını, gümüş sikkeleri ve taş kaideleri görmek mümkün. Antik Selanik Agorası'nın MS III. yüzyıl sonu ile IV. yüzyıl başında, Roma tetriyarşisi döneminde yapıldığı tahmin ediliyor.

Caddenin buradan sonraki kısmı hızla hareketleniyor. Şimdilik art arda açılan kafe ve barlardan izlemek mümkün değişimi. Buradaki kafe-barlar daha çok genç işletmeciler tarafından, kendi arkadaş, dost çevrelerini toplamak ya da belli grupları bir araya getirmek için açılmış mekânlar izlenimi veriyor. Gösterişli yerler değil, ama hepsinin kendince bir tarzı var ve aynı anda birkaç yabancının birden içeri dalmasına, hakikaten şaşırıyorlar. Hoş bir şaşkınlık bu, üstüne bir de aşağı kentle kıyaslandığında yarı yarıya olan Metaxa ve kahve fiyatlarıyla ödüllendiriliyorsunuz.

Bu civarı esas hareketlendiren, birkaç yıl önce buradaki bir iç avluda kurulan bitpazarı olmuş. Ama bugün o avluda herhangi bir antikacı bulmak imkânsız neredeyse. Dükkân sahipleri yerlerini kafe-barlara terk ederek hemen bir alttaki Tositsa Sokağı'nın görece ucuz dükkân-

Olimbu Caddesi'nin mabedi Paçacı Diko.

larına kaçmışlar. Tek sebep ekonomik de değil bence, sokağa taşmakta her zaman fayda vardır. Cumartesi günleri sokakta kurulan ve daha ucuza mal satan tezgâhların varlığı, süreç içinde dükkân sahiplerine de yaramış olmalı.

Ama Olimbu Caddesi deyince bizim için değişmez mekân ne Agora, ne bitpazarı, ne de hükümet konağı. Buranın mabedi Paçacı Diko. Bir kere şahane sulu yemekleri var. Etliler, sebzeliler, iç pilavlar. Sonra bizde, hiçbir bol kepçe lokantasında akla gelmeyecek enginarlı, pırasalı, etli karışımlar. Rahat mermer masalar ve gazoz şişesini andıran şişelerde servis edilen taze beyaz şaraplar. Ciğer sarma gibi her yerde bulamayacağınız anneanne yemekleri da cabası. Ayrıca, yarıaçık mutfak bölümünde mermer bir tezgâh üzerine yığılmış dağ gibi işkembeler ve kocaman bir kazanda kaynayan paça çorbası... Kaldı ki salt her biri bir hikâye vadeden şahane müşterileri ve hayattan kâm almış personeli için bile gidilir. İnsan, bir lokantadan daha ne ister ki?

Lazar göm kendini!

Vardar Kapısı'ndan çıkıp sağa sapınca hafiften dikleşmeye başlayan yokuşu tırmanıyorsunuz. Bir süre sonra caddenin karşısında, sol tarafa düşen kesim, Bara'nın üst taraflarında yer alan eski Teneke Mahallesi'nin olduğu alana doğru uzanıyor ve ufkun alt tarafını bütünüyle kuşatan telmaşa televizyon antenlerinin bolluğuna bakılırsa, oralarda yaşayanlar hâlâ makus talihlerini yenmeye çalışıyorlar.

Sağımızda ise şehrin kadim surlarından geriye kalanlar yükseliyor. Bugün işlevini yitirmiş olsa da 2300 yıldır aynı yerde duruyor duvar. İnsan o duvara bakarken hava kararıp kapılar kapandıktan sonra geldikleri için şehre giremeyip sur dibindeki bir ateşin etrafında toplanan, endişeyle sabahın ilk ışıklarını beklerken vakit geçirmek için hikâyeler anlatan, oyunlar oynayan insanlardan top güllelerine, mancınıklara, lağımcılara, merdivenlere, kızgın yağlara, oklara, taşın taşa çarpmasından çıkan tok sese, burçlarda hayaletlerle konuşan uykulu nöbetçilere, at, insan ve öküz ölülerinden oluşmuş tepeciklere, darbelerin etkisini azaltmak için surlardan aşağı sarkıtılmış kalın kumaşlara, bayraklara, çığlıklara, fermanlara, ateşe ve ölüme uzanan uğultulu bir Cihat Burak resmine bakar gibi oluyor.

Oysa belli ki bütün bunlar hatırlanmasın diye düzenlenmiş sur dibi. Belediye park haline getirmiş burayı, ağaçlar çiçekler dikmiş, çimenler sulanıyor ve gölge yerlere banklar yerleştirilmiş. Ama insan buranın yaşayan bir park olmadığını hemen anlıyor. Bırakın insanı, kedi, köpek bile yok etrafta. Belki de Romero'nun filmlerindeki başıboş dolaşan cesetler içindir burası.

Yokuşun ortalarına doğru, surların yerine binaların yapıldığı noktaya gelince sahne alan ve Çin malı motosikletini parlatan jöleli yeni yetmeleri, duvarları süsleyen malum çıplak kadın posterleri ve takvimleriyle tamirhaneleri, eli şakağında, duvara astığı televizyon tarafından hipnotize edilmiş börekçiyi, otobüs durağında bekleyen ve bahardan bihaber görünen nineyle dedeyi, dip taraftaki masalarında bilgisayar arkasında sotaya yatmış pinekleyen esnafları geçtikten sonra, yolun karşı tarafındaki mezarlığın hizasına varıyoruz.

Eskiden kentin iki büyük Müslüman mezarlığından biriymiş. Ancak günümüzde Müttefik Mezarlığı olarak biliniyor. Birinci Dünya Savaşı sırasında kente yerleşen Fransız, İngiliz, İtalyan, Sırp ve Rus askerlerinin yaklaşık iki bininden geriye kalanlar yatıyor burada. Selanik'teki Bektaşi tekkesi hemen bu mezarlığın karşısındaymış, Mevlevi tekkesi ise yanı başında. Bunlar şehrin en büyük, en zengin, en önemli tekkeleriymiş.

Din ve ölüm, bileşik kaplar hikâyesi gibi.

Ömer Lütfi Barkan, Osmanlı İmparatorluğunun yayılışında, dervişlerin kolonici rolü oynadığını yazıyordu. Hu!

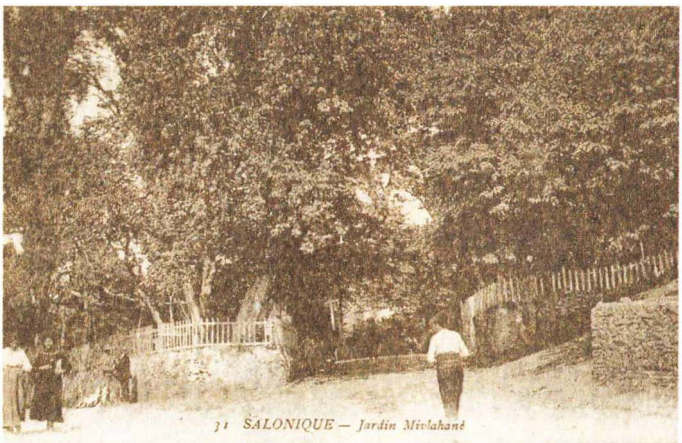
Sizce Bektaşi dervişleri, yaşamı mı kutsuyordu?

İslam heterodoksisi üzerine önemli araştırmacılardan biri olan Irene Melikoff, Bektaşiliğin Anadolu'da ve

Balkanlarda bambaşka şekillerde algılandığından söz ediyor:

> Hacı Bektaş adı, göçerlerin dinsel inançlarından kaynaklanan heterodoks hareketler içinde yönlendirici olmuştur. Söz konusu göçer inançları, halk İslamcılığı ya da atalar kültürünün İslamileştirilmiş biçimleriydi. Bunlar uzun süre iyi tanımlanamamıştır. Bu inançtan olanlara rafizi, zındık daha geç bir dönemde de kızılbaş deniyordu. Sultanların desteklediği Hacı Bektaş adı sayesinde, bütün bu eğilimler kendilerine Bektaşilik adını verebilmişlerdir. (...) Balkanlarda Bektaşiler, merkezî hükümetin müttefikleri sayılıyordu. Bu varsayımın, Balkanlarda hükümetin adamı sayılan Hacı Bektaş'a duyulan öfkenin nedenini açıkladığını sanıyorum. Oysa Anadolu'da bu ad, toplumsal farklılıklara karşı duyarlılık kazanmış bütün bir Türkmen nüfusu çevresinde topluyordu.

Evliya Çelebi'nin "Beşiktaş'taki Mevlevihane'den bile daha güzel inşa edilmiş, etkileyici bir kubbesi var," dediği Mevlevihane'yi Ekmekçizade Ahmed Paşa yaptırmıştı. XVII. yüzyılda vezirken düşmanları tarafından Selanik'e sürgün edilen Paşa, hikâyeye göre bir gün şehrin batı surları dışında yürüyüşe çıktığında ağaçtaki (Chagall'ın resimlerine ilham veren, ağaca tünemiş Rus rahipler gibi) bir Mevlevi münzeviyle karşılaşmıştı. Konuşma esnasında münzevi kehanette bulunarak Paşa'nın yeniden eski gücüne kavuşacağını söylemiş. Kehanet gerçekleşince Paşa, münzeviyle karşılaştığı yere bir tekke inşa ettirmiş (1612-1617) ve Körfez civarındaki tuzlalardan ve diğer vergilerden hatırı sayılır para kazanan bir vakfın gelirini bu tekkeye bağlamış. Rivayet odur ki kâhin münzevi, tekkenin ilk şeyhi olmuş ve tekke, zaman içinde zenginliğiyle bütün imparatorlukta nam salmış.

Mevlevihane'ye etrafı duvar çevrili büyük bir kapıdan giriliyordu...

Tekkelerin önemi, Müslümanlar arasında oynadığı rol ve devlet katında eriştiği güçle ilgiliydi şüphesiz, ancak XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bunlara bir ölçüt daha eklendi: kentin pitoresk imgesini oluşturan Batılı seyyahlar. Yeniçeriliğin kaldırılmasıyla kolu kanadı kırılan Bektaşi tekkesi hızla gücünü yitirirken ondan boşalan yeri, Batılı seyyahların büyük ilgisine mazhar olan Halvetilerin sade zikri ve Rufailerin çığlıkları alacaktı. Kuşkusuz Mevleviler ve Mevlevihane hâlâ en gözdeleriydi. Çünkü hem zengindi hem de dervişler her türlü imgeyi kuşatan bir dönüşle dönüyorlardı.

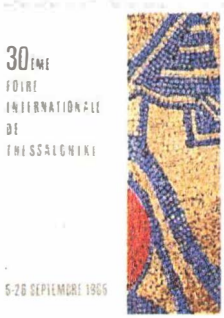
Mevlevihane'ye etrafı duvarla çevrili, büyük bir demir kapıdan giriliyor ve sedir ağaçlarının yer aldığı bahçede, ana binanın önü, sütunlu bir veranda ve bina boyunca uzanan muazzam ahşap saçaklarıyla, kavisli bir ahşap cepheden oluşuyordu. İçeride dervişler için, son derece süslü bir ana salona açılan okuma odaları ve hücreler vardı. Bu salonda Mevlevi dervişleri vecd halinde kendilerini gökselliğe yaklaştıran sema ayini yapıyorlar-

dı. Dergâh aynı zamanda tarikatın kurucusu Celaleddin Rumi'nin Mesnevi'sinin anlatıldığı ve Kuran'ın öğretildiği bir öğrenim mekânı, yoksulların iaşesi (yedirilip-içirilmesi) ve hacıların ibatesinde (barındırılması) kullanılan bir hayırseverlik mevkisi olmasının yanı sıra, her yaz başında yapılan şenliklerin de merkeziydi.

1916 yılına gelindiğinde hanidir terk edilmiş durumdaki binada, kırsal kesimden gelen Müslüman mülteciler barınıyordu. Onlar da gittikten sonra, Müslüman mezarlığı da, yanındaki Mevlevihane de tarih oldu. Mazower, Mevlevihane'nin bahçesinde gömülü bulunan şeyhlerin kemiklerinin, köpeklere oyuncak olması tehlikesi belirdiğinde, Mevleviliğe gönül indirmiş Yunanlı bir papazın, kemikleri toplayıp İstanbul'daki bir Mevlevihane'ye gönderdiğini, yazar. Rahatlıkla, "amma tuhaf hikâye yarışması"na aday olabilecek bir hikâye. Ama Selanik'in bu bölümü, tam da bu tuhaf hikâyelere göndermelerle doludur.

Mezarlığı arkamızda bırakıp ilerlemeye devam ettiğimizde sol kolda iki tane uyduruk tabela görürüz: Birinde Moni Lazariston, diğerinde Hotel Les Lasaristes yazar ve ikisi de aynı sokağa çıkar.

Günümüzde kültür merkezi olarak kullanılan Moni Lazariston binası, 1886 yılında merkezi Paris'teki Saint Lazare Kilisesi olan, Saint Paul Vincent birliğindeki rahipler tarafından yaptırılmış. 1913'e kadar papaz okulu olarak kullanılan bina, o tarihten 1978'e kadar farklı zamanlarda farklı ihtiyaçlara hizmet etmiş: mülteci hastanesi, askerî karargâh gibi. 1978 yılında, Selanik'i bir hayli hırpalayan deprem sonrasında harabeye döndüğü için terk edilse de, iki yıl sonra tarihî önemi nedeniyle koruma altına alınmış ve 1983'te kentin kuruluşunun 2300. yılı kutlamaları sırasında Yunan hükümeti, burada Batı Selanik'in kültür merkezini oluşturmaya karar vermiş.

1997 yılında Selanik Avrupa Kültür Başkenti anısına bastırılan pullardan iki örnek.

Kentin, 1997 yılında "Avrupa Kültür Başkenti" ilan edilmesinden sonra girişilen büyük çaplı inşaat projeleri arasına Moni Lazariston binası da katılmış.

Ana bina ve müştemilatlarının onarımı 1997 yılında tamamlanmış. Daha sonra çevresindeki kompleksler de tamamlanarak kademe kademe kullanıma açılmış. Birkaç basamakla çıkılan Moni Lazariston binasının kapısında çeşitli etkinlik afişleri ve duyuru ilanları karşılıyor bizi. Çift kanatlı kapıdan içeri girdiğimizde sağda kare şeklinde şık bir lokanta ve biraz ileride sol tarafta ise dikdörtgen şeklinde yine çok şık bir kafe-bar yer alıyor. Binanın taş merdivenlerle çıkılan üst katları ise çeşitli sanat atölyelerinden ve sanat eğitimi veren dersliklerden oluşuyor. Eğer ana kapıdan girdikten sonra hiçbir yere sapmadan dümdüz ilerlerseniz, bir başka kapıdan binanın arka cephesini boydan boya kaplayan geniş terasta buluyorsunuz kendinizi. Burası da kafe-bar ve yaz boyu süren Moni Lazariston Festivali sırasında ne halde olduğunu tahmin etmek çok da zor değil. Birkaç basamakla birbirinden ayrılan iki bölümlü geniş meydanın çevresinde Kuzey Yunanistan Ulusal Tiyatrosu'na ait dört sah-

nenin yer aldığı bir binanın yanı sıra Modern Sanat Müzesi, Tiyatro ve Güzel Sanatlar Okulu ile Selanik Ulusal Orkestrası'nın mekânları bulunuyor.

Kültür Merkezi'nin karşısında yer alan otele gelince. Les Lazaristes Selanik'in en yeni beş yıldızlı otellerinden. Semte sinen kültür-sanat havası, varlığını burada da koruyor. Otel –fazlasıyla konsepte dayalı bir tavırla– sanatın yedi dalı düşünülerek yedi katlı planlanmış ve her kat bir sanat dalına ayrılmış: opera, tiyatro, sinema, dans, plastik sanatlar, mimari ve resim.

Biz tesadüfen sinema katında kaldık. Asansörden çıkıp koridor boyunca yedinci sanatın başyapıtlarından seçilmiş afişler ya da fotoğraflar arasında yol aldıktan sonra, odaya girdiğimizde Angelopulos'un *Ulis'in Bakışı* filminden bir sahnenin karşısında bulduk kendimizi: Adam kürekte, kadın sandalın önünde ve siyahlar içinde, ayakta, yanmış yıkılmış köylerin ortasındaki nehirde sürükleniyorlar. O fotoğraf ilk ağızda Eleni Karaindrou'nun eşsiz müziğini taşıyordu odaya, sonra da Manaki Kardeşler'i...

Ulis'in Bakışı, Manaki Kardeşler'in 1905 yılında çektiği bir filmi arayan yönetmenin hikâyesini anlatıyor ve Selanik'te, Beyaz Kule'nin biraz ilerisindeki rıhtımda başlıyordu. Saraybosna'ya kadar sürecek yolculukta Angelopulos, Manaki Kardeşler'den yola çıkarak Balkanların parçalanmışlığına ve ulus devlet karabasanına tutuyordu kamerasını.

XX. yüzyıl başında Osmanlı uyruğunda olan, hatta devletin resmî fotoğrafçılığını da yapan Yanaki ve Minton Manaki, Balkan Savaşları sonrası deyim yerindeyse ortada kalmışlardı. Bunun üzerine Yanaki, Yunanistan, Milton ise Yugoslavya vatandaşlığını seçmişti. Esas olarak Manastırlı olan kardeşler köy düğünlerini, dansları, Sırp ayaklanmasını, İkinci Meşrutiyet kutlamalarını, Sul-

tan Reşad'ın Rumeli seyahatini vb. filme almıştı. Ama diyoruz ya, milliyetçiliğin herkesin gözüne perde çektiği yıllardı. Bu yüzdendir ki, Osmanlı'nın ilk sinemacıları olan, Osmanlı döneminde ilk filmleri çeken Manaki Kardeşler, Türkçülük akımının temsilcileri tarafından sahiplenilmediler. Onların İmparatorluk içinde yaptığı filmler ortada dururken Cumhuriyet'in sinema tarihçileri, sinema tarihimizi Fuat Uzkınay'ın, kimse tarafından görülmemiş, varlığı bile tartışma konusu olan *Ayastefanos Abidesinin Yıkılışı* filmiyle başlatmakta teredddüt etmediler.

Oluyor böyle şeyler.

Burayla ilgili söylemek istediğim son şey, eğer Selanik'e arabayla gelirseniz mutlaka Les Lazaristes Oteli'nde kalmanız. Çünkü şehrin merkezinde yer alan otellerin hemen hiçbirinde otopark yok. Bu durumda arabanızı ya limanın gerisine, Eleftherias Meydanı'ndaki açık otoparka bırakacaksınız ya da Beyaz Kule'nin karşısındaki modern otoparka girip ne yapacağınızı bilemez halde bir süre çaresiz gözlerle etrafa bakındıktan sonra, hayırsever birinin yardımıyla otomobilinizin makineler tarafından karanlık bir dehlizde yutuluşunu izleyeceksiniz. Üstelik her iki şıkta da, günlüğü 30 avrodan aşağı olmayan bir para ödeyeceğiniz kesin. Tamam, şehrin göbeğinde değilsiniz ama uzağında olduğunuz da söylenemez. 300-400 metre yürüdükten sonra, köşedeki büfeden bilet alıp otobüsle üç durak gittiğinizde Egnatia Caddesi'nin ortasında buluyorsunuz kendinizi; oradan Aristoteleus Meydanı bir taş atımı uzaklıkta. Gece dönerken taksiye vereceğiniz ücret ise taş çatlasa 5 avroyu geçmez.

Büfe deyince onlara da bir ayraç açmak şart. Bunlar Atina'da olduğu gibi Selanik'in gündelik hayatında da önemli bir yer tutuyor. Sık sık karşınıza çıkan ve geç saate kadar açık olan büfelerden hemen her şeyi almanız

mümkün: Envai çeşit meşrubat, her türlü gofret, çikolata, bisküvi, dergi, kitap, gazete, çakmak, bilet, sigara, eldiven, tütsü, çanta, yöresel hediyelik eşyalar vs. vs. Bunlara bir tür "çıfıt çarşısı" demek yanlış olmaz.

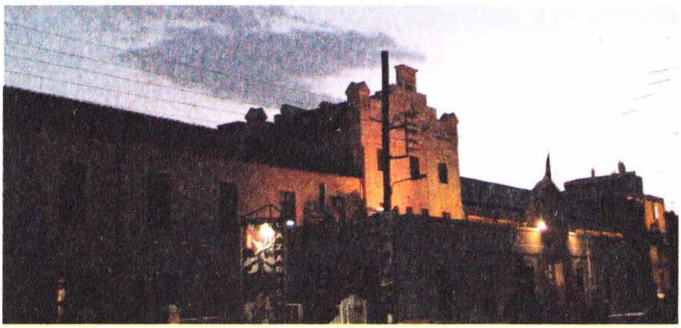
Les Lazaristes'te New York'lu bir şef, füzyon mutfağından örnekler veriyordu ama biz Moni Lazariston çevresine ayırdığımız geceye, salaş bir Yunan balık lokantasında başlamayı tercih ettik. Otelden çıkıp sağa kıvrıldık ve sokağın sonuna kadar yürüdük. Bu arada irili ufaklı yeme içme mekânlarının önünden geçtik. Yol bittiğinde sola saptık ve Selaniklilerin büyük teveccüh gösterdikleri –Yabancı bir şehirde bundan iyi gösterge olur mu?– lokantadan içeri girdik. Gerçi insan içeri girdikten sonra, galiba hata yaptık, diye düşünmekten alıkoyamıyor kendini. Dekorasyon evlere şenlik: Kırmızı tuğla ile ahşap ve betonun o olağanüstü uyumsuzluğu yetmezmiş gibi duvarda kimi yerler kabartmalı bakır levhalarla kaplanmış. Gözünüzün değdiği her yerde bir şey var: el yapımı gemi maketleri, can yeleği, saatler, her taraftan sallanan ipe dizilmiş deniz kabukları, bir sütunun etrafına yapılmış iki katlı kule, testiler, bakır maşrapalar, masklar, ikonalar, haçlar, nazar boncukları, şişeler... Bütün bunlar yetmezmiş gibi tavanın her yerinden sarkan yapay sarmaşıklar ve hepsinin üzerine tüy dikerek kenarlardan tavana doğru vuran mavi, yeşil, sarı renkteki ışıklar... Öyle bir hal ki baksa rahatsız oluyor ama bakmadan da duramıyor insan.

Yemekler tabii ki şahaneydi. Özellikle ızgara ahtapot ve tava barbunlar... Birkaç kadeh beyaz şarap da yuvarladıktan sonra, yediklerimizi hazmedelim, diye rakı istedik. Garsona derdimizi anlatmamız bir hayli sürdü. Sonunda uğraştığımıza değdi ve Makedonya'ya has bir incir rakısı geldi. Gerçi biz iki kadehçik istemiştik, oysa garson 20'lik bir şişe bıraktı masaya. Bu gecenin sonu için hayra alamet değildi. İncir rakısını birdenbire götürüp

yere serilmeyelim diye oyalandık, oyalanırken tam karşımıza düşen servis penceresinden mutfakta çalışan kadınları seyrettik. Tipik bir aile işletmesiydi burası ve işin sırrı gelenekten el almış o kadınların becerisinde gizliydi.

Çıkınca açılmak için yolu uzatarak yürüdük, öyle ki Moni Lazariston'un önüne geldiğimizde, kültür merkezinin alt katındaki kafe-barı şöyle bir görme arzusu doğdu içimizde. Kapıdan baktık ve yükünü tutmuş bir gemiyi andıran salondaki küçük bir masaya kapağı atmayı başardık. Garson kadınların neşeyle servis yaptığı, insanı sarıp sarmalayan bir yere düşmüştük. O halde bir-iki kadeh daha içmenin ne sakıncası olabilirdi ki?

Bir zamanlar Mevlevihane'de yapılan yaz şenliklerinin bugünkü adresi de Moni Lazariston. Haziran başından eylül sonuna koca bir yazı kapsayan Moni Lazariston Festivali, 2002'den beri sürüyor. Bugüne kadar Selanik'e yazın gitme fırsatımız olmadı ama programdan ve fotoğraflardan anlaşıldığı kadarıyla kültür ve eğlencenin iç içe geçtiği festival ve sıcak yaz akşamları, kentin hatırı sayılır kesimini bu tepeye topluyor. Paralı, parasız çeşitli etkinliklere sahne olan festivalde tiyatro oyunları, happening'ler, film gösterileri, konserler gerçekleştiriliyor ve bir sanat pazarı kuruluyor. Dünya turnesine çıkan önemli sanatçı ve grupların bir kısmı da Avrupa ayağında Selanik'e uğruyor. Geçen yıl gelenler arasında Placebo, Ömer Faruk Tekbilek, Jethro Tull, Robert Plant gibi isimler varmış. 2008'in 6 Temmuzunda ise Nick Cave and The Bad Seeds grubu sahne almış ve Moni Lazariston'da müstesna bir akşam yaşanmış. Müstesna, çünkü Cave, Moni Lazariston Meydanı'nda, Lazarus adına yapılan festivalde, son albümüne adını veren "Dig, Lazarus, Dig!!!" adlı şarkıyı seslendirmiş.

Lazariston Kültür Merkezi.

Yuhanna İncili'nde, Lazar'ın öldükten dört gün sonra İsa tarafından diriltilişi anlatılır. Bu, Nasıralı'nın gösterdiği mucizelerin en büyüğüdür kuşkusuz. Daha sonra Romero için de ilham perisi olacak kutsal zombinin, tarih sahnesinde ortaya çıkışı; Cave, şarkısında Lazar'ı günümüz Amerikası'na taşıyor ve "Eğer Larry adıyla New York'ta takılsaydı ne yapardı?" sorusuna cevap arıyor. Onun verdiği yanıta, Selanikli Ortodoksların bir tepki göstermemiş olması, bilinen dünyanın nasıl bambaşka bir yere dönüşmekte olduğunu gösteren örneklerden biri olarak kayıtlara geçebilir:

Göm kendini
Lazar göm kendini
Lazar göm kendini
Lazar göm kendini
O deliğe geri.

Her yol Roma'ya!

"Her yol Roma"ya deyişini doğrularcasına bir kez daha Egnatia Caddesi'ndeyiz. Vardar Kapısı'nın dışındaki Dimokratios Meydanı'nda durup doğuya doğru uzanan araba cangılına bakıyor, harareti tavan yapmış motorların uğultusunu dinliyoruz. Kentin kenarındaki nehre, onu kasıp kavuran rüzgâra ve ana giriş kapısına adını veren *vardari* sözcüğü Farsçadan geliyor. Anlamı, "büyük nehir" demek. Bir rivayete göre Vardari adı, Büyük İskender zamanında, savaş esiri olarak buraya getirilen ve kampları nehir kenarında kurulan Persli askerlerden yadigârmış.

Önceden de yüklüymüş buranın trafiği ama 2006 yılında başlayan metro çalışmaları hız kazandıktan sonra iyice çekilmez bir hal almış. 2012 yılında bitmesi planlanan metro, şimdi durduğumuz yerin bir durak gerisinden, Bara'nın üst tarafında yeni inşa edilmekte olan gardan başlayacak ve bütün Egnatia'yı geçtikten sonra Kırlar Mahallesi'nin iç taraflarında, Selanikli orta sınıfın yoğunlaştığı bölgelerde nihayet bulacak. Zenginlere tramvaydan sonra orta sınıfa metro... Demokrasinin nimetlerini yabana atmayın!

Geçen zaman zarfında toplam uzunluğu 9,6 kilometre olacak metro hattının tespiti için 350 noktada sondaj çukurları açılmış ve bunlardan 42'sinde önemli

tarihsel buluntulara rastlanmış. Örneğin şu an bulunduğumuz Dimokratias Meydanı'ndaki sondajda Roma döneminden kalma duvar kalıntılarına, eski kanalizasyon borularına, zemin döşemelerine toslanmış. Arkeologlar tarafından daha önce önemine işaret edilen Selanik'in doğu tarafındaki mezarlıklar bölgesinde ise Eski Yunan' dan geç Roma dönemine kadar tarihlenen mezar hediyelerine rastlanmış: sikkeler, heykelcikler, saç tokaları, seramik ve cam vazolar, altın ve bronz mücevherler, mezar steli... Bütün bunlar ve sonrasında çıkacaklar için, hanidir izi silinmeye çalışılan Hamza Bey Camii restore edilerek müzeye dönüştürülüyor şimdi.

Metro çalışmalarını yürüten inşaat firması müdürü Yorgos Yannis ise orijinal planda değişiklik yapıldığını ve ilk projede öngörülen 7-9 metre tünel derinliğinin 31 metreye indirildiğini açıkladı. Her ne kadar kimse bir şey dememiş olsa da bütün bunlar verilen ilk bitiş tarihinin artık geçerli olmadığı anlamına da geliyordur herhalde.

Via Egnatia (Egnatia Yolu) Roma İmparatorluğu döneminde başkent Roma'yı Brindisi'ye bağlayan Via Appia'nın Balkan Yarımadası'ndaki devamı olarak, tahminlere göre MÖ 146 ile 120 yılları arasında yapılmış. Adriyatik kıyısında yer alan Dyrrachium'dan başlayıp neredeyse Zeytinburnu'na kadar uzanan yolun tamamı, 1 120 kilometreyi (746 Roma mili) buluyormuş. Adını dönemin Makedonya prokonsülü Ganeus Egnatius'tan alan Via Egnatia, altı metre genişliğindeymiş ve iri taş bloklar bir araya getirilerek yapılmış.

Bütün bu bilgiler, bizde hep Amasyalı olmasıyla gündeme gelen –sanki Amasyalı olunca otomatikman bizden oluyormuş gibi bir Mavi Yolcu söylemi– coğrafyacı Strabon ile Makyavelizmin babalarından olarak tanı-

nan tarihçi Polybios'un anlattıklarına dayandırılıyordu ve birer iddia olmaktan öte anlamları yoktu. Ama birkaç yıl önce arkeologlar, Selanik civarında yaptıkları kazılar sırasında, Vardar Kapısı'nın ötelerinde, balçık içinde buldukları bir mil taşında yazanları okuduklarında, "Strabon ile Polybios'un anlattıkları doğrudur," diye fetva verdiler.

Yaşı iki bin yüzü aşmış bir yoldan söz ediyoruz. Bu kadar uzun bir geçmiş söz konusu olunca iyi ve kötü zamanların olması da kaçınılmaz. Düşüş daha başlangıçta yaşanmış üstelik. Roma ordusu için ve ordu tarafından yapılan yol, kısa sürede unutuluşa terk edilmiş. Öyle ki İmparatorluk senatosunun kendisine *optimus* (en iyi) unvanı verdiği Trajan (98-117), Parth Savaşı'na hazırlandığı sırada, yani yapımından kısa süre sonra, Egnatia yolunu neredeyse yeniden inşa etmek zorunda kalmış. (Arenada, üç ay içinde on bir bin kişinin birbirini öldürdüğü, en şaşaalı gladyatör festivalini düzenleyen de bu *optimus*.)

Hazır yol varken III. yüzyılda Trakya'daki Gotlar Selanik'i kuşatmaya buradan gelmiş. Yüzyıl sonra yolu tutanlar bu kez Vizigotlar olmuş. Bizans'ın kurulmasından sonra Via Egnatia, Roma ve Konstantinapolis arasında bir tür göbek bağı oluşturduğu altın günler yaşamış; ancak bir süre sonra Germenlerin Batı Roma'da taş taş üstüne bırakmamalarıyla, talihi bir kez daha dönmüş. Yolun Selanik'ten batıya uzanan kısmı tamamen kontrolsüz kalmış. Tam işler düzeliyor derken bu kez Haçlı orduları belirmiş Via Egnatia üzerinde; ondan bir-iki yüz yıl kadar sonra da "ak tolgalı beylerbeyi" at koşturmaya başlamış.

Böyle böyle, 1430'a kadar gelip dayanıyor hikâye. O tarihte Selanik'i fetheden Sultan I. Murad, sonrasında Adriyatik kıyısında Avlonya'ya (Valora) kadar ilerleyerek, Via Egnatia'nın çalkantılı yıllarına son vermiş ve bütün fatihler gibi ona yeni bir ad koymuş: Sol Kol!

İlber Ortaylı Via Egnatia'nın tarihteki rolünün Adriyatik'i Kuzey Ege'ye, yani Selanik'e ve oradan da Efes'e bağlamak olduğunu; Osmanlı egemenliğinden sonra bu işlevin değişikliğe uğrayarak Makedonya ve Bulgaristan bölgelerini Selanik ve Marmara'ya bağlamanın önem kazandığını, böylece Egnatia'nın düz bir hat olmaktan çıkarak bir yol şebekesine dönüştüğünü yazıyor.

Kolayca tahmin edilebileceği gibi yoldan geçenler, sadece savaşçılar değilmiş. Zaman içinde postacılar, tacirler, elçiler, seyyahlar, azizler, gaziler, şeyhler, ahiler ve kadılar da uzun bir kervan oluşturmuş. Kervanın olduğu yerde Deli Dumrul'ların eksik olduğu ise görülmüş, duyulmuş şey değil.

Dimokratias Meydanı, 50 yıl öncesine kadar Selanik kentinin merkezi olmayı sürdürmüş, irili ufaklı bütün oteller burada açılmış, tavernalar ip gibi dizilmiş, kahveler dolup taşmış, randevuevlerinin ışıkları sabaha kadar yanmış ve Vardari kente dışardan gelenlerin başlıca uğrak yeri olmuş. Bugün, içinde Lahion Sineması'nın yer aldığı neslinin son örneği olarak duran pasajdan onlarca varmış o sırada ama yenileme çalışmalarıydı, tadilatlardı derken geriye karşıdan karşıya geçmeye çalışan yaya kalabalıkları ve yoğun trafikten başka bir şey kalmamış. Belki bir de, cadde boyunca yürüdükçe dikkat çeken, birbiri ardına dizilmiş, benzer suratlı eski otel binaları. 1922'den sonra cadde ve ona bağlı sokaklarda altmışın üzerinde otel yapılmış. Bunların çoğunun zamana direndiklerini söylemek yanlış olmaz. Nispeten ucuz yer arayanların ilk tercihi de Egnatia civarı olmalı. Küçük bir uyarı, çıkarken odanızda değerli bir şey bırakmayın ve kat temizlikçilerini tahrik edecek pahalı parfümler kullanmayın.

Otel aralarında ise Alkazar (eskiden orada bulunan

bir sinemaya atfen), Fena gibi büyük alışveriş mağazaları var. Tsimiski'dekilere oranla devasa mekânlar bunlar ve tabii ki fiyatlar daha makul. Caddenin gerisi baştan aşağı kentin çeşitli dönemlerinden kalma dinî yapılarla dolu.

Önce II. Bayezid tarafından yaptırılan Bedesten'in karşısında, sol koldaki Hamza Bey Camii'ne geliyoruz. Caminin Sultan Murad'la birlikte Selanik'in fethine katılan Beylerbeyi Hamza Paşa adına yaptırıldığı söyleniyor. Camiyi, tarihe Kazıklı Voyvoda ya da daha bilinen adıyla Kont Dracula olarak geçen Vlad Tepeş tarafından 1461 yılında öldürülen Hamza Paşa'nın yaptırmadığı çok açık; çünkü caminin yapım tarihi 1468. Buraya babasının adına bir mescit konduran, Paşa'nın kızı olmuş. Daha sonra kentin merkezinde yer alan mescidi, gelen talep üzerine büyütmek gerekmiş ve avlunun bir bölümü kapatılarak namazgâha eklenmiş. Uzun yıllar hizmet verdikten sonra 1913'te önce minaresi yıkılmış, sonra esas mekânı sinema olarak kullanılmaya başlanmış, diğer bölümler ise dükkân olarak kiraya verilmiş.

Onun biraz ilerisinde, Aristotelous Meydanı'ndan çıkan geniş caddenin parkla birleşerek Yukarı Selanik'e ve Roma Agorası'na doğru ilerlediği yerde, ak Venizelos heykelinin solunda Panagia Chalkeon Kilisesi yer alıyor. Bütünüyle tuğladan yapılmış, yüksek kubbeli cephesinde tuğlalarla oluşturulmuş motiflerin görüldüğü haç planlı kilise, Konstantinopolis mimari ekolünün iyi örneklerinden biri sayılıyor ve sonrasında Makedonya'da yapılan ve bir ekol oluşturan benzer kiliselerin atası olarak kabul ediliyor. Narteks'in üzerinde bir ikinci kat daha var ki, bu aslında manastır kiliselerinde kullanılan bir tarzmış, ancak hiç bir kayıtta burada bir zamanlar bir manastır olduğuna dair bir bilgiye rastlanmıyor. Kilisenin kurucusu Hristoforos'un mezarı da burada. Batı girişinde, mermer üzerine kazınmış yazıda, kilisenin kim

tarafından nasıl kurulduğu anlatılıyor. Bu yazının altındaki tarih 1028. Yazı, "Şimdiye kadar kâfir olan bu yerde," diye başlıyor ki Papayanopulos, kitabında bu ibareden yola çıkarak, burada daha önce bir putperest mabedinin olabileceğini, eğer böyleyse bunun muhtemelen Heptaistos ve Kavrios adlı tanrılara ait olduğunu söylüyor. Çünkü bu iki tanrı da bakırcılıkla ve zanaatkârlarla bağlantılıymış ve bilinen çok eski zamanlardan beri kentin bütün bakır zanaatkârları bu civarda toplanmış. Bugün bile kilisenin batı tarafında bakır kazanlar yapıp satan dükkânlar bulunuyor. Zaten kilise, Osmanlı döneminde camiye çevrildiğinde de ismi Kazancılar Camii olmuş.

Heykelin sağında ise Bey Hamamı'ndan arta kalanlar var. Evliya Çelebi, içinde padişahlara mahsus büyük bir köşkü de olan muhteşem hamamın Sultan Murad tarafından yaptırıldığını yazıyor. Arapça kitabesine göre hamamın yapılış tarihi 1436. Erkekler ve kadınlar için iki kısmı olan hamamın erkekler kısmı "tabii ki" daha büyük ve lüksmüş ama hamamın, kadınların Selanik'teki sosyal hayatı açısından daha büyük rolü olduğu yazılıyor. Gezginlerin daha sonraki yıllar Cennet Hamamı dedikleri mekân, 1968'e kadar faalmiş. Bugün de kalıntılar arasında gezerken burayı hayalinizde canlandırabilirsiniz.

Sol taraftan ilerlemeye devam ediyoruz. Sokak içinde ahşap çatılı, Helenistik stilde yapılmış üç koridorlu bir bazilika olan, 37 metre boyunda 15,5 metre eninde, erken Hıristiyanlık dönemi örneklerinden Ahiropiitos Kilisesi çıkıyor karşımıza. Dışarıdan görünüşü çok sade, çok basit ama kapıdan girdiğiniz anda bir ışık denizinin içine düşüyorsunuz. IV ve V. yüzyıllarda yapılan kiliselerin bir karakteristiğiymiş burası. Kilisenin hemen önündeki Makedonomachoi Parkı eskiden avluymuş. Ya-

pım tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte, bu konudaki genel düşünce, kilisenin 431 yılından sonra yapılmış olduğu yönünde. Tarihçiler bunun nedeni olarak Efes'te yapılan Üçüncü Ekümenik Kilise Meclisi toplantısını gösteriyorlar. O toplantıda, Bakire Meryem'in rolü ve İsa'nın tanrısallığı üzerine yoğun tartışmalar yaşanmış, sonrasında İsa'nın hem tanrısal hem de insani özellikleri olduğuna dikkat çeken İstanbul Patriği ve Nesturiliğin kurucusu Nestorios, sapkın ilan edilerek Libya'ya sürülmüş ve Roma İmparatorluğu'nun dört bir yanında Meryem adına kiliseler yapılmasına karar verilmiş. Bu kilisenin de onlardan biri olduğu savlanıyor. İlk yıllarda adı Bakire Kilisesi imiş, sonra Tanrı'nın Annesi ve Baş Kadın Kilisesi olmuş. Ahiropiitos (elle yapılmamış) adını almasının sebebi ise, kilisenin içindeki Bakire Meryem resminin gökten geldiğine inanılması.

Burası Osmanlıların kenti fethetmelerinden sonra camiye çevrilmiş ve Eski Cuma adıyla anılmıştı. Bu adla ilgili farklı teoriler var. Eyice, Müslümanların ilk kez burada cuma namazı kılmaya başladığını, bir süre Cuma Camii olarak hizmet ettiğini, sonra başka camilerin yapılmasıyla birlikte bu işlevini yitirince artık Eski Cuma olarak anılmaya başlandığını söylüyor. Papayanopulos ise bilinmeyen bir zamanda kilisenin Aya Paraskevi adıyla anılmaya başlandığını, *paraskevi*'nin "cuma" anlamına geldiğini ve kilisenin camiye dönüştürülmesinden sonra Eski Cuma adıyla anılmaya başlandığını, hatta bölgede daha önce büyük ihtimalle aynı adlı bir başka kilise olduğunu ve bütün bölgeye Paraskevi adının verildiğini ve kentin düşmesinden sonra buranın Eski Cuma adıyla anılmaya başlandığını söylüyor. Biz bu aşamada sadece, Nestorios'un, ölümünden yüzyıllar sonra Kadıköy'de (Khalkedon) toplanan konsül tarafından aklandığını söyleyelim. 1912'den sonra restorasyon ve tadilat için ka-

Galerius Takı'nın yüzyıl başındaki görünümü.

patılan Ahiropiitos, 1930'dan itibaren yeniden faaliyete geçmiş.

Egnatia'dayız, birkaç adım sonra bu kez 1818 yılında yanan eski bir kilisenin yerine yapılan ve Osmanlı döneminde en büyük ve en zengin Rum cemaatine sahip olan Agios Athanasios Kilisesi çıkıyor karşımıza.

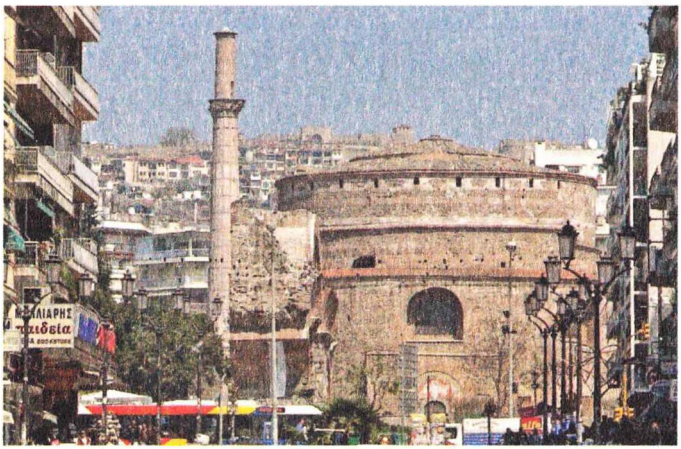
Onun ilerisinde ise Kamara adıyla da bilinen ve Kelemeriye Kapısı yakınında yer alan Galerius Takı var. İmparator Galerius'un Perslerle yaptığı savaşta kazandığı zaferin onuruna 305 ya da 306 yılında yapılmış. Bugün Kamara'dan geriye iki payanda ve yarım bir kemer kalmış. Payandaların üzerindeki mermer rölyeflerin durumu ise hiç parlak değil.

Zafer takının özgün hali dört ana payanda, dört yan payanda, dört kemer ve bunların üzerinde yer alan alçak yuvarlak bir kubbeden oluşuyormuş. Arkeologlar, Kamaranın güneydeki Roma Sarayı ile kuzeydeki Rotonda'yı birbirine bağladığını düşünüyor. Galerius'un seferini özetleyen ve bugün de görülebilen rölyefler, yatay dört sıradan oluşuyor. En üst sırada İmparator Galerius'un bir at üze-

rinde ve coşkulu kalabalıklar arasında şehre girişi anlatılıyor. Onun hemen altında Roma-Pers Savaşı'ndan tasvirlere yer verilmiş. Sonra Galerius'un katıldığı çeşitli törenler ve ayinler gösteriliyor. Sonuncu rölyef sırasında ise muzaffer askerler, ganimetleriyle sökün ediyorlar.

Şehirde gezerken hemen dikkat çeken yuvarlak bir yapı var. Bu bilinen Roma yapılarının en önemlilerinden biri olan Rotonda. Niye yapıldığı hâlâ meçhul ve metro çalışması olarak başlayan kazılardan yeni bir şeyler çıkmazsa büyük ihtimalle sonsuza kadar da öyle kalacak. Günümüzde öne çıkan görüş, buranın imparator mozolesi olarak yapıldığı ama bunu söyleyenler bile Galerius'un naaşının burada olmadığını teslim ediyorlar. O zaman daha önce inanılan olasılığı da hatırlayalım: Burası, Tanrı Kaviros'a adanmış bir putperest tapınağıydı.

Rotonda yaklaşık otuz metre yüksekliğinde, 24,5 metre çapında tuğladan yapılmış altı metre kalınlığında duvarları olan alçak kubbeyle örtülmüş bir yapı. Binanın kiliseye çevrilmesi, Bizans İmparatoru Büyük Theodosios'un Selanik Metropoliti Askolios tarafından vaftiz edilmesinden sonra olmuş. Ana binada yer alan her biri 6,3 metre genişliğindeki sekiz nişten, doğu tarafında olanı büyütülerek kilisenin apsidi oluşturulmuş; bunun üzerine güneydeki giriş apsidin karşısına gelecek biçimde batıya kaydırılmış. Ayrıca binanın çevresine sekiz metre genişliğinde, çatısı kubbeden daha alçakta olan bir koridor eklenmiş. Duvarlara şahane mozaikler yapılmış. Altın ve gümüş taban üzerine serpiştirilmiş meyve sepetleri, kuşlar ve vazoda çiçekler yeşil, açık mavi ve kırmızının canlı tonlarıyla bezenmiş. XIII. yüzyıla kadar Selanik Katedrali olarak hizmet veren Rotonda, Osmanlı döneminde de uzun süre Eski Mitropoli adını korumuş. Daha sonra içindeki değerli eşyalar, batısında yapılan Küçük Saint George Kilisesi'ne taşınmış; 1590 yılın-

Rotonda.

da, Sadrazam Koca Sinan Paşa tarafından yanına bir minare yaptırılarak camiye çevrilmiş ve adına daha önce burada bir zaviye kurmuş olan şeyhten yola çıkarak Hortacı Süleyman Efendi Camii denmiş.

Etrafta başka yapılar da var ama insan bir süre sonra bakışını kuşatan bunca şeye niye baktığını da soruyor kendine, ister istemez. Sanki hepsi tek tek görülmezse tek tek sayılmazsa Selanik, Selanik olmaktan çıkacak, ben dersini iyi çalışmamış bir çocuğa dönüşeceğim...

Bütün yapılar gibi, bu endişeler de kültürel tarihin mirası. Şehri, yaşayan bir şey olmaktan çıkartıp müzeye indirgeyen bakış da böyle oluşuyor. Daha da kötüsü var üstelik, her şeyi elde etme arzusu; yoksa balkon, birkaç bina, sur dibinde tavla oynayan ihtiyarlar, gece barın önünde duran ve bir model eskisini andıran zenci kızla Yunanlı sevgilisi, Egnatia'daki bir şapelde mum yakmak için sıra bekleyen düşük çoraplı ihtiyar teyze de yeterdi... Hepsi bir bütünün parçası ve kaçırılacak bir şey yok, tıpkı yakalanacak bir şey olmadığı gibi.

Bütün bunları Selanik'in biraz dışında, üç parmak gibi Ege Denizi'ne uzanan Halkidiki Yarımadası'na giden otobanda, bir an için arabanın camından gördüğüm kırdaki Ulah'ı hatırlattı bana.

Tuhaf tarih! Kimdi ki bu çoban? Nereden çıkıp geliyor ve bunca altüst olmuş zamandan sonra, nasıl oluyor da bir zeytin ağacı gibi duruyordu orada?

Dönünce, Ulahlarla ilgili bilgi bakındım.

Balkanlar'da süren bütün etnik çatışmalardan uzak duran bir ırk. Kökenleri, tıpkı kullandıkları dil açısından benzerlik gösterdikleri Rumenlerde olduğu gibi henüz bilinmiyor. Kimileri onların Balkanlardaki Romalıların, kimileri ise Romalılaştırılmış kolonilerin soyundan geldiğine inanıyorlar. Got dilinden gelen ve orijinal anlamı "yabancı" olan *ulah* kelimesi...

180 dönümlük arazi üzerine yerleşen fuar alanını da, onun içinde yer alan ve 1979 yılında önemli ölçüde bağışlarla kurulmuş Modern Sanat Müzesi'ni de, 23 hektarlık araziye ve eski Yahudi mezarlığının üzerine yayılmış ama içinde okuyan 95 000 öğrenci ve 2 500 öğretim görevlisinden çok azının bu gerçeği bildiği, daha azının itiraf ettiği Aristotelous Üniversitesi'ni de, bir zamanlar dünyanın krallarından olan Hirsch adına yapılan ve hâlâ faal olan hastaneyi de, Zongolopoulos'un soyut heykelini de, eskiden Hamidiye denilen anıtı ve fıskiyeli çeşmeyi de geçip dört şeritli otobana çıktıktan sonra oldu bütün bunlar; "Cortazar'ın kehaneti"ndeki gibi hızla akan üç şeritli yolun bir anda tıkanmasından sonra...

Kaza mı? Sadece alışverişmiş. Günlerden pazar ve Selaniklilerin hatırı sayılır kısmı, tıpkı dünyanın diğer kentlerinde olduğu gibi küresel bir alışveriş merkezine girebilmek için uzun kuyruklar oluşturmuşlar. Bir süre

Ulahlı çobanlar.

sonra açılan en soldaki şeritten kaçarken alışveriş merkezinin iki-üç futbol sahası büyüklüğündeki açık otoparkının tıka basa dolu olduğunu görüyoruz.

Sanki ensemizde bir ejder soluğu, boş yolda uçarcasına gidiyoruz. Önce Yeni Trilye tabelası çıkıyor karşımıza, nedense oraya sapmayıp Yeni Mudanya'ya doğru devam ediyoruz. Yeni Mudanya'nın üç-dört yüz metrelik rıhtımında, bir yandan zeytinyağını andıran kıvamlı Ege Denizi'ne bakarken bir yandan da banklarda oturmuş içlerinde Türkçenin de olduğu birçok dili harmanlayarak laflayan ihtiyarların mırıltısına kulak kesiliyoruz. Ulahlı da buralarda bir yerde olmalı.

En iyisi rıhtımın sonunda, kapısında deniz atı olan balık lokantasına girip biraz feta peyniri, biraz uzo, güneşi batırmak...

Kalispera!

SELANİK
Kale
N
E
W
S
Mavi Lazariston
Eski Kentin Sınırı
Ano Poli
Ata türk'ün Evi
Ag. Dimitrios Kilisesi
Ayios Dimitrios Cad
Roma Forumu
Rotonda
Aristo Üniversitesi
Vardar Kapısı
Egnatia Cad
Bedesten
Kalemerige Kapısı
Gar
Roma Sarayı
Fuar Alanı
Bara
Ladadika
Kolar Mahallesi
Beyaz Kule
Liman
Termaikos Körfezi
Harita: Sibel Sömer

Teşekkür

Tuhaf şeyler olur hayatta ve herkes kendi meşrebince bir ad verir. Ben, kelimenin taşıdığı uçarılıktan dolayı rastlantı demeyi seviyorum.

Bu kitabın benim tarafımdan yazılması da bütünüyle bir rastlantıdır. Artık hoş bir rastlantı mı, yoksa "keşke rastlamaz olaydın" mı, ona siz karar vereceksiniz.

Eğer Mürşit Balabanlılar, kent kitapları dizisi yapmayı düşünmese ve Atina-Selanik kitabı için Nihan Taştekin'le konuşup anlaşmasaydı, eğer Nihan İstanbul'da buluştuğumuzda, Kadıköy'den Bostancı'ya doğru yürürken, "Bunu sen yazsana," diye başlayıp beni ikna etmeseydi...

Arada Erhan Pekçe'nin katkıları oldu, bir akşam o, ben ve Stelyo Berber, Elmadağ Meyhanesi'ne takıldık. Stelyo'nun Selanik'le ilgili verdiği tüyolar kadar, bi saatte arabasının bagajından çıkarttığı Girit imalatı rakı da unutulmaz.

Keza üçüncü Selanik seferimizde bize eşlik eden Özlen Konu, Oral ve Aylin Ülkümen'le paylaştığımız beş gün de...

Sonra rastlantının peşine bir de kısmet eklendi. Denizler Kitabevi'nde Serdar Ataşer ve Yorgo Dedes'e tosladık. İkisi de kitabı, ekrandan alelacele okuma alicenaplığını gösterdiler, fikirlerini söylediler. Selanikli Yorgo, Londra'dan yaptığı son dakika katkısıyla, pek çok deliği yamadı.

Kitap basıldıktan sonra bir "saldım çayıra, mevlam kayıra" durumu oluşmuştu. Ayça Sezen okuyup Can Yayınları'na önermiş. Zeynep Çağlıyor ve Faruk Duman'la tanışmamız böyle oldu.

Sibel Sümer'le üç kez gittik Selanik'e, kentin sokaklarını beraber teptik. İki kez okudu yazdıklarımı, birçok kez surat astı, kurguyla ilgili haklı eleştirilerde bulundu ama hepsinden öte birlikte çok eğlendik.

Aslında daha da sayabilirim. Borç bitmez.

KAYNAKÇA

Anastasiadou, Meropi, *Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri: Selanik (1830-1912)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1. baskı, Kasım 2001.

Belge, Murat, *Linç Kültürünün Tarihsel Kökeni: Milliyetçilik*, Söyleşi: Berat Günçıkan, Agora Kitaplığı, 1. baskı, Mart 2006.

Clogg, Richard, *Modern Yunanistan Tarihi*, İletişim Yayınları, 1. baskı, Aralık 1997.

De Amicis, Edmondo, *İstanbul (1874)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1993.

Eldem, Burak, *2012: Marduk'la Randevu*, İnkılap Yayınları, 2003.

Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Türkçeleştiren: Zuhuri Danışman, Kardeş Matbaası, İstanbul 1970.

Eyice, Semavi, *Atatürk'ün Doğduğu Yıllarda Selanik – Doğumunun 100. Yılında Atatürk'e Armağan*, İstanbul Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1. baskı, 1981.

Hirschon, Renée, *Ege'yi Geçerken – 1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. baskı, Mart 2005.

Holst, Gail, *Rembetika*, Pan Yayıncılık, 1. baskı, Mart 1993.

Karal Akgün, Seçil, Selanik'teki Ev, Türkiye iş Bankası Yayınları, 1. baskı, Kasım 2006.

Laborit, Henri, *İnsan ve Kent*, Payel Yayınevi, 1. baskı, Aralık 1990.

Loti, Pierre, *Aziyade*, Oğlak Yayınları, 1. baskı, Mayıs 2003.

Mardin, Şerif, *Türk Modernleşmesi – Makaleler-4*, İletişim Yayınları, 16. baskı, 2006.

Mazower, Mark, *Selanik: Hayaletler Şehri - Hıristiyanlar, Müslümanlar ve Yahudiler (1430-1950)*, YKY, 1. baskı, Nisan 2007.

Mumford, Lewis, *Tarih Boyunca Kent-Kökenleri, Geçirdiği Dönüşümler ve Geleceği*, Ayrıntı Yayınları, 1. baskı, 2007.

Ortaylı, İlber, *Eski Dünya Seyahatnamesi*, Aşina Kitaplar Yayınevi, 1. baskı, 2007.

Osmanoğlu, Ayşe, *Babam Sultan Abdülhamid*, Selis Kitaplar, 1. baskı, Eylül 2007.

Pamuk, Orhan, *Benim Adım Kırmızı*, İletişim Yayınları, 14. baskı, Eylül 1999.

Pandazi, Despina, *İstanbul'un Kızı Selanik*, Doğan Kitap, 1. baskı, Mart 2003.

Papagiannopoulos, Apostolos, *Monuments of Thessaloniki*, Rekos, 1983.

Perec, Georges, *Yaşam Kullanma Kılavuzu*, YKY, 1. baskı, 1997.

Simon, Claude, *Tramvay*, YKY, 1. baskı, Nisan 2003.

Sol Kol: Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia (1380-1699), Kolektif, Editör: Elizabeth A. Zachariadou, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1. baskı, 1999.

Tesal, Reşat D., *Selanik'ten İstanbul'a Bir Ömrün Hikâyesi*, İletişim Yayınları, 1. baskı, Mayıs 1998.

Thessaloniki Traveler Guide, Zarzonis Yayınevi, 2004.

Veinstein, Gilles, *Selanik 1850-1918*, İletişim Yayınları, 1. baskı, 1999.

Yoannu, Yorgos, *Yegâne Miras*, İletişim Yayınları, 1. baskı, Eylül 2002.

FİLMLER

Beyaz Kentte Dans (*Dans la ville blanche*), Alain Tanner, 1983.

Caligula, Tinto Brass, 1979.

Cici Berber, N. Hikmet Ran-Muhsin Ertuğrul, 1933.

Gizemli Tren (*Mystery Train*), Jim Jarmusch, 1989.

İz Sürücü (*Stalker*) Andrey Tarkovski, 1979.

Kumpanya (*O Thiassos*), Teodoros Angelopulos, 1975.

Mavi Kadife (*Blue Velvet*), David Lynch, 1986.

Öldürme Üzerine Kısa Bir Film (*Krótki Film o Zabijaniu*), Krzystof Kieslowski, 1988.

Rembetiko, Costas Ferris, 1983.

Ulis'in Bakışı (*To Wlemma tou Odyssea*), Teodoros Angelopulos, 1995.

Yaşayan Ölülerin Gecesi (*Night of the Living Dead*), George A. Romero, 1968.

Yurttaş Kane (*Citizen Kane*), Orson Welles, 1942.

Z (*Ölümsüz*), Costa Gavras, 1969.

KRONOLOJİ

MÖ 315	Makedonya Kralı Kassandros Selanik'i kurdu.
MÖ 285	Makedonya Kralı Antigonos'un savaş karargâhı oldu.
MÖ 279	Keltlerle şehrin önünde yapılan savaşta Makedonya Kralı Ptolemaius Keraunus öldü.
MÖ 168	Selanik, Roma İmparatorluğu'nun eline geçti.
MS 50	Aziz Pavlus'nun Selanik'e gelişi.
253-262-269	Gotların saldırısı.
303	Galerius'un kente yerleşmesi ve Galerius Kemeri, Rotonda, Hipodrom ve Oktagon gibi önemli yapıları yaptırması.
305	Agios Dimitrios'un şehit olması ve türbesinin yanında küçük bir kilisenin oluşması.
390	İmparator Theodosis'in Selaniklileri Hipodrom'da kılıçtan geçirmesi.
413	Kentin koruyucusu Agios Dimitrios adına bir kilisenin inşa edilmesi.
499	Avarların saldırısı.
597-620-667	Büyük depremler sonucu Forum'daki binalann yıkılması.
VII. yüzyıl sonu	Aya Sofya Kilisesi'nin yapılması.
863	Kirilos ve Methodios'un, Slavların Hıristiyanlaştırılmasını başlatmaları.
904	Müslüman korsanlar tarafından yağmalanması.
927	Büyük veba salgını.
990	İmparator II. Basil'in Bulgarlarla savaş sırasında, kenti karargâh olarak kullanması.
1150	Demetria anısına bir festivalin yapılmaya başlanması.
1185	Normanların istilası.
1204	Frankların istilası.
1335	Grigorios Palamas'ın müritleri ile Keşiş Varlam'ınkilerin çatışması.
1342	Zelot hareketinin kente egemen olması. Kara kolera salgını.
1349	Grigorios Palamas'ın Selanik metropoliti ilan edilmesi.
1376	Kentin ilk Aşkenaz sinagoğunun açılması.

1387	Osmanlıların istilası.
1403	Osmanlıların Ankara Savaşı'nda Timurlenk'e yenilmesi sonrasında, kentten çekilmeleri.
1423	Venediklilerin işgali.
1430	Osmanlı Sultanı II. Murad'ın Selanik'i fethi.
1492	İspanya'nın Yahudileri kovması ve ilk sığınmacıların gelişi.
1512	Selanik'te ilk Yahudi matbaasının devreye girmesi.
1520	Talmud Torah'ın kurulması.
1556	Ancona Limanı'nın boykotu.
1638	Selanikli haham Juda Kovo'nun İstanbul'da idam edilmesi.
1655	Sabetay Sevi'nin Selanik'e gelip bir süre burada kalması.
1666	Sabetay Sevi'nin İslamiyet'i kabul etmesi.
1821	Yunanistan'ın bağımsızlık savaşına başlaması.
1826	Yeniçeriliğin kaldırılması.
1835	Selanik'te bir Yunan konsolosluğunun kurulması.
1836	Selanik'te "hahambaşılığın" kurulması.
1837	Vebanın Selanik'te son kez görülmesi.
1845	İlk Yunan Kız Okulu'nun kurulması.
1856	Sultan Abdülmecid'in Hatt-ı Hümayun'u kabul etmesi.
1856	Osmanlı Bankası'nın kurulması.
1857	Allatini değirmeninin faaliyete geçmesi.
1859	Sultan Abdülmecid'in Selanik'i ziyaret etmesi.
1864	Osmanlı Bankası'nın bir acentesinin kurulması.
1865	İlk Yahudi gazetesi *El Lunar*'ın yayınlanmaya başlaması.
1869	Deniz kıyısındaki surların yıkılması.
1871	İlk Bulgar okulunun kurulması.
1873	Selanik'in Doğu Avrupa demiryolu ağına bağlanması.
1873	Fevziye Okulu'nun açılışı.
1874	Selanik'te ilk Alliance Okulu'nun kuruluşu.
1876	Konsolosların katledilmesi.
1880	Selanik Bulgar Lisesi'nin kuruluşu.
1881	Mustafa Kemal'in doğumu.
1882	Hotel Royal'in açılması.
1883	Allatini tuğla fabrikasının açılması.

1887	Selanik-Marsilya denizyolunun kurulması.
1888	Hirsch ve Selanik bankalarının kuruluşu.
1890	Büyük Yangın.
1890	Gaz aydınlatmasının devreye girmesi.
1893	İçme suyu tesisinin devreye girmesi.
1893	Atlı tramvayların devreye girmesi.
1894	Hükümet sarayı Konak'ın inşa edilmesi.
1895	Fransızca *Journal de Salonique*'in kurulması.
1896	İstanbul-Selanik ve Selanik-Manastır demiryolu bağlantıları.
1898	Beyt Şaul Sinagoğu'nun inşası.
1899	İlk Siyonist örgüt Kadimah'ın kurulması.
1902	Yeni Cami'nin yapılması.
1903	Papaphion Yetimhanesi'nin açılması.
1903	Ermeni kilisesinin tamamlanması.
1904	Fransa Büyük Doğu himayesinde, Veritas mason locasının kurulması.
1907	Hirsch Hastanesi'nin açılması.
1908	Jön Türk devrimi.
1908	İşçi grevleri dalgası.
1909	II. Abdülhamid'in Allatini Villası'na sürgün edilmesi.
1909	Abraham Benaroya'nın Sosyalist İşçi Federasyonu'nu kurması.
1910	Sırbistan Kralı I. Pierre'in şehri ziyaret etmesi.
1912	Yunanlılar ve Bulgarların art arda kente girmesi.
1913	Yunan Kralı I. Yorgo'nun öldürülmesi.
1913	Selanik ve Makedonya'nın bir bölümünün Yunanistan'a bağlanmasını öngören Bükreş Antlaşması'nın imzalanması.
	Antant Kordiyal Birlikleri'nin Selanik'e yerleşmesi.
	Venizelos'un Selanik'te geçici hükümet kurması.
	Venizelos hükümetinin Atina'ya nakledilmesi.
1917	Büyük yangında kent merkezinin tanınmaz hale gelişi.
1918	Kentin yeniden inşa planının onaylanması.
1922	Anadolu'dan, Kafkasya'dan ve Rusya'dan sığınmacıların gelmesi.

1923	Aristotelous Üniversitesi'nin kurulması.
1926	Birinci Uluslararası Selanik Fuarı.
1941	Selanik'in Almanlar tarafından işgal edilmesi.
1943	Selanik Yahudilerinin toplama kamplarına gönderilmesi ve Yahudi mezarlığının tahrip edilmesi.
1944	Almanların çekilişi ve Yunan direnişçilerinin Selanik'e girişi.
1962	Selanik Arkeoloji Müzesi'nin kuruluşu.
1963	Milletvekili Gregoris Lambrakis'in öldürülmesi.
1966	Vaya Demetria Festivali'nin yeniden canlandırılması.
1978	Şiddetli deprem.
1985	Kentin kuruluşunun 2300. yıldönümünün kutlanması.
1997	Avrupa Kültür Başkenti olması.

KIRKMERAK 18

SELANİK

Kadim kentler vardır: Roma, İstanbul, Paris gibi, dünya ahalisinin binyıllardır bildiği... Bazıları da gölgede kalır, yaşananlar çok yoğun olsa da pek az bilinir. Büyük İskender'in kızkardeşinin adını taşıyan Selanik, 2500 yıllık Akdeniz limanı. Osmanlı'nın Batı'ya açılan penceresi, Mustafa Kemal'in doğduğu yer... Roma'nın büyük yollarından biri olan Via Egnatia'nın güzergâhındaydı Selanik; Normanlar, Franklar, Osmanlılar geldi geçti oradan. Sonra bir Yunan kenti oldu ama aslında yüzyıllardır Yahudi'ydi.

Sebataycılar, Vamvarakis, Rosa Eskanazi, Beyaz Kule, balkonlar, Pierre Loti, sülük satıcıları, Naziler, işbirlikçiler, kenti yapan ve yaptıranlar, Zuhaf askerleri, kıyameti bekleyenler, Lazar, yurtsuz bırakılmışlar, Bara bataklığının adsız fahişeleri... Her yönüyle Selanik...

ISBN 978-975-07-1484-9

25050591
ANN
25050591 ANN

19 TL
KDV DAHİL